

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**ÖZEL EĞİTİM OKULU YAPILARININ MICHEL
FOUCAULT' NUN İKTİDAR KURAMI ÇERÇEVESİNDE
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADRIYE MERVE GÜLŞAHİN

BALIKESİR, HAZİRAN - 2019

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**ÖZEL EĞİTİM OKULU YAPILARININ MICHEL
FOUCAULT' NUN İKTİDAR KURAMI ÇERÇEVESİNDE
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADRIYE MERVE GÜLŞAHİN

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Berrin AKGÜN (Tez Danışmanı)

Prof. Dr. Gaye BİROL

Dr. Öğr. Üyesi Tülay ÇİVİCİ

BALIKESİR, HAZİRAN - 2019

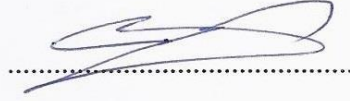
KABUL VE ONAY SAYFASI

KADRIYE MERVE GÜLŞAHİN tarafından hazırlanan “**ÖZEL EĞİTİM OKULU YAPILARININ MICHEL FOUCAULT’ NUN İKTİDAR KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 24.06.2019 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Berrin AKGÜN

Üye
Prof. Dr. Gaye BİROL

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Tülay ÇİVİCİ

Üye
Doç. Dr. Bedriye ASIMGİL

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz TÜLÜBAŞ GÖKUÇ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş olan bu tez Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunca onanmıştır.

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Necati ÖZDEMİR

ÖZET

**ÖZEL EĞİTİM OKULU YAPILARININ MICHEL FOUCAULT' NUN
İKTİDAR KURAMI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KADRIYE MERVE GÜLŞAHİN
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. BERRİN AKGÜN)
BALIKESİR, HAZİRAN - 2019**

Engellilere yönelik eğitim kurumları, on dokuzuncu yüzyılla birlikte ortaya çıkmışlardır. Kurumların oluşumu, mimarlık alanında engellilerin eğitim mekanlarına yönelik çalışmaları hızlandırmış, yirmi ve yirmi birinci yüzyıllarda mekanlara ait kriterlerin oluşmasını sağlamıştır. Başlangıçta yalnızca eğitim işlevi üstlenen özel eğitim mekanları, modern dönemde engelli bireyleri toplumsal hayata hazırlayarak engelli bedenleri verimli kılmak üzere dönüşmüşlerdir.

Özel eğitim kurumları modern dönemde, Michel Foucault'nun iktidar kuramında belirttiği gibi mekan içerisinde bireyleri; öğrenci, öğretmen ve idareciler, veliler olarak özneleştirmekte, aralarında disiplin ve denetime yönelik ilişkilerin kurulmasına aracı olmaktadır. Bu çalışmada Foucault'nun iktidar kuramı üzerinden, özel eğitim mekanlarının disiplin mekanizması olduğu hipotezi öne sürülmüştür. Çalışmanın amacı; özel eğitim kurumlarındaki iktidar ilişkilerinin, mekânsal örgütlenmesini ortaya koymaktır.

Tez çalışmasının birinci bölümü; çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve yönteminden oluşmaktadır. İkinci bölümde, özel eğitime ait tanımlar ve mekânsal özellikler verilmiştir. Üçüncü bölümde, Michel Foucault'nun iktidar kuramına ait kavramlar ve iktidarın mekânsal teknikleri açıklanarak kavramsal çerçeveler oluşturulmuştur. Dördüncü bölümde, metodolojik çerçeve hazırlanmıştır. Disipline edici iktidarın mekânsal tekniklerinin (çitleme, çerçeveleme, işlevsel yerleşimler, mertebelenme) mimari açıdan sınırlandırma, merkezileştirerek ve mekânsal saydamlık yoluyla görünür kılma, mekânsal erişim hiyerarşisi kurma, iç mekan donatımında hiyerarşi kurma yöntemleriyle sağlandığı saptanmıştır. Beşinci bölüm analiz kısmı olup, seçilen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde disiplinci iktidarın mekânsal tekniklerinin mimari analizi yapılmış, tip projenin disiplinci iktidarın mekânsal tekniklerinin özel eğitim kurumlarındaki işleyişini sağlayacak biçimde tasarlandığı ortaya konmuştur. Altıncı bölümde analizlere ait değerlendirmeler yapılmıştır. Ülkemizde özel eğitim okulları tip projelerinin mimari tasarımında; özneleştirerek tabi kılma yöntemlerinin, disiplinci iktidarın mekânsal teknikleri aracılığıyla işletilebilmesinin önemli bir kriter olduğu sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Michel Foucault, iktidar kuramı, disiplin, özel eğitim okulu, engelli.

ABSTRACT

**ANALYSIS OF SPECIAL NEEDS SCHOOLS WITHIN THE
FRAMEWORK OF MICHEL FOUCAULT'S POWER THEORY
MSC THESIS
KADRIYE MERVE GÜLŞAHİN
BALIKESİR UNIVERSITY INSTITUTE OF SCIENCE
ARCHITECTURE
(SUPERVISOR: PROF. DR. BERRİN AKGÜN)
BALIKESİR, JUNE 2019**

Educational institutions for disabled people emerged in the nineteenth century. The formation of institutions accelerated the studies on the educational spaces of the disabled in the field of architecture and ensured the establishment of criteria for spaces in the twenty and twenty first centuries. In the beginning, special education spaces, which only assumed the function of education, have transformed in order to make disabled people productive by preparing disabled people for social life in the modern era.

In the modern era, private education institutions, as Michel Foucault states in his theory of power; subject people as students, teachers, administrators and parents in the space and they help to establish relations between them for discipline and supervision. In this study, Foucault's hypothesis that special education spaces are the disciplinary mechanism through power theory is proposed. Purpose of the study; to reveal the spatial organization of power relations in private educational institutions.

The first chapter of the thesis includes; aim, importance, scope and method of the study. In the second chapter, definitions and spatial characteristics of special education are given. In the third chapter, the conceptual frameworks are formed by explaining the concepts of Michel Foucault's theory of power and spatial techniques of power. In the fourth chapter, methodological framework is prepared. It has been found that the spatial techniques of disciplinary power (fencing, framing, functional placements, ordering) are provided by methods of architectural limitation, centralization and spatial transparency, visualization, spatial access hierarchy, and interior hierarchy. The fifth chapter is the analysis part and the architectural analysis of the spatial techniques of disciplinary power is carried out in the 12 Class Special Education Vocational School Type Project, and the type project is designed to provide the functioning of the spatial techniques of disciplinary power in special education institutions. In the sixth chapter, the evaluations of the analyzes were made. In the architectural design of special education schools type projects in our country; it is concluded that the methods of subjecting people to subjectivity are operated by means of spatial techniques of disciplinary power.

KEYWORDS: Michel Foucault, power theory, discipline, special needs school, disabled.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Önemi	3
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi	4
2. ÖZEL EĞİTİM KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ VE	
MEKANSALLAŞTIRILMASI.....	7
2.1 Özel Eğitimin Tanımı ve Kapsamı	7
2.2 Özel Eğitimin Amacı ve İlkeleri.....	10
2.3 Özel Eğitimin Tarihçesi	12
2.4 Özel Eğitim Mekanlarının Sınıflandırılması ve Özellikleri	19
2.4.1 Görme Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri	20
2.4.2 Ortopedik Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri.....	24
2.4.3 İşitme Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri.....	30
2.4.4 Zihinsel Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri.....	31
3. MICHEL FOUCAULT' DA İKTİDAR KURAMI.....	33
3.1 Michel Foucault ve İktidar Kuramı	33
3.1.1 İktidar- Bilgi İlişkisi	34
3.1.2 İktidar- Beden İlişkisi	35
3.1.3 İktidar- Mekan İlişkisi	37
3.2 İktidarın Bireyleri Dönüştürücü Etkisi.....	39
3.2.1 Disiplinci İktidar	40
3.2.1.1 Disiplinci İktidarın Kavramları.....	41
3.2.1.2 Disiplinci İktidarın Mekansal Teknikleri	44
3.2.2 Düzenleyici İktidar	46
4. MICHEL FOUCAULT' NUN İKTİDAR KURAMININ ÖZEL EĞİTİM	
OKULLARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ	48
4.1 İktidar ve Eğitim Mekanları	48
4.2 İktidarın Mekansal Tekniklerinin Özel Eğitim Okulları	
Üzerinden Çözülmesi	52
5. ÖZEL EĞİTİM OKULU TİP PROJELERİNİN İKTİDAR KURAMI	
ÜZERİNDEN ANALİZİ	58
5.1 Genel Bilgiler	58
5.2 Mekansal Analizlerin İktidar Teknikleri Üzerinden Okunması	62
5.2.1 İktidarın Mekansal Sınırlar Aracılığıyla Disipline Edici	
Etkisinin İncelenmesi	64
5.2.1.1 İktidarın Dış Mekan Elemanları Aracılığıyla Sınırlandırıcı	
Etkisi.....	64
5.2.1.2 İktidarın İç Mekan Elemanları Aracılığıyla Sınırlandırıcı	
Etkisi.....	73

5.2.2	Gözetime Dayalı Disiplinin Mekana Yansıması.....	83
5.2.2.1	Gözetleyen ve Gözetlenen Mekanlarının Birbirine Göre Konumu ve Organizasyonu	84
5.2.2.2	Açık Etkinlik Alanları ve Sirkülasyon Alanlarında Gözetimin Organizasyonu	92
5.2.3	Hiyerarşinin Mekanlar Arası Organizasyonlar Üzerinden Analizi ..	97
5.2.4	Hiyerarşik İlişkilerin Mekanların İç Düzenlemelerine Yansıması	104
5.2.4.1	Eğitim Bölümlerinin İç Mekan Düzenlemeleri Üzerinden Hiyerarşik İlişkilerin Analizi	106
6.	SONUÇ VE ÖNERİLER	122
7.	KAYNAKLAR	131

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Beyaz baston kullanan görme engelli bireyin antropometrik ölçüleri (URL-6).....	21
Şekil 2.2: Kapılarda bulunması gereken özellikler (Belir, 2009).....	23
Şekil 2.3: Merdivenlerin görme engellilere göre düzenlenmesi (Belir, 2009)....	24
Şekil 2.4: Tekerlekli sandalye kullanan bireylerin antropometrik gereksinimleri (URL-6).	24
Şekil 2.5: Tek ve çift koltuk değneği kullanan bireyin antropometrik ölçüleri (URL-6).....	25
Şekil 2.6: Tekerlekli sandalye kullanan bireylerin erişim yükseklikleri (URL-6).....	25
Şekil 2.7: Bina girişlerinde merdiven ve rampanın birlikte çözümü (Belir, 2009).	26
Şekil 2.8: Ortopedik engellilere yönelik düzenlenen rampa eğimlerinin özellikleri (Belir, 2009).....	26
Şekil 2.9: Ortopedik engelli bireylerin kapılara menteşe tarafından yaklaşım mesafeleri (Belir, 2009).	27
Şekil 2.10: Ortopedik engelli bireylerin kapılara kilit tarafından yaklaşım mesafeleri (Belir, 2009).	27
Şekil 2.11: Solda tekerlekli sandalyede dairesel dönüş; sağda tekerlekli sandalyede t dönüş (Belir, 2009).	28
Şekil 2.12: Ortopedik engellilerin kullanabileceği minimum asansör kabini ölçüleri (Belir, 2009).....	28
Şekil 2.13: Asansör kabin girişlerinin ortopedik engellilere yönelik düzenlenmesi (Belir, 2009).	29
Şekil 2.14: Solda yürüyebilen engelliler için wc tasarımı; sağda tekerlekli sandalye kullanan engelliler için wc tasarımı (Belir, 2009).....	29
Şekil 3.1: Panoptikon tasarımı (URL-7).....	43
Şekil 5.1: Öneri vaziyet planında kütle yerleşiminin gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	59
Şekil 5.2: Zemin kattaki mekanların işlevsel kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	60
Şekil 5.3: Birinci kattaki mekanların işlevsel kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	61
Şekil 5.4: İkinci kattaki mekanların işlevsel kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	62
Şekil 5.5: Öneri vaziyet planında fiziksel sınırların gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	66
Şekil 5.6: Bahçe duvarı ve giriş kapısı detayları (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	67
Şekil 5.7: Bekçi kulübesine ait plan ve doğu cephesi çizimleri (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	69
Şekil 5.8: Tören ve açık teneffüs alanında kullanılan döşeme detayı (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	72
Şekil 5.9: Zemin kata ait mekansal sınırlar şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	75

Şekil 5.10: Solda eğitim bölümlerinde kullanılan tip pencere detayı; sağda fizyoterapi-beden eğitimi salonunda kullanılan tip pencere detayı (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	77
Şekil 5.11: Birinci kata ait mekansal sınırlar şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	80
Şekil 5.12: İkinci kata ait mekansal sınırlar şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	82
Şekil 5.13: Zemin kata ait gözetleyen ve gözetlenen mekanları şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	85
Şekil 5.14: Birinci kata ait gözetleyen ve gözetlenen mekanları şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	88
Şekil 5.15: İkinci kata ait gözetleyen ve gözetlenen mekanları şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	89
Şekil 5.16: Kapılardaki gözetleme penceresi detayı (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	90
Şekil 5.17: Gözetleyen ve gözetlenene ait mekanların düşey düzlemde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	91
Şekil 5.18: Zemin kat yerleşim planı üzerinde gözetime ait organizasyonun gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	93
Şekil 5.19: Birinci ve ikinci kattaki, ön bahçeye hakim olan gözetleyen mekanları şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	96
Şekil 5.20: Zemin kattaki öğretmen/idareci ve öğrenciye ait mekanları kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	99
Şekil 5.21: Birinci kattaki öğretmen/idareci ve öğrenciye ait mekanları kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	100
Şekil 5.22: İkinci kattaki öğretmen/idareci ve öğrenciye ait mekanları kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	102
Şekil 5.23: Dersliklerin binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	106
Şekil 5.24: Dersliklerdeki tip mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	107
Şekil 5.25: Görsel sanatlar ve müzik atölyelerinin binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	110
Şekil 5.26: Görsel sanatlar ve müzik atölyelerindeki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	111
Şekil 5.27: Bireysel eğitim odalarının binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	112
Şekil 5.28: Bireysel eğitim odalarındaki tip mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	113
Şekil 5.29: Dil ve konuşma terapisi odasının binadaki konumunun plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	114
Şekil 5.30: Dil ve konuşma terapisi odasındaki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).	115

- Şekil 5.31:** Rahatlama odalarının binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir). 116
- Şekil 5.32:** Rahatlama odalarındaki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir). 117
- Şekil 5.33:** Uygulama evi mekanının binadaki konumunun plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir). 118
- Şekil 5.34:** Uygulama evi mekanındaki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir). 119

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Çalışmanın akış şeması.....	6
Tablo 5.1: Analitik çerçevenin belirlenmesi	63

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BEP : Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı

IDEA : Individuals with Disabilities Act (Engelli Bireyler Eğitim Yasası)

M.E.M. : Milli Eğitim Müdürlüğü

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca tavsiye ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, tez çalışmam boyunca beni sabırla, titizlikle ve ilgiyle yönlendiren, engin bilgi ve tecrübelerini paylaşarak bana kılavuz olan, her zaman güveniyle motive olmamı sağlayan, en yoğun zamanlarında bile vaktini ayıran çok sevgili hocam ve danışmanım Prof. Dr. Berrin AKGÜN' e,

Özel eğitim okulları tip projeleri ile ilgili bilgi ve verilerini paylaşan, sabırla ve titizlikle sorularımı yanıtlayan, ilgi ve güler yüzlerini esirgemeyen tüm Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanlarına,

Çalışmam süresince benimle fikir ve tecrübelerini paylaşan, manevi desteklerini esirgemeyen Ayni Deniz KABAKOĞLU, Merve ERDİK ve beni sabırla dinleyen, cesaretlendiren ve her daim motivasyon kaynağım olan Yasemin YILDIRIM başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma,

Tüm hayatım boyunca yanımda olan, beni destekleyen, sabırla ve ilgiyle yardımlarını esirgemeyen, bana her zaman sevgiyle yaklaşan tüm aileme özellikle yaşam enerjimiz yeğenim Eymen GÜLŞAHİN' e sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Herkes için...

1. GİRİŞ

Mekan kavramı; tarihten günümüze kadar farklı anlamlar, karşılıklar ve temsiller ile tanımlanmıştır. İlk insanların mekanı keşfetmesi; doğal afetlerden, zararlı durumlardan korunması ile başlamış olup mekanın üretimi ile düzen ve düzensizlik birbirinden ayrılmıştır (Masiero, 2006). Antik çağda mekan, kutsal mekan anlayışıyla şekillenmekle birlikte doğru ve özgün mekanların oluşturulması anlayışı geliştirilmiştir. Mekan böylece, kutsal olandan estetik olana doğru değişim göstermeye başlamıştır. Estetik anlayışı, mekanın geometrik biçimleri üzerinden kurgulanmakta; oran, orantı, simetri, düzen ve uyum ile ilişkilendirilmektedir (Şentürer, 1995).

Rönesans hümanizması ise, mekanda insan bedenini merkeze alan bir yaklaşım oluşturulmasına neden olmuş ve beden, analitik ölçülere konu olan bir nesne olarak kabul edilerek mekânsal organizasyonlarda kullanılacak veriler oluşturulmuştur. Aydınlanma düşüncesi, mekanı beden üzerinden standartlara bağlayan ve bedensel deneyimden yoksun bırakan anlayışı desteklemektedir. Bu bağlamda Marcus Vitruvius' un betimlediği "Vitruvius Adamı" ile Le Corbusier' in "Modulor" u uygun standartları kurgulayan şemalar olarak işlevselleşmektedir. Vitruvius Adamı ile kusursuz oranlara sahip eril beden, mekan üretimi için yöntem olarak önerilerek güzellik arayışı yakalanmaya çalışılmıştır. Modulor' da ise mekana evrensel ölçütler kazandırmak hedeflenmiş, mimarlık için beden üzerinden standartlar oluşturulmuştur (URL-1). Oluşturulan şemalar mekanı, bedenin fiziksel normları üzerinden kurgulayarak modern mekanın standartlar üzerinden tanımlanmasına öncülük etmiştir.

Bedenin mekanı şekillendirmek adına sabitlenmesi ve standartlara indirgenmesi modern dönemde meşrulaşmıştır. Böylece modern dönemde bedenler, normlar üzerinden tanımlanmaya başlanmış, normlara uymayan bedenler mekan kurucu özellikten mahrum bırakılmıştır. Bu yaklaşım, modern sonrası dönemin en önemli düşünürlerinden biri olan Michel Foucault (1992)' ya göre "normalleştirme"

olarak ifade edilmekte olup, Foucault' nun modern kurumlar üzerinden yaptığı iktidar çözümlenmeleri ile örtüşmektedir.

Foucault (1992)'ya göre iktidar, klasik dönemdeki bir kişi ya da grubun elinde bulunan yaptırım gücü olmaktan çıkarak, modern dönemde bedeni ve mekanları şekillendiren bir ağ olarak işlemektedir. Modern iktidar, bireylere nüfuz ederek tüm ilişkilerinde kendisini göstermekte, çeşitli araçlar ve aygıtlar aracılığıyla dağılmaktadır. Bireyleri dönüştürmekteki temel amaç; toplumsal düzeni sağlayacak, işgücünün oluşmasına hizmet edecek sağlıklı ve standart bedenlerin imal edilmesi olmaktadır. Foucault' nun "normalin inşası" adını verdiği uygulamalar, modern mekan oluşumu ile bağdaşırken anormal olarak tanımlanan, normdan sapma gösteren her bireyi dışlamaktadır (Foucault, 1992). Anormal bedenlerin normal olana dönüştürülebilmesi ve uysallaştırılması, modern iktidar anlayışının temelinde yer almaktadır. İktidar bu anlamda, gücünü anormal olan üzerinden yapılandırmaktadır (Foucault, 2000a).

"Anormal tanımı içerisine hapsedilen" engelli bedenler, iktidarın hem öznesi hem de nesnesi konumuna geldikleri için iktidar kuramı ve engellilik konusunun ortak paydası olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern iktidar kuramının engelli bedene atfettiği bu anlam; engellilerin yerleştirildikleri mekanların, iktidarın etkisiyle düzenlenen ve engelli bedeni kuşatan mekanlar olduğu hipotezini beraberinde getirmekte, engelli mekanlarının da birer iktidar kurumu olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle modern dönemde ortaya çıkan engelli bireylere iş ve sosyal hayata dair istedik davranışların kazandırılmasını hedefleyen ve engellileri yaşlılarından ayıran mekanlar olarak özel eğitim kurumları, engelli beden ile iktidar kuramı ilişkisinin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle bu çalışma, engelli beden ile iktidar kuramı ilişkisinin modern mekan aracılığıyla üretimi üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada, engelli bedenin iktidar aracılığıyla dönüştürülme teknikleri özel eğitim kurumlarının mekânsal düzenlemeleri üzerinden analiz edilerek Foucault'nun iktidar kuramı ile engelli beden ve mekan ilişkisi incelenmiştir.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Özel eğitim kavramı, küresel ölçekte on dokuzuncu yüzyılda kurumsallaştırılmış olup, yirminci ve yirmi birinci yüzyılda engellilere yönelik mekânsal düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır. Ülkemizde ise özellikle yirmi birinci yüzyıldaki kanun ve yönetmeliklerle desteklenen her bireyin eğitim alma hakkının vurgulanması ile eğitim mekanlarına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu gelişmeler ile ülkemizde, mimarlık alanında eğitim mekanlarının engelli bireylere yönelik düzenlenmesi konuları önemsenerek literatürde özel eğitim mekanlarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Tos (1994) öğretilebilir zihinsel engellilerin ; Özkan (2001) görme engellilerin; Öktem (2009) ve İrtenk (2011) otizmli çocukların mekansal gereksinimleri üzerinden, eğitim mekanlarına yönelik tasarım kriterlerini sıralayarak mekânsal veriler oluşturmuşlardır. Şahin (2012) ve Öge (2014) ise, engel gruplarını ayırmaksızın tüm engelli çocuklar için oluşturulacak eğitim mekanlarının Türkiye ve dünyadaki örneklerinden yola çıkarak tasarım kriterleri için öneriler sunmuşlardır.

Literatürdeki mevcut kaynaklar incelendiğinde; mimarlık alanındaki engelli eğitime yönelik tüm çalışmaların, engelli bireylerin fiziksel gereksinimlerine yönelik mekansal düzenlemeleri içerdiği ortaya çıkmaktadır. Engelli bireylerin fiziksel gereksinimlerinin karşılanması, engellileri mekana dahil edebilmek için yeterli görülmektedir. Oysa engelli bireylere yönelik kaynakların ve tasarım kriterlerinin sıralanmasına, önerilerin oluşturulmasına rağmen; mekanlar, engellileri toplumsal hayata dahil etme işlevlerini yeterince yerine getirememektedirler. Eğitim mekanlarına yönelik çalışmalar hazırlanırken; engelli bireylere yönelik sosyal ihtiyaçlar, mekan içerisindeki ilişkiler ve mekânsal pratikler göz ardı edilmektedir. Bu nedenle mimari literatürdeki bu eksikliğin giderilmesi amacıyla tez çalışmasında, engelli eğitim mekanları yalnızca fiziksel bir mekan olarak ele alınmayarak Michel Foucault'nun iktidar kuramı üzerinden mekan örgütlenmesine yönelik yeni bir analiz yöntemi önerisi oluşturulmuştur. Mekan kurucu bileşenlere mekânsal ilişkilerin dahil edilmesi, engelli eğitim mekanlarına farklı perspektiften bakılması açısından önem kazanmaktadır.

Tez çalışması; özel eğitim kurumlarının, iktidar ilişkilerinin kurulduğu ve bireylerin özneleştirildiği birer disiplin mekanizması olduğu önermesi üzerine kurulmuştur. Çalışmanın amacı; özel eğitim kurumlarındaki iktidar ilişkilerinin mekânsal örgütlenmesini ortaya koymaktır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma, engelliler için tasarlanan özel eğitim mekanlarında mimari tasarımı biçimlendiren fonksiyon kavramının beden/eylem/meکان ilişkisinden daha geniş bir ilişkiler setinin sonucu olduğunu önermektedir. Çalışmada eğitim sistemindeki iktidar ilişkilerinin mekânsal örgütlenmede oynadığı rolü analiz edebilmek amacıyla, Michel Foucault'nun iktidar kuramı kullanılmıştır. Foucault'nun tanımladığı disipline edici iktidarın mekansal tekniklerinin (çitleme, çerçeveleme, işlevsel yerleşimler, mertebelenme) somut fiziksel mekandaki mimari karşılıkları saptanarak oluşturulan yöntem, Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerinde yer alan 12 derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi üzerinde analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının analiz bölümünde, iktidar ilişkilerinin özel eğitim okulları üzerinden çözümlenmesi için ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlatılan özel eğitim okulu tip projeleri incelenmektedir. Çünkü bu projeler, mekanı tek tipleştiren ve standartlara indirgeyen yaklaşımların sonucudur. Ayrıca, Foucault'nun iktidar kuramına göre, bireylerin standartlar içerisine hapsedilmesi ve normlara bağlanarak tek tipleştirilmesi, tip proje mantığıyla örtüşmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılan özel eğitim okulu tip projeleri, Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü' ne ait veriler üzerinden incelenmiştir. Özel eğitim okulu tip projeleri okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim olmak üzere 3 kademe için tasarlanmaktadır. Ayrıca, bu projeler; 8, 12, 16, 24 ve 32 derslikli olmak üzere derslik sayılarına göre de sınıflandırılmaktadır. Özel eğitim okulu tip projeleri, uygulama sırasında; engel gruplarına göre özelleştirilebilmekte ya da tüm engel gruplarına hizmet edecek şekilde revize edilebilmektedir. Bu nedenle tip projelerin tasarımında engel grupları öncelikli bir tasarım kriteri değildir. Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerinde 8, 12 ve 16 derslikli tüm engel gruplarını kapsayan

okul öncesi, ilköğretim ve mesleki eğitim okullarına ait projeler bulunmakla birlikte telif hakları nedeniyle bir adet tip proje paylaşılmıştır. Belirtilen tip projeler arasında 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nin incelenmesinin nedeni, okulların eğitim kademelerinin nitelikleridir. Mesleki eğitim okulları, ilköğretimlerini tamamlayan ve 23 yaşından gün almamış, genel eğitim programlarına devam edemeyecek durumda olan engelli bireyleri kapsamakta yani genel eğitim alanından dışlanan tüm bireyleri içererek diğer tipolojilerden daha kapsamlı bir bina programı içermektedirler. Aynı zamanda mesleki eğitim okullarından mezun olan öğrenciler, yükseköğretim kurumlarına devam edebilecek bir diplomaya sahip olmadıklarından, mesleki eğitim okulları engelliler için son eğitim basamağı olmaktadır. Bu nedenle toplumsal yaşam ve mesleki becerileri kazandırmaya diğer eğitim kademelerinden daha fazla hizmet etmekte ve toplumsal ilişkilerin kurgulandığı mekanlar olarak özelleşmektedirler. Tüm bu seçim kriterleri doğrultusunda, Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü 12 derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi çalışmanın analiz bölümünde kullanılmak üzere seçilmiştir.

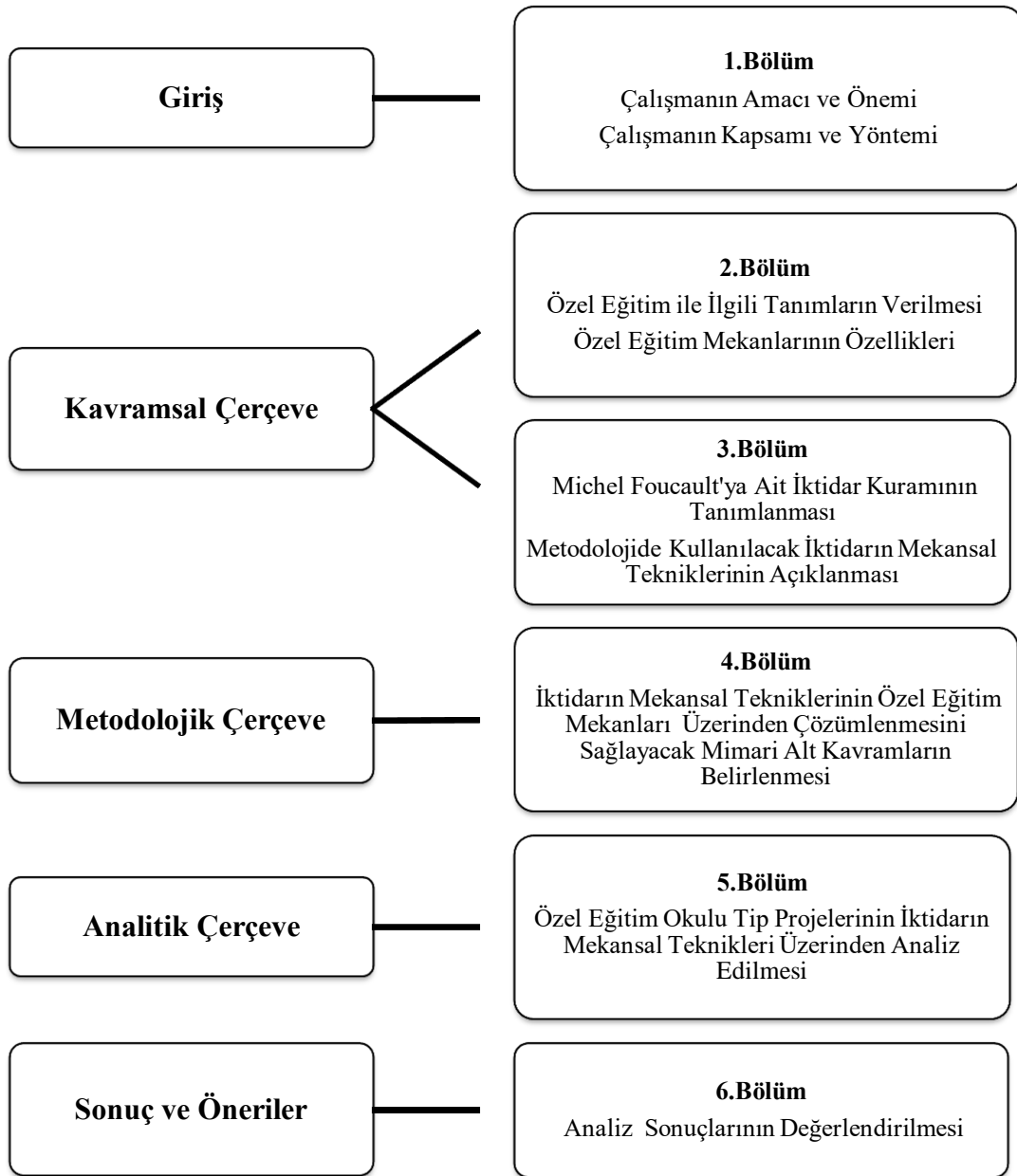
Tez kurgusu altı bölümden oluşmakta olup; bölümler Tablo 1.1'de çalışmanın akış şeması üzerinde açıklanmaktadır.

Tez çalışmasının birinci bölümü olan giriş bölümü; çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve yönteminden oluşmaktadır. Tez çalışmasının ikinci ve üçüncü bölümü kavramsal çerçeveyi oluşturmakla birlikte bu bölümlerde tezin literatür kısmını oluşturacak temel kavramlar açıklanmaktadır. İkinci bölümde özel eğitimin tanımı, amacı, ilkeleri ve tarihçesi ile özel eğitim mekanlarının özellikleri verilmiş olup özel eğitime yönelik kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Üçüncü bölüm, Michel Foucault'nun iktidar kuramı iktidar- bilgi, iktidar- beden ve iktidar- mekan bağlamında açıklanmasına ayrılmıştır. Bu bölümde iktidar kuramının kavramları verilmiş, iktidarın bireyleri dönüştürücü etkisi incelenerek iktidar kuramına ait kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu bölümde ayrıca, disipline edici iktidarın mekansal teknikleri açıklanarak metodolojik çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde, Michel Foucault'nun tartıştığı disipline edici iktidarın mekansal teknikleri mimari kavramlar üzerinden çözümlenmiş, analiz bölümünde kullanılan yöntem için zemin oluşturulmuştur.

Tez çalışmasının beşinci bölümü, analizleri içermektedir. Tezin bu bölümünde, seçilen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi mekanları üzerinden iktidarın mekansal tekniklerinin analizi yapılmıştır. Çalışmanın altıncı bölümünde ise, sonuç ve öneriler bölümü olarak analiz bölümünde ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 1.1: Çalışmanın akış şeması.

2. ÖZEL EĞİTİM KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ VE MEKANSALLAŞTIRILMASI

Bu bölümde özel eğitim ve özel eğitim mekanlarına yönelik kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. İlk önce özel eğitimin tanımı ve kapsamı, amacı ve ilkeleri ile özel eğitim mekanlarının oluşumlarına ait tarihçeyi içeren bilgiler alt başlıklar halinde sıralanmıştır. Daha sonra özel eğitim mekanlarının sınıflandırılması; görme engelli, ortopedik engelli, işitme engelli ve zihinsel engelli olmak üzere dört alt başlık halinde oluşturularak her bir engel grubuna ait mekânsal gereksinimler ve kriterler açıklanmıştır.

2.1 Özel Eğitimin Tanımı ve Kapsamı

Her birey bedensel, bilişsel ve duyuşsal olarak birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu farklılıklar belirli sınırlar içerisinde kaldığında, genel normlara ve bir düzene adapte edilebilir olduğunda, bireyler genel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Fakat farklılıkların büyük oranlarda görüldüğü bireyler için genel eğitim hizmetleri yetersiz kalmakta, özel bir eğitim hizmeti gerekli görülmektedir. Özel eğitim kavramı, bu nedenle ortaya çıkmakla beraber, özel eğitimin hangi durumlarda gerekli olduğu, kimleri kapsayıp kapsamayacağı konusu özel eğitimin tanımı ve kapsamını belirlemektedir. Uzmanlar ve yasal mevzuat tarafından ortaya konulan pek çok özel eğitim tanımı mevcuttur.

Enç, Çağlar ve Özsoy (1987)'a göre özel eğitim; eğitim ve öğretim açısından önemli olan konularda, olağanın altında gerilik ya da üstünlük gösteren çocuklar için hazırlanmış özel programlar, özel araç ve gereçler, özel olarak yetiştirilmiş personel ile uygun ortamda gerçekleştirilen eğitimidir. Olağanın altında ya da üstünde özellikleri olan bireyler beden yönünden, zihin yönünden, uyum özellikleri yönünden ve öğrenme özellikleri yönünden olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır.

Ataman (1997)'a göre özel eğitim; zihinsel, duygusal, nörolojik, fiziksel, sosyal ya da iletişim becerileri yönünden ortalama ya da normal sayılan çocuklardan farklı özellikler gösteren çocuklara uygulanması gereken profesyonel eğitimidir.

Culatta ve Tompkins (1999)'e göre özel eğitim; fiziksel, duygusal ya da öğrenme açısından akranlarından farklı özellikler gösteren ve bu nedenle özel gereksinimleri olan çocuklara uygulanan özelleştirilmiş ve bireysel eğitim programıdır.

Kirk, Gallagher ve Coleman'a göre (2017) ise duyular aracılığıyla bilgiyi alamayan ya da farklı işleyen, duygu ve düşüncelerini, gereksinimlerini ifade etmekte yetersiz kalan çocuklara genel olarak uygulanan eğitim programlarından farklı "uyarlanmış bir eğitim" gerekmektedir.

ABD'de yayınlanan ve uzmanlar tarafından en kapsamlı özel eğitim yasası olarak kabul edilen Engelli Bireyler Eğitim Yasası (IDEA-2004)'na göre özel eğitim; 0-21 yaş grubu arasındaki yetersizliği olan bütün öğrencilere, engeli ve cinsiyeti ayırt edilmeksizin en az kısıtlayıcı ortamda ve ücretsiz olarak sunulması gereken eğitim hakkı olarak açıklanmıştır. Yasada, özel eğitim gerektiren bireylerde bulunan özel gereksinimler 12 alt başlıkta toplanmıştır (URL-2):

1. Otizm
2. Sağırlık
3. Duygusal Bozukluk
4. İşitme Yetersizliği
5. Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlik
6. Çoklu Yetersizlik
7. Bedensel Yetersizlik
8. Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar
9. Özel Öğrenme Güçlüğü
10. Dil ve Konuşma Yetersizlikleri
11. Travmatik Beyin Yaralanması
12. Körlüğü Kapsayan Görme Yetersizliği

Milli Eğitim Bakanlığı'na ait Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı (2006)'nda özel eğitim; çoğunluktan farklı ya da üst düzey yeteneğe sahip çocukların yeteneklerinin en üst seviyeye çıkmasını sağlayan, yetersizliğin engele dönüşmesini önleyen eğitimidir. Burada yetersizlik ve engel kavramları birbirlerinden ayrılarak aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

Yetersizlik: *“Zedelenme ya da bazı sapmalar sonucu, bir insan için normal bir etkinliğin ya da yapının önlenmesi, sınırlandırılması hali”*

Engel: *“Bireyin yetersizliği nedeniyle, yaşadığı sürece, yaş, cins, sosyal ve kültürel farklılıklara bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi oynayamama durumu”* olarak tanımlanmaktadır.

Ülkemizde yayınlanan 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2012)'de ise özel eğitim; özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim olarak tanımlanmaktadır. Özel eğitim gerektiren birey ise; çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey olarak ifade edilmektedir (URL-3).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2000)'nde özel eğitim gerektiren bireyler temel olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır (URL-4):

1. Otizmi Olan Birey
2. Zihinsel Engelli Birey
3. Bedensel Engelli Birey
4. Görme Engelli Birey
5. İşitme Engelli Birey
6. Özel Yetenekli Birey

2.2 Özel Eğitimin Amacı ve İlkeleri

Özel eğitimin en önemli amaçları; yaşıtlarına göre duyusal, zihinsel ya da davranışsal farklılıkları olan bireyleri kendine yeterli hale getirerek onlara temel yaşam becerileri sağlamak, yetersizliklerin engele dönüştürülmesini engellemek ve bireyleri sosyal hayata hazırlamaktır. Yani, özel gereksinimli bireylerin zihinsel, duyusal ya da davranışsal becerileri düzene sokulmakla birlikte topluma uyum sağlaması hedeflenmektedir. Özel eğitim bu yönüyle müdahale eylemi barındırmaktadır (Özgür, 2015). Bu müdahalelerin üç amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, önleyici yaklaşım, önemsiz problemlerin saptanması, durdurulması ve ilerlemesinin engellenmesi amacı taşımaktadır. İkinci amaç, iyileştirici yaklaşım, bireyin yaşamını kaliteli ve bağımsız hale getirerek, topluma uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Üçüncü amaç, ödünleyici yaklaşım, bireyin yetersizliği sebebi ile sınırlı olan sosyal hayatını zenginleştirmeyi ve sosyal hayata uyum sağlayacak araç, yöntem ve tekniklerin kullanımını bireye öğretmektir (Özgür, 2015).

Engelli Bireyler Eğitim Yasası (IDEA-2004)'na göre özel eğitimin en önemli amacı; özel gereksinimli bireylerin, bireysel ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerden en az kısıtlayıcı ortam içerisinde ücretsiz olarak doğuştan itibaren yararlanabilmesidir. Bu amaçla düzenlenen yasanın temel ilkeleri şöyle açıklanmaktadır (URL-2):

1. Özel gereksinimli bireylere uygun eğitim, her birey için garanti altına alınmalıdır.
2. Bireyler, özel eğitim programına yerleştirilmeden önce uygun testler ile kapsamlı ve adil bir değerlendirmeden geçmelidir.
3. Her birey için bireyselleştirilmiş eğitim programı uygulanmalıdır.
4. Özel gereksinimli bireyler olabildiğince akranlarıyla eğitim alabilmeli, eğitim için en az kısıtlayıcı ortamlar düzenlenmelidir.
5. Eğitim kararları alınırken adil yargılamayı sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
6. Özel eğitim sürecine ailelerin katılımı önemlidir. Bu nedenle ebeveynlerin, çocuklarının eğitim süreçlerinde aktif olmaları ve çocuklarının eğitim kayıtlarına ulaşabilmeleri sağlanmalıdır.

7. Özel eğitim hizmeti verecek personelin donanımlı olması gerekmektedir. Personelin, öğretmenlik yapabilecek yeterliliğe sahip olduklarını belirtecek lisans belgesi ve eyalet izinleri olmalıdır.
8. Bireylerin özel eğitim sürecinde aldıkları bireyselleştirilmiş eğitim programlarında, öğrendiklerini sosyal hayata aktarabilmeleri için toplumsal tecrübeler ve kariyer planları ile ilgili kararları vermelerinde yardımcı olacak geçiş planları hazırlanmalıdır.

Ülkemizde, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2000)'ne göre özel eğitimde temel amaç; Türk Millî Eğitimi' nin genel amaç ve temel ilkeleri esas alınarak özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçları, yeterlilikleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini en üst düzeyde kullanmaları, üst öğrenime, meslek hayatına ve toplumsal yaşama hazırlanmalarını sağlamaktır. Özel eğitimin temel ilkeleri şunlardır (URL-4):

a) Bireysel farklılıkları, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak eğitim hizmeti sunulması,

b) Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin ilgi, istek, yeterlilik ve yetenekleri doğrultusunda özel eğitim hizmetlerinden yararlandırılması,

c) Özel eğitim hizmetlerine erken dönemde başlanması,

ç) Özel eğitim hizmetlerinin özel eğitim ihtiyacı olan bireyleri sosyal ve fiziksel çevrelerinden mümkün olduğu kadar ayırmadan, toplumla etkileşim ve karşılıklı uyum sağlama sürecini kapsayacak şekilde planlanıp yürütülmesi,

d) Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitsel performansları doğrultusunda amaç, içerik ve öğretim süreçlerinde uyarlamalar yapılarak diğer bireylerle birlikte eğitim görmelerine öncelik verilmesi,

e) Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki eğitimlerini sürdürebilmeleri için kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılması,

f) Özel eğitim ihtiyacı olan bireyler için BEP geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirilerek uygulanması,

g) *Ailelerin, özel eğitim sürecinin her aşamasına aktif katılmalarının sağlanması,*

ğ) *Özel eğitim politikalarının geliştirilmesinde üniversitelerin ilgili bölümleri ve özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yönelik faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde çalışılması esastır.*

2.3 Özel Eğitimin Tarihçesi

Özel eğitime tarihsel süreçte baktığımızda, toplumun engelliye olan bakış açısı engelli eğitimini yönlendiren en önemli etkidir. Bu sebeple özel eğitimin tarihçesini; engelli eğitiminin bireysel çabalarla gerçekleştirilebildiği kurumlar öncesi dönem (19. yüzyıl öncesi) ve özel eğitimin kurumsal olarak başladığı ve yaygınlaştığı kurumlar dönemi (19. yüzyıl ve sonrası) olmak üzere ikiye ayırmak gerekmektedir.

1. Kurumlar Öncesi Dönem (19. yüzyıl öncesi)

İlkel toplumlarda engelliliğe bakış genel olarak sert olmakla birlikte, geçici ya da kalıcı olarak engeli bulunan ya da korunması gereken bireyler toplumun sırtından atılması gereken bir yük olarak görülmektedir. Alaska'da göçebe Kızılderililerin göç döneminde kabiledaki yaşlı ve bakıma muhtaç bireyleri, çadırlarında bir miktar yiyecek ve yakacakla bırakarak göç ettikleri bilinmektedir. Kuzey Kutbu'ndaki bazı Eskimolarda, yaşlı ve kötürümler köylerinden uzak bir yerde buzların üzerinde donmaya bırakılmakta, Afrika'da ise çok yaşlı ve sakatlar ölmeleri beklenmeden gömülerek yok edilmektedir. Eski Germen ailelerinde, sakat doğan ya da sonradan sakatlanan çocuklarını yok etme hakkı babalarına verilmekteydi. Eski Mısır, Antik Yunan gibi topluluklarda sakatlığın, bireylere işledikleri suçlar nedeniyle Tanrı tarafından ceza olarak verildiği görüşü hakimdi. Bir diğer tutum, engelli bireylerin toplum yararına kötü işlerde kullanılmasıydı. Roma İmparatorluğu döneminde engelliler dilencilikte kullanılmakta, İsrail'de ise engelliler hayvanlarla eş tutularak hayvan işlerinde çalıştırılmaktaydı. Engelliler Ortaçağ'da genellikle cüzzamlılar ile birlikte kendilerine ait kolonilerde ve toplumdan uzak yaşamaya zorlanmaktaydılar. Daha sonra bilimdeki gelişmeler ile engelliliğin kalıtsal

sebeplerle ortaya çıktığı görüşü yayılmıştır. Bu nedenle aileler, engelli çocuklarından utanç duymaya başlamışlar ve çocuklarını toplumdan uzak tutmaya çalışmışlardır. Ayrıca engelliliğin bir hastalık olarak görülmesi, hastalığın tedavi edilebilir ya da edilemez olmasının sorgulanmasına neden olmuş, engellilerle ilgili çalışmalar tıbbi bir sürece dahil edilmiştir (Enç, Çağlar ve Özsoy, 1987).

16. yüzyıla gelindiğinde büyük dinlerin de etkisi ile toplumda merhamet duygularının artması nedeniyle engellilere olan bakış açısında bir değişme olduğu, toplumun engelliye karşı duyduğu korku ve utanç duygusunun yerini koruma ve acımaya bıraktığı görülmektedir. Kutsal kitaplarda hasta, yaşlı, sakat ve yoksul kişilere karşı merhametli olmanın Tanrı'nın bir buyruğu olduğunun vurgulanması, din kurumlarının sosyal yardım çalışmalarına öncülük etmelerine neden olmuştur. Sosyal yardım çalışmalarının yanı sıra din adamlarının, özel gereksinimi olan bazı bireylerin eğitilebilir olduğunu dair yaklaşımları ile dini mekanlar, eğitim alanlarına dönüşmeye başlamıştır. 16. yüzyılın sonlarında İspanyol keşiş PedroPonçe de Leon' un küçük bir grup işitme engelli çocuğu eğiterek konuşma ve yazma öğrettiği, bu gibi bireysel çabaların dini kurumlarda giderek yaygınlaşarak sistematikleştiği bilinmektedir (Akçamete, 2009). 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl arasında bu çabaların din adamlarının yanı sıra araştırmacılar ile genişletildiği, özellikle İspanyol araştırmacıların öncülüğünde sağır ve körler için eğitim hizmetlerinin sağlandığı bilinmektedir (Antebi, 2005).

18. yüzyılda eğitime yönelik çabaların artmasıyla birlikte, kurumsal bir yapılanma olmamasına rağmen engellilere yönelik eğitim mekanlarının oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Bu gelişmenin temel nedeni, felsefe ve bilimin gelişmesi ile bilginin kaynağının duyu organları olduğunun düşünülmesi ve duyu organlarından yoksun olanların deneyimlerinden faydalanma görüşüdür. Özellikle Aristoteles'in kulağın öğretim organı olduğunu düşünmesi, dolayısıyla sağır olanların dilsiz de olacağı görüşü, işitme engellilerin ne derece eğitilebilir olduğu sorunsalını ortaya çıkarmıştır. 1755 yılında Fransa'da, 1760'ta ise İngiltere'de ilk sağırlar okulu açılarak işaret dili kullanılmaya başlanmıştır. 1784'te ise Fransa'da Valentin Hauy'un kurduğu "Küçük Yaştaki Körler için Ulusal Okul" görme engelli eğitiminde ilk olması açısından önemlidir (Antebi, 2005).

Türkiye’de ise engellilere yönelik ilk çalışmaların Osmanlı Dönemi’ne dayandığı kabul edilmekte, engellilerin yaşlılar evinde korumaya alınarak yeteneklerine uygun işlerde çalıştırıldıkları bilinmektedir. Eğitim ile ilgili planlı bir çalışma olarak kabul edilmemesine rağmen üstün yetenekli çocuklar için kurulan Enderun Okulları’nın özellikle Rusya’daki üstün yetenekli çocuklar için açılan okullara öncü nitelik taşıdığı kabul edilmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde sistematik çalışmaları ile son haline kavuştuğu kabul edilen Enderun Okulları’nda temel amaç, devşirme çocukların asker ve sivil hayata hazırlanması olup okul daha sonra Müslüman çocukları da kapsayan bir nitelik kazanmıştır (Enç vd., 1987) .

2. Kurumlar Dönemi (19. yüzyıl ve sonrası)

19. yüzyılda, kurumsallaşmaya yönelik sistemli çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada ilk olarak amaç, özel gereksinimli çocuğun eğitimde fayda sağlayıp sağlamadığını belirlemektir. Böylece engelli çocuğa, eğitim ya da bakımın hangisinin daha yararlı olacağına karar vermek hedeflenmektedir. Eğitimden yararlanabilecek durumdaki çocuklar için eğitim kurumlarının açılması ve niteliklerinin belirlenmesi önemsenmeye başlanmıştır (Akçamete, 2009).

Kurumlar döneminde ilk olarak engelliler için ayrı okul ve kurumlar açılmış, engelliler toplumdan uzak tutularak sosyal hayata hazırlanmıştır. ABD’de 19. yüzyıl başlarında ilk olarak işitme ve görme engelli okulları açılmıştır. Görme, işitme ve zihinsel engellileri kapsayan ilk eğitim mekanı, 1831 yılında Fransa’da açılan Bicetre ve Salpetriere okullarıdır (Akçamete, 2009). Yalnızca zihinsel engellileri kapsayan ilk yatılı okulun, 1841 yılında İsviçre’de açılan Abendberger Okulu olduğu, bu okulu İngiltere, Almanya ve İtalya’daki okulların izlediği ve 1850-1860 yılları arasında zihinsel engelli okullarının sayıca arttığı kabul edilmektedir (Çetinkaya, 2010). 1873 yılında Fransa’da ilk olarak, görme engellilere yönelik okul açılmıştır. Türkiye’de ise özel eğitime yönelik ilk eğitim kurumu, 1889’da Grati Efendi tarafından Ticaret Mektebi’nin içerisindeki sağır okuludur. 1890’da okula görme engelliler için de bir bölüm eklenerek okul Sağır, Dilsiz ve A’ma Mektebi olarak eğitim vermeye başlamıştır (Enç vd., 1987). Ayrıca 1921’de İzmir’de özel bir dernek tarafından kurulan sağır, dilsiz ve körler okulu 1950’ de Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir (Çetinkaya, 2010).

19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar engelli bireylere yönelik eğitim mekanları; bir ya da birden fazla engel grubunu barındıran, genel eğitimin verildiği mekanlardan ayrılan kendi içinde sistematikleşen yapılardan oluşmaktadırlar. Özel gereksinimli çocukların yaşlılarından ayrılarak farklı bir çevrede eğitim görmeleri, 20. yüzyıldan itibaren aileleri için de bir sorun oluşturmaya başlamış, özel gereksinimli çocukların sosyal hayata uyum sağlamalarını zorlaştırması nedeniyle ayrı okullar yerine yaşlılarıyla aynı çevrede eğitim almaları düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, bir arada olma durumunun ağır engelli çocuklar için mümkün olmayacağı düşünülerek, engelli çocukları engel durumlarına göre ayrılarak yaşlılarıyla aynı çevrede eğitime uygun olanların seçilmesi uygun görülmüştür. İlk kez 1916 yılında yapılan Stanford-Binet testi ile zeka yetersizliği olan çocuklar tanımlanarak, genel eğitim okullarındaki özel sınıflara yerleştirilmiştir. Daha sonra benzer uygulama, işitme yetersizliği olan çocuklar için kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu uygulamanın yetersiz olduğu ve başarısızlıkla sonuçlandığı görülünce, testte engel çeşitlerini derecelendirmeye yönelik bir çalışma yapılması düşünülmüş, 1920 yılından sonra zihinsel engelli çocuklar eğitilebilir ve öğretilbilir zihinsel engelliler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Eğitilebilir zihinsel engelli çocukların, genel eğitim okullarındaki özel sınıflara yerleştirilebileceğine karar verilmiştir. Öğretilbilir zihinsel engelliler için özel eğitim uygulamalarına devam edilmiştir. Benzer uygulama görme ve işitme engelliler için de uygulanarak görme engelliler az gören ve körler, işitme engelliler de az duyan ve sağır olarak sınıflandırılarak özel sınıflara yerleştirilmişlerdir (Akçamete, 2009).

Kurumlar döneminin, 20. yüzyıldaki gelişiminde sınıflama işlemlerinin yanı sıra, yasal mevzuatta engelli bireylerin haklarının tanımlanması ve bütünleştirici yaklaşımlar, engelli bireylerin eğitimleri konusunda gelişmelere neden olmuştur. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. maddesinde yer alan, 'Herkes İçin Eğitim Hakkı İlkesi' ile özel gereksinimli çocuklara eğitim hakkının sağlanması güvence altına alınmıştır. 1951 yılında Almanya'da yapılan düzenlemeler ile özel eğitim için bir çerçeve oluşturularak özel eğitim okullarının bölgenin kanunları ile bütünlük içinde olması sağlanmıştır (Kirk, Gallagher ve Coleman, 2017).

Türkiye’de ise bu tür gelişmelerin Cumhuriyet Dönemi ile birlikte başladığı görülmektedir. 1924 yılında çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde devrimler yapılmış; genellik, eğitim hakkı, fırsat ve imkan eşitliği gündeme gelmiş, eğitimden yararlanmanın her vatandaşın hakkı olduğu vurgulanmış, engelli bireyleri de kapsayan bir hareket başlatılmıştır. 1950’de özel eğitimin, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’ndan Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmesi, özel eğitimin bir sağlık/bakım hizmeti olmaktan çıkartılarak eğitim alanına resmi olarak dahil edilmesi adına önemli bir gelişmedir. Bu gelişmeden sonra özel eğitimde ile uzman eğitimcilerin yetiştirilmesine önem verilmiş, 1950’den sonra Gazi Eğitim Enstitüsü’nün içerisinde açılan Özel Eğitim Şubesi ile özel eğitim hizmetleri ve programları hakkında çalışmalar başlatılmıştır (Akçamete ve Kaner, 1999). 1957 yılında 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ile korunmaya muhtaç çocuklar ile ilgili düzenlemelerden Milli Eğitim Bakanlığı sorumlu tutulmuştur (Özgür, 2015).

1960’lı yıllara kadar özel eğitimde yasal düzenlemeler yapılarak, eğitimde engeli olan ve olmayan tüm bireyleri birleştirmeye yönelik bir yaklaşım oluşturulmaya çalışılmış, bu yaklaşım ile genel eğitim okullarında özel sınıfların sayısının artması ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Buna rağmen genel eğitim okullarındaki özel sınıfların yaygınlaşmasıyla birlikte, özel sınıfların yanlış ve aşırı kullanımı sorunu ortaya çıkmış, öğretmenler genel sınıflarda en küçük problemle karşılaştıkları öğrencileri özel sınıfa yönlendirince özel sınıfların niteliği değişmeye başlamıştır. Özel sınıfların kimleri kapsayıp kapsamayacağı netlik kazanmadığı için 1960’lı yıllardan sonra özel sınıf uygulaması sonlandırılmıştır (Akçamete, 2009).

1960’lardan sonra özel eğitimin kapsamlı olarak bir eğitim konusu haline gelmesiyle birlikte özel eğitimde uzmanlaşma çalışmaları başlamıştır. Bu süreçte engelli çocukların yaşlılarıyla birlikte eğitim görmeleri için yeni yaklaşımların ortaya atıldığı görülmektedir. Kuzey Avrupa ve ABD’de 1970’li yıllarda normal olarak kabul edilen bireyler kadar yetersizliği olan bireylerin de diğer bireylerin yararlandığı haklardan yararlanabilmesi düşüncesi, “normalleştirme ilkesi”ni beraberinde getirmiştir. Yetersizliklerinden etkilenmiş çocukların, olanaklardan yararlanması ve toplumu oluşturan bireylerin bir bütün olarak düşünülmesi olarak

tanımlanan bu ilke ile, engelli çocukların engelleriyle birlikte kabul edilmeleri ve becerilerini en üst düzeye çıkarmaları amaçlanmaktadır (Vuran, 2016).

ABD’de 1975 yılında kabul edilen Özel Gereksinimli Tüm Çocukların Yasası (Education with All Handicapped Children Act) ile özel gereksinimli 3-21 yaş arasındaki bireylerin devlet okullarında ve ücretsiz olarak almaları eğitim almaları güvence altına alınmıştır. Bu yasada en önemli altı ilke: sıfır reddetme, adil değerlendirme, bireyselleştirilmiş eğitim programı, en az kısıtlayıcı ortam, adil yargı hakkı ve ebeveyn katılımı olarak sıralanmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin eğitimi ile ilgili önemli gelişmeler sunan bu yasa, daha sonra 3 yaşın altındaki bireyleri kapsamaması ve dolayısıyla ismiyle tam anlamıyla bağdaşmadığı için tüm özel gereksinimli bireylere eğitim hakkı sağlamadığı düşünülmeye başlanmıştır. Bu nedenle 1990 yılında yasada değişiklik yapılarak, yasanın doğumdan itibaren tüm özel gereksinimli bireyleri kapsayacak hale dönüştürülmesi sağlanmıştır. 2004’ te ise yasa şu anda halen kullanılmakta olan, Engelli Bireyler Eğitim Yasası (IDEA) ismiyle eğitimde personel kalitesinin artırılması ve özel gereksinimli bireylerin eğitimden sonraki iş hayatlarına adapte olmalarını sağlayacak geçiş planının hazırlanması gibi konularda derinleştirilerek son halini almıştır. Bu düzenleme ile özel gereksinimli bireylerin eğitimi için, ayrı okullar tercih edilmek yerine yaşlılarıyla aynı okullarda ya da komşu denilebilecek kadar uzaklıktaki okullarda kaynaştırıcı eğitimler verilmesi hedeflenmiştir. Bu sayede özel gereksinimi az olan öğrencilerin, belirli ders saatlerinde yaşlılarıyla aynı sınıflarda eğitim görebilmeleri, aynı zamanda ders dışı aktivitelere de yaşlılarıyla katılarak sosyalleşme ortamından yararlanmaları sağlanmıştır. Bu yaklaşımın, günümüzde devam eden ve özel gereksinimli bireylerin yaşlılarıyla bütünleştirilmesi için hedeflenen kaynaştırma eğitimi için önemli bir adım olduğu görülmektedir (Kirk vd., 2017). Yalnız IDEA’da kaynaştırma eğitiminden özel gereksinimi fazla olan çocukların yararlanamayacağı, onlar için ayrı okullarda eğitimin şart konulduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye’de ise 1961 yılında çıkartılan anayasanın 48. maddesi ile özel gereksinimli çocukların eğitim hakları güvence altına alınmış, 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile özel eğitim hizmetleri genel eğitim içerisinde yer alarak özel eğitimin genel eğitim sistemiyle bütünleştirilmesi için temeller atılması amaçlanmıştır (Altınışik, 2013). ABD’de 1975’te çıkartılan Özel

Gereksinimli Tüm Çocukların Yasası'ndan sonra Türkiye'de de özel eğitimle ilgili gelişmeler görülmüş, 1982 anayasası ile engelli bireylerin eğitim hakları hükme bağlanırken, 1983 yılında çıkartılan 2196 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ile özel eğitimde tedbirler alınmaya başlanmıştır (Özgür, 2015). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu'nun 4. maddesi gereği, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların akranlarıyla birlikte eğitim görmeleri ve okul idaresinin konuyla ilgili önlemler alması gereğinden bahsedilmiştir. Bu kanunda, engelli çocukların yaşlılarıyla aynı ortamda eğitilmesinin her engelli çocuk için uygun olmayabileceğine dikkat çekilirken hangi çocukların aynı eğitim ortamından yararlanıp yararlanamayacağına dair kapsamlı bir açıklama olmadığı görülmektedir (URL-5). Daha sonra 1997 yılında çıkartılan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile özel gereksinimli bireylerin, eğitim haklarını kullanabilmelerine yönelik ilkeler düzenlenmiştir. Bu kararnamenin en önemli özelliği; özel eğitim hizmetlerinin erken çocukluk döneminden itibaren başlaması, kaynaştırma eğitimi ile ilgili açılımlar ve gerekli eğitim ortamları hakkında açıklamaların bulunmasıdır. Kararnamede, 2196 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu'nu da kapsayan hükümler ve açılımlar yapıldığı için kararnameden sonra bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca 2000 yılında çıkartılan 2509 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile destek eğitim hizmetleri ile birlikte özel gereksinimli bireylere kaynaştırma eğitimi verilebileceğinden bahsedilirken, özel gereksinimli bireylerin Rehberlik Araştırma Merkezleri'nin oluşturduğu Eğitsel Değerlendirme Kurulu tarafından yapılan değerlendirme ile özel eğitim kurumu ya da kaynaştırma uygulaması ile yaşlılarıyla aynı okullara yönlendirileceği belirlenmektedir. Bu tanılama sürecine aile ve okul da katılmaktadır. Bu sayede özel eğitim ve kaynaştırma eğitiminin sınırları çizilerek, özel gereksinimli bireylerin en az kısıtlayıcı ortamda ve erken dönemden itibaren eğitim görmeleri için düzenlemelerin yapılmasına dair hükümler belirlenmiştir. Bu yönetmelik, ülkemizde özel eğitim hizmetlerinin çerçevesini belirleyerek, kaynaştırma eğitimi ile ilgili gelişmelerin hızlanmasını sağlamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'na göre kaynaştırmanın amacı; özel gereksinimli çocuğun ilgi ve yeteneklerini en uygun şekilde kullanmalarını sağlamak ve toplum içerisinde kendilerini ifade edebilmelerini amaçlayan bireysel eğitim programlarını oluşturarak çocukların eğitim almalarını sağlamaktır. Kaynaştırma eğitiminin özel

gereksinimli çocuğa sosyal beceriler kazandırırken, onlarla birlikte eğitim gören akranlarına, öğretmenlerine ve ailelerine sorumluluk, hoşgörü ve kabullenme gibi olumlu özellikler kazandıracığı açıklanmakta, kaynaştırma eğitiminin yalnızca özel gereksinimli çocuklar için bir kazanım olmadığı da altı çizilmektedir. Bu sayede özel gereksinimli bireylerin çevresi ile bütünleşeceği vurgulanmakta olup kapsayıcı bir eğitim anlayışının geliştirilebileceği belirtilmektedir (MEB, 2006). Buna rağmen ülkemizde de uluslararası düzlemde olduğu gibi kaynaştırma uygulamalarından tanılama ve sınıflandırılması yapılan özel gereksinimli öğrencilerden ağır engeli bulunan ya da büyük oranda desteğe ihtiyaç duyan bireylerin yararlanamayacağı açıklanmakta, bütünleştirici bir yaklaşım olduğu söylenen kaynaştırma eğitiminin her engelli bireyi kapsamadığı görülmektedir.

2.4 Özel Eğitim Mekanlarının Sınıflandırılması ve Özellikleri

Engellilere yönelik eğitim mekanları tasarlanırken, mekanları kullanacak engelli bireylerin diğer bireylere göre farklı gereksinimleri olduğu göz önünde bulundurularak tasarımların yapılması gerekmektedir. Özel gereksinimli bireylerin kullanacakları eğitim mekanlarında, temel olarak işlevsellik ve güvenlik kriterleri önem kazanmaktadır. Engelli bireyler mekanı, öğrenmek için bir araç olarak kullandıklarından mekânsal bağlantıların basit ve kolay anlaşılabilir şekilde kurgulanması gerekmektedir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002). Ayrıca engelli bireyleri, dış tehlike ve tehditlere karşı koruyacak binaların tasarlanması, bina içerisinde engelli bireylerin güvenli bir şekilde dolaşabilmelerini sağlayacak mekanlar arası organizasyonun oluşturulması hedeflenmelidir (Goldsmith, 1976).

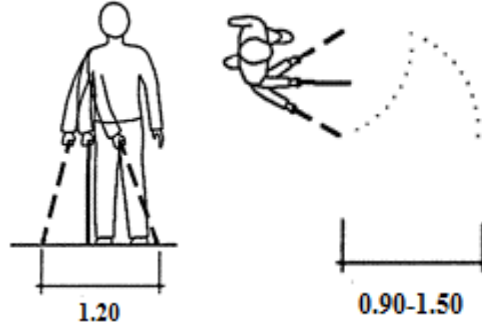
Engellilere yönelik mekanlar tasarlanırken engellilerin fiziksel, sosyal ve eğitimsel gereksinimlerinin belirlenerek bu gereksinimlere yönelik mekanlar oluşturulmalıdır (Öymen Gür ve Zorlu, 2002). Tüm engelli okullarında genel erişilebilirlik kurallarına dikkat edilmesi gerekmektedir birlikte bu genel tasarım kriterleri şu şekilde sıralanmaktadır (Olsen, 2005):

- Bütün girişler, hareket problemi olan öğrenciler dikkate alınarak erişilebilir yapılmalıdır.
- Okullarda her engel grubunun kolaylıkla geçebileceği geniş koridorlar ve geniş kapı açıklıkları bırakılmalıdır.
- Okullardaki bütün tuvalet, lavabo, ıslak hacimler ve tezgahlar erişilebilir nitelikte olmalıdır.
- Hareket problemi olan öğrencilerin katlar arası ulaşımını sağlamak amacıyla, sirkülasyon alanlarında gerekli ebatlarda asansörler yerleştirilmelidir.
- Sınıflar, engelli öğrencilerin kullandıkları yardımcı araçlar ile birlikte rahatlıkla dolaşabileceği ve manevra yapabileceği büyüklükte olmalıdır.
- Tüm kapalı ve açık alanlarda erişilebilirlik özellikle göz önünde bulundurulmalı ve engelli bireylerin gereksinimlerine yönelik alanlar düzenlenmelidir.

Genel tasarım kriterlerinin yanı sıra eğitim mekanlarında, her bir engel grubuna ait antropometrik ölçüler ve bireylerin gereksinimleri değiştiğinden, eğitim mekanlarının büyüklüğü, yapısı, kullanılan malzemeleri gibi tasarım prensipleri engel gruplarının ihtiyaçları belirlenerek şekillendirilmelidir (Goldsmit, 1976). Engel gruplarının ihtiyaçlarına göre özel eğitim mekanlarının özellikleri; görme engelli, ortopedik engelli, işitme engelli ve zihinsel engelli eğitim mekanları olmak üzere dört başlık altında sınıflandırılarak incelenmiştir.

2.4.1 Görme Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri

Görme engelli okullarında mekanlar düzenlenirken, görme engelli bireyin gereksinimlerinden yola çıkılarak tasarımın yapılması gerekmektedir. Görme engelli bireyler beyaz baston kullandıkları için antropometrik ölçüler, kullandıkları yön gösterici bastonun hareket alanı göz önüne alınarak belirlenmelidir. Bir görme engelli bireyin, beyaz baston kullanabilmesi için belirlenen ideal genişlikler 1.20 m ve 0.90 m- 1.50 m olarak belirlenmiştir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Beyaz baston kullanan görme engelli bireyin antropometrik ölçüleri (URL-6).

Görme engelli eğitim mekanlarında dikkat edilmesi gereken başlıca tasarım kriterleri ve ölçütler ise şu şekilde sıralanabilir (Frampton, 1963; Öymen Gür ve Zorlu, 2002; Belir, 2006):

- Yön bulmayı kolaylaştırıcı, karmaşık olmayan ve akılda kalıcı bir plan şema oluşturulması gerekmektedir.
- Tek akstan dağılım sağlanan toplu mekan gruplarının yerleşimleri sağlanmalıdır.
- Sirkülasyon alanlarının geniş tutulduğu, mekanlar arası işlevsel ilişkilerin doğru düzenlendiği tasarımlar yapılmalıdır.
- Donatı ve aksesuar yerleri, görme engelli bireylerin kolaylıkla bulabileceği şekilde yerleştirilmelidir.
- Güvenlik, işlev, boyutlandırma, mekânsal donatıların konumu ve yoğunluğu, malzemelerin renk, doku ve ses özelliği, biçim, ışık, yönlendirme, iklimleme ve mimari çevreye uyum sağlayacak ölçütler belirlenmelidir.

Görme engellilere yönelik eğitim yapılarında güvenlik, hem engelli bireyin dışarıdan gelen uyarılara karşı korunması hem de bireyin mekanı güvenli bir şekilde kullanabilmesi anlamı taşımaktadır. Bu nedenle yapı elemanlarının (kolon, giriş, lento, eşik, merdiven vb.) kazaya sebebiyet vermeyecek yumuşak hatlara sahip olması ya da yumuşak malzeme ile kaplanmasına dikkat etmek gerekmektedir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002).

Görme engelliler bazı renkleri, ışığın etkisiyle farklı algılayabilmektedirler. Bu yüzden zemin, duvar, kapı ve pencereler ile girişlerdeki iç ve dış döşemeler

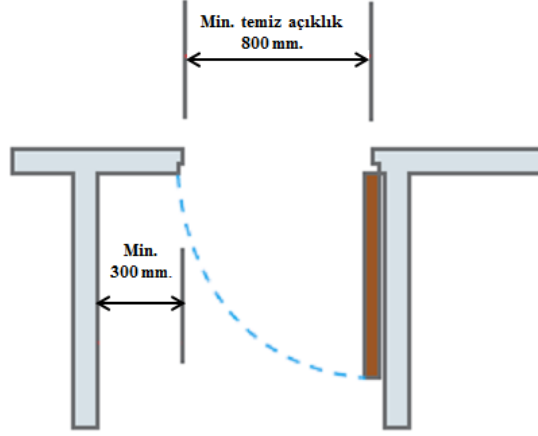
arasında renk ve doku farklılıkları yaratmak görme engelli bireylerin mekanı algılamaları açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca döşeme kaplamasının malzemeleri, yer ve yön tespitine izin verebilecek şekilde seçilmeli, görsel ve sesli uyarıcıların mekan içerisinde uygun yerlerde bulunmasına özen gösterilmelidir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002).

Görme engellilere yönelik eğitim yapılarında, iç mekanlarda kullanılacak donatıların olabildiğince sabit donatılardan seçilmesi ve donatı yoğunluğunun fazla olmamasına dikkat edilmelidir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002).

Sınıflarda, görme engelliler için daha çok sesli eğitim yapılması sebebiyle ses akustiğine önem verilmelidir. Göremeyen öğrenciler için sesli eğitim sağlanacağından yazı tahtasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Az gören ve görme engelli diğer öğrenciler için ise tahtalar doğru aydınlatılan, kolaylıkla fark edilebilecek bir konumda yerleştirilmelidir. Sınıfın şeklinin görme engelli öğrenciler için kolay algılanabilir ve yön bulabilmesini sağlamak amacıyla kare ve dikdörtgen formda yapılması önerilmektedir. Sınıflarda kullanılacak sıraların, Braille daktilosunun kullanımını sağlayacak şekilde işlevselleşmesi gerekmektedir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002).

Işık yeterliliği açısından sınıf içerisinde öğrencilerin, gerektiğinde yerlerini değiştirebilecekleri esnek planlamalar yapılmalıdır. Okullardaki üst katlar, doğal ışıktan daha fazla yararlanabildikleri için sınıfların üst katlarda olmasına özen gösterilmelidir (Frampton, 1963).

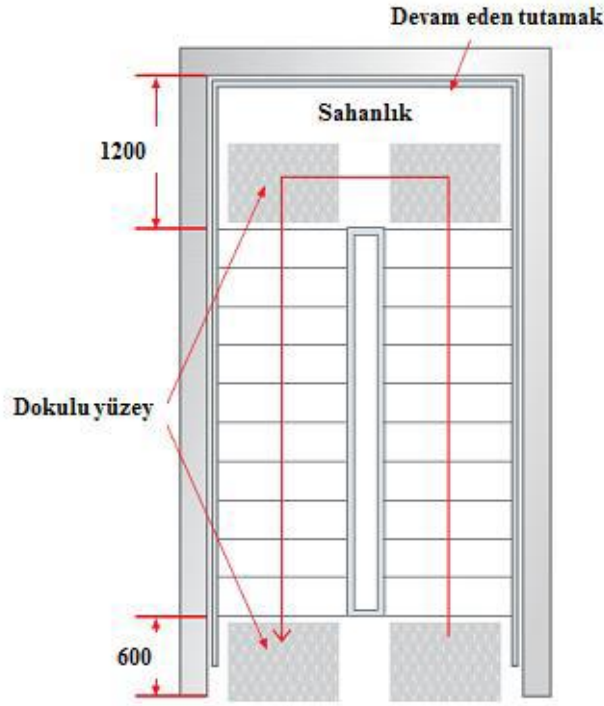
Mekanları birbirine birleştiren kapıların, standartlara uygun olacak şekilde aynı malzeme ve ebatlarda yapılmasına özen gösterilmeli, çarpma tehlikesine karşı cam malzemelerden kaçınılmalı, görme engellilerin kapıları kolaylıkla fark edebileceği şekilde renk farklılıkları, göz seviyesinde renkli bantlar ve uyarıcılar kullanılmalıdır. Koridorlara açılan kapıların içe doğru açılması tehlikeyi azaltacağı için tavsiye edilmekle birlikte, tek kanatlı kapılarda veya çift kanatlı kapılarda, kanatların birinin genişliği en az 0.80 m olmalıdır (Şekil 2.2). Kapı kollarının çok fazla güç gerektirmeden çekilebilecek şekilde seçilmesi gerektiğinden, topuz kol kullanılmamalı, kapı kollarının yüksekliği 0.90 m ile 1.20 m arasında olmalıdır (Belir, 2009).

Şekil 2.2: Kapılarda bulunması gereken özellikler (Belir, 2009).

Görme engellilere yönelik eğitim mekanlarında, pencerelerin de kapılar gibi standartlara uygun olacak şekilde aynı ebatlarda ve aynı yöne açılacak şekilde seçilmesi önemlidir. Çarpma ve düşme tehlikesine karşı pencerelerin iç kısımlarında parapetin üzerinde korkuluk uygulaması yapılması önerilmektedir (Belir, 2009).

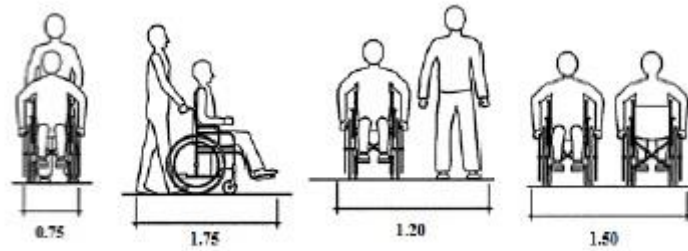
Sirkülasyon alanlarında ise yön bulmayı kolaylaştıran basit yerleşimler yapılmalı, sesli ve kabartmalı uyarıcı ve açıklayıcı yüzeylerin yerleşimine dikkat edilmelidir. Koridorlar en az 1.80 m genişliğinde yapılmalı, koridorun her iki yanına yön değiştirdiğini ya da bittiğini belirten tutamaklar yerleştirilmelidir. Merdivenlerin ise basamak başlangıçlarının, sahanlıklarının ve basamak bitişlerinin 0.60 m'lik döşeme farklılıklarına sahip uyarıcılarla belirlenmesi, merdivenlerin her iki yanında korkuluk yapılması, merdivenlerin dönüş ve bitişini uyaracak tutamakların yerleştirilmesi gerekmektedir (Şekil 2.3). Merdivenlerde ayrıca, basamak uçlarına kaymayı engelleyici bantların yerleştirilmesi güvenlik açısından önemlidir. Asansörlerde ise sesli uyarıcıların kullanılması ve kontrol panelindeki düğmelerin kabartmalı olması gerekmektedir (Belir, 2009).

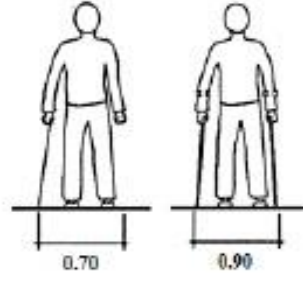
Şekil 2.3: Merdivenlerin görme engellilere göre düzenlenmesi (Belir, 2009).

2.4.2 Ortopedik Engelli Eğitim Mekanlarının Özellikleri

Ortopedik engelli eğitim mekanlarında tasarım kriterleri, ortopedik engelli bireyin antropometrik ölçüleri baz alınarak belirlenmektedir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002). Ortopedik engelli bireylerin antropometrik ölçüleri aşağıda verilmekle birlikte engelli ve engeli olmayan bireylerin bireysel ve yan yana gelmeleri durumunda mekan içerisinde gereken ölçüler Şekil 2.4 ve Şekil 2.5’ te belirtilmiştir.

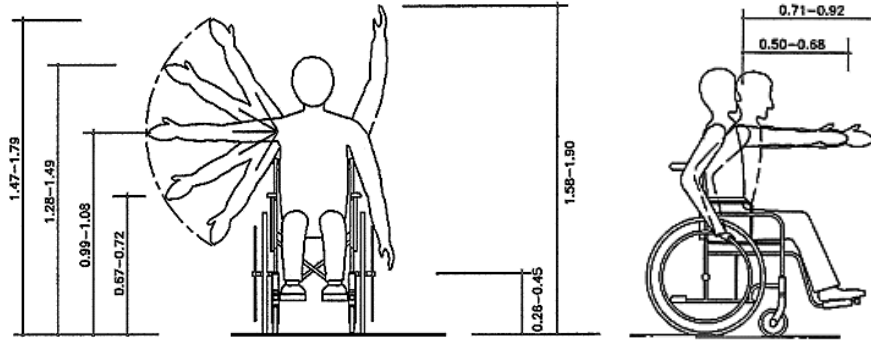

Şekil 2.4: Tekerlekli sandalye kullanan bireylerin antropometrik gereksinimleri (URL-6).

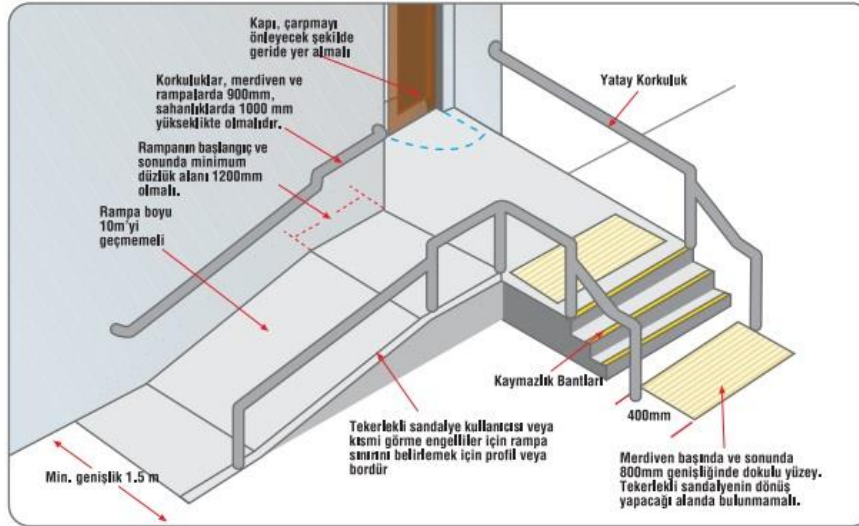
Şekil 2.5: Tek ve çift koltuk değneği kullanan bireyin antropometrik ölçüleri (URL-6).

Ortopedik engelli bireylerin antropometrik ölçülerinin yanında, mekanlardaki donatılara erişebilmeleri için özellikle tekerlekli sandalye kullanan bireylerin ellerini kullandıklarında erişebildikleri yüksekliklerin belirlenmesi gerekmekte olup bu ölçüler aşağıda verilmiştir (Şekil 2.6).

Şekil 2.6: Tekerlekli sandalye kullanan bireylerin erişim yükseklikleri (URL-6).

Ortopedik engelli eğitimi mekanlarında belirlenen gereksinimlere ve ölçülere yönelik tasarımlar yapılmakla birlikte temel olarak dikkat edilmesi gereken hususlar; az katlı binaların tercih edilmesi, kaymaz malzemeli zemin kaplamalarının kullanılması, engelli bireylerin araçlarıyla rahatlıkla dolaşabilecek şekilde mekanların ve sirkülasyon alanlarının düzenlenmesidir (Belir, 2006).

Şekil 2.7: Bina girişlerinde merdiven ve rampanın birlikte çözümü (Belir, 2009).

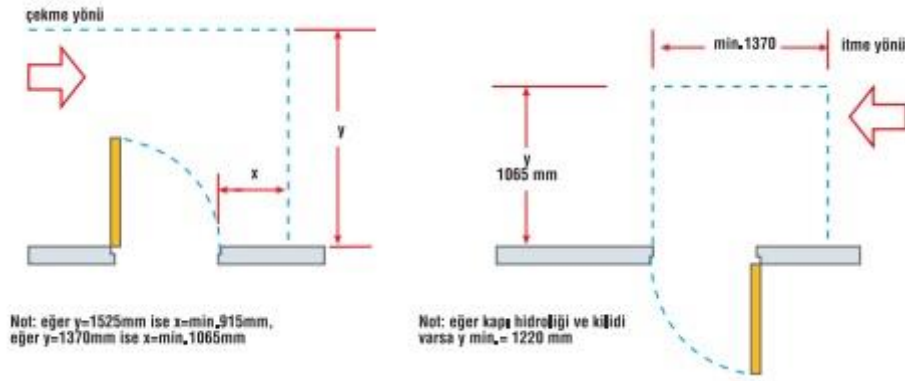
Okul girişlerinde merdiveni destekleyecek şekilde rampalar yapılması önemli olup, rampaların zemin kaplama malzemelerinin kaymayı önleyen malzeme ve dokuda seçilmesi gerekmektedir (Şekil 2.7). Rampaların her iki tarafında korkuluk yapılmalı, 9 metreyi geçen uzunluklarda ara sahanlıklar kullanılmalıdır (Belir, 2006). Ayrıca rampaların eğimi engelli bireylerin mekana erişimi için önemli olup, gereken eğim düzenlemeleri Şekil 2.8' de verilmiştir.

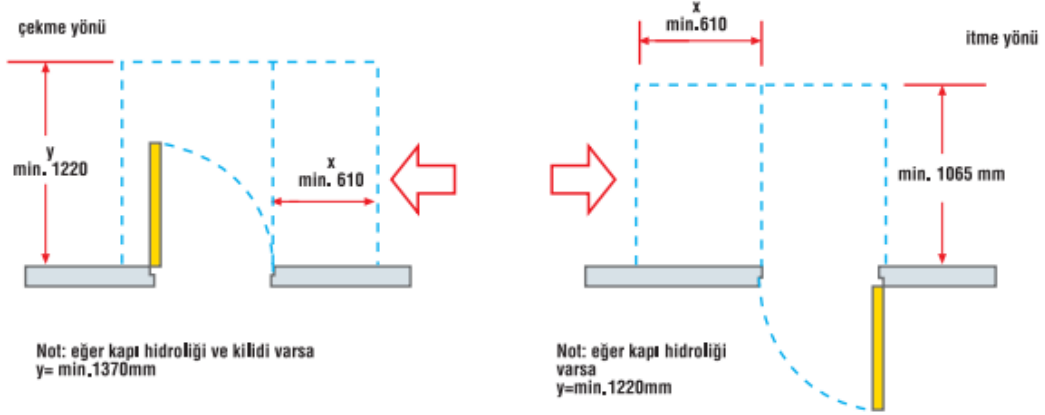
Şekil 2.8: Ortopedik engellilere yönelik düzenlenen rampa eğimlerinin özellikleri (Belir, 2009).

Ortopedik engellilere eğitim verilecek sınıflarda masaların, tekerlekli sandalyenin yanaşması, öğrencilerin masaları rahat kullanabilmesi için elverişli genişlikte olması gerekmektedir (Çağlar, 1982). Kapılar, ortopedik engelli bireylerin güvenliğini ve kullanım rahatlığını sağlayacak ölçülerde seçilmeli ve kapıların eşiksiz olmasına dikkat edilmelidir. Kapılara erişim, engelli bireylerin menteşe ve kilit tarafından yaklaşımlarındaki mesafeler göz önünde bulundurularak sağlanmalı ve aşağıdaki ölçüler dikkate alınarak kapıların yerleşimi yapılmalıdır (Şekil 2.9 ve

2.10). Pencereilerin ise engelli bireylerin kullandıkları araçlar ile yaklaştıklarında dışarıyı görecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

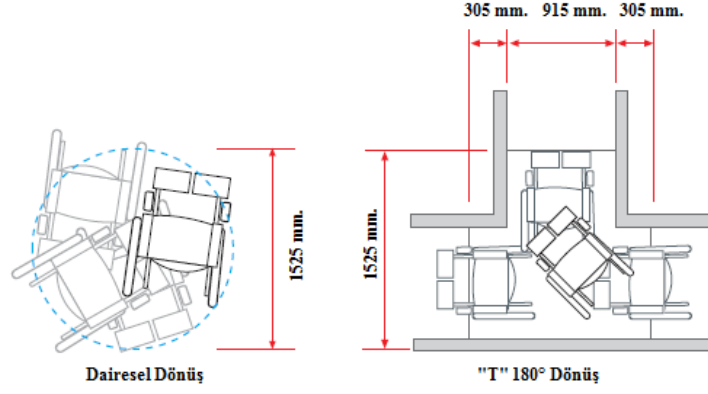

Şekil 2.9: Ortopedik engelli bireylerin kapılara menteşe tarafından yaklaşım mesafeleri (Belir, 2009).

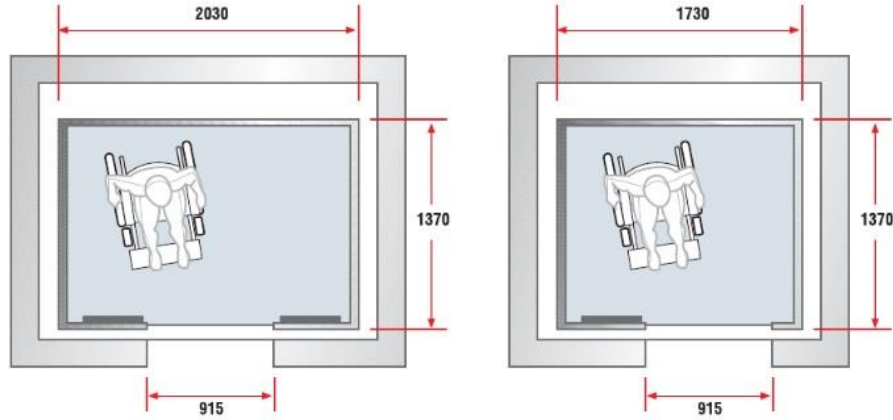
Şekil 2.10: Ortopedik engelli bireylerin kapılara kilit tarafından yaklaşım mesafeleri (Belir, 2009).

Sirkülasyon alanlarından koridorların, ortopedik engelli bireylerin kullandıkları araçlar ile rahatlıkla geçeceği ölçülere göre düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin koridorlardaki dönüş manevraları göz önünde bulundurulmalıdır (Şekil 2.11).

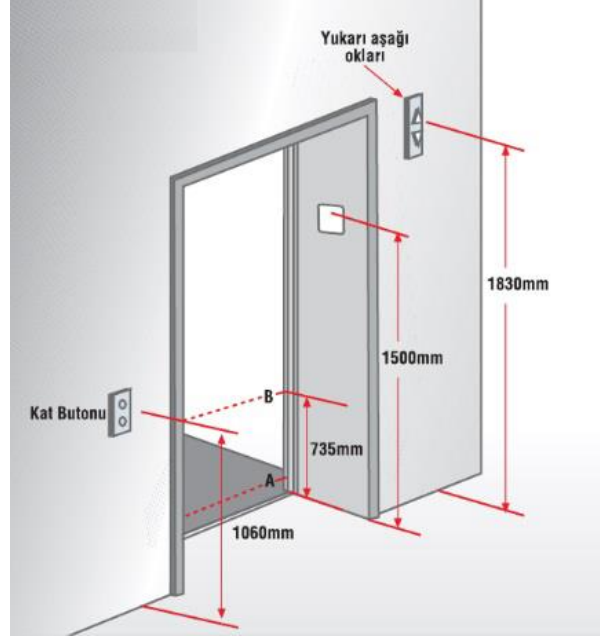

Şekil 2.11: Solda tekerlekli sandalyede dairesel dönüş; sağda tekerlekli sandalyede t dönüş (Belir, 2009).

Katlar arası ulaşımı sağlamak için merdiven yerine yürüyüş rampaları tercih edilmeli, merdiven kullanılacaksa merdivene monte edilen platformlar ile erişim sağlanmalıdır. Asansörler ise tekerlekli sandalye ve diğer araçları kullanan ortopedik engelli bireylerin ölçülerine uygun olacak şekilde düzenlenmelidir (Şekil 2.12). Ayrıca asansör kabinlerinin, engelli bireylerin refakatçileriyle birlikte kullanabilecekleri genişlikte tasarlanması gerekmekte olup asansörlere erişimi sağlayacak düzenlemeler Şekil 2.13'te gösterilmiştir.

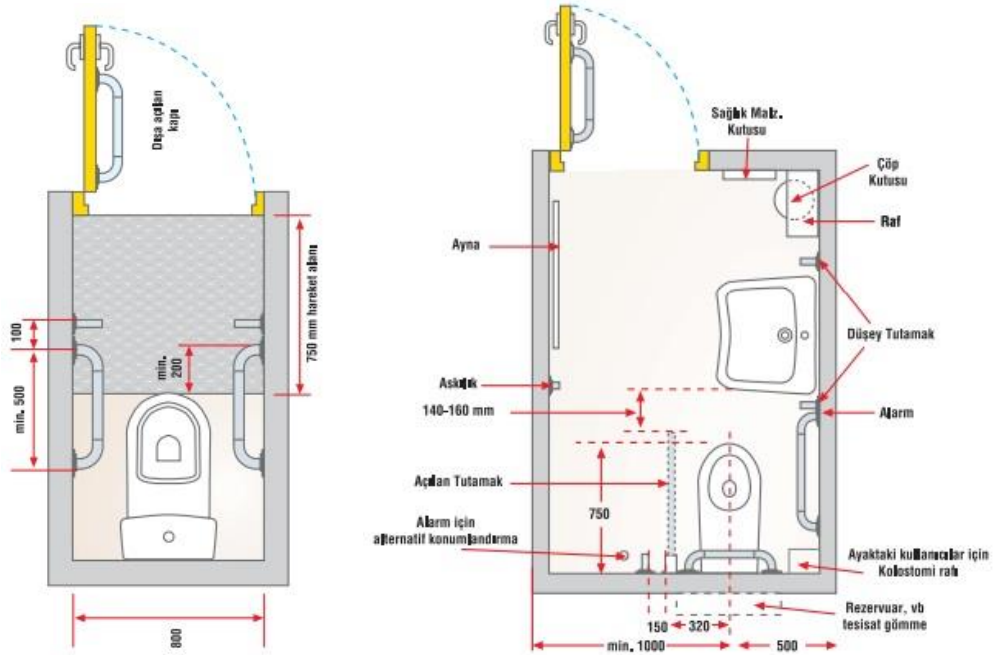

Şekil 2.12: Ortopedik engellilerin kullanabileceği minimum asansör kabini ölçüleri (Belir, 2009).

Şekil 2.13: Asansör kabin girişlerinin ortopedik engellilere yönelik düzenlenmesi (Belir, 2009).

Ortopedik engelli eğitim mekanlarının içerisinde yapılacak ıslak hacimlerde ise, yürüeyebilen ve tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler için lavabo ve wc gereksinimleri farklılık göstermekle birlikte minimum ölçüler aşağıda verilmiştir (Şekil 2.14).

Şekil 2.14: Solda yürüeyebilen engelliler için wc tasarımı ; sağda tekerlekli sandalye kullanan engelliler için wc tasarımı (Belir, 2009).

2.4.3 İşitme Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri

İşitme engellilere yönelik eğitim yapıları, normal eğitim yapılarına göre çok büyük farklılıklara sahip değildir. Normal eğitim yapılarından farklı olarak, işitme engelli okullarında, ses denetiminin sağlanması ve akustik kontrollerle ilgili konularda önlemler almak gerekmektedir. Ayrıca işitme engelli okullarında dikkat edilmesi gereken tasarım kriterleri aşağıda sıralanmaktadır (Belir, 2006; Öymen Gür ve Zorlu, 2002) :

- Bir mekandan çıkan sesin diğer mekandan duyulmaması ve yansımaması için ses izolasyonuna dikkat edilmeli, ses denetiminin sağlanması için uygun malzemeler seçilmelidir.
- Sınıflarda, işitme cihazlarıyla dinlemeyi sağlayacak akustik düzenlemeler yapılmalıdır.
- İşitme engelli bireyler, dudak okuma ile söylenenleri anlayabildikleri için, öğrencilerin sınıfların içerisinde birbirlerini ve öğretmenlerini rahatça görebilecekleri bir düzenleme yapılmalıdır.
- İşitme engelli bireyler çevreyi tanımak için gözlerini kullandıklarından, çevrede; yönlendirme, ulaşılabilirlik, yön levhaları, uyarı işaretleri ve ışıklı iletiler gibi görsel bilgilendirme öğeleri bulunmalıdır.
- İşitme engelli bireyler çevreden kendilerini soyutlama eğilimi gösterdikleri için, içe kapanmalarını sağlamak amacıyla eğitim mekanlarında; ortak alanlar, avlular ve ortak bahçeler gibi mekanlar oluşturularak sosyal ilişkileri arttırmak için düzenlemeler yapılmalıdır.
- İşitme ve konuşma engellilerin muayene ve tedavisi için ayrıca dudaktan okuma alışkanlığının kazandırılması gerekmekte olup, eğitim mekanlarında konuşma ve dinleme becerilerini destekleyecek donanımlar kullanılmalıdır.
- İşitmeye yardımcı olarak kullanılacak teknik araçların ayarlarının, servislerinin ve tamirlerinin yapılması için bir atölye alanı düzenlenmelidir.

2.4.4 Zihinsel Engelli Eğitimi Mekanlarının Özellikleri

Zihinsel engelli bireylere yönelik eğitim yapılarında temel amaç; zihinsel engelli bireylere eğitim ve öğretim hizmetleri ile beceri kazandırılmasının yanında rehabilitasyon sağlamaktır (Kaya, 2002). Bu nedenle, eğitim mekanları tasarlanırken bireylerin zihinsel şemalarının kolayca oluşturulmasını sağlayacak basit form içinde renk farklılıklarından yararlanılan tasarımlar tercih edilmektedir (Öymen Gür ve Zorlu, 2002). Ayrıca zihinsel engelli eğitim mekanlarında bulunması gereken özellikler aşağıda sıralanmaktadır (Kaya, 2002; Öymen Gür ve Zorlu, 2002; Belir, 2006):

- Okul binalarının tek katlı tasarlanması tercih edilmelidir. Böylece, sınıfların bahçe ile bağlantıları daha kolay kurularak zihinsel engelli bireylerin çevre ile iletişimlerinin artırılması sağlanmalıdır.
- Binalarda, eğitim ve yönetim bölümlerinin koridordan ulaşılacak şekilde tasarlanmamasına dikkat edilmelidir. Eğitim ve yönetim bölümlerine ortak alanlardan ulaşılması, zihinsel engelli öğrencilerin kontrolü ve kendilerini güvende hissetmeleri için önemlidir.
- Zihinsel engelli bireylerin eğitim gördüğü sınıflarda, çok amaçlı eğitimler yapılması gerekmektedir. Bu sebeple sınıf donatıları, bireysel ve grup çalışmalarına uygun olabilecek şekilde esnek düzenlenmelere olanak sağlamalıdır.
- Zihinsel engellilerin eğitimlerinin yapılacağı sınıfların ayrıca, serbest hareketi ve etkinlik için yeterli genişliği sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, sınıf mevcudunun 5 ya da 6 kişi olacak şekilde ayarlanması önerilmektedir.
- Sınıflar; grup odaları, vestiyer, depo ve lavabo-tuvaletleri içerecek şekilde tasarlanmalıdır.
- Sınıflarda, bölücü elemanla ile ayrılan, böylece sınıflarla direkt bağlantılı olabilen grup odaları düzenlenerek özel ilgi gerektiren öğrenciler ile çalışılabilecek alanlar oluşturulmalıdır.
- Sınıfların duvarlarında, dikkat çekici büyüklükte renkli ve resimli posterler kullanılmalı, zihinsel engelli bireylerin çevrelerine olan ilgileri artırılmalıdır.

- Sınıfların aydınlatılmasında, doğal ve yapay ışıklandırma sağlanmalıdır. Işığın kalitesi ve oranı, mekanın psikolojik ortamını etkilediği için zihinsel engelli öğrencilerin konsantrasyonları açısından önem kazanmaktadır. Bu yüzden yeterli ışığın mekan içerisine alınımı sağlanmalı, fakat ışık fazlasının kontrast meydana getirmemesine dikkat edilmelidir.
- Sınıflarda, genel olarak sade renkler tercih edilmeli, yer yer dikkat ve ilgi çekici nitelikte kontrastlar oluşturulmalıdır. Kapı ve pencere yerlerini belirginleştirilebilmek için yerden bir metre yükseklikten mat veya canlı renkli bantlar kullanılması gerekmektedir. Ayrıca zihinsel engelli bireylerin daha iyi odaklanmalarını sağlamak için duvarlarda, dikkat çekici ve uyarıcı renklerin seçilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak; bu bölümde özel eğitim mekanları tasarımı konusunda uzmanların belirlediği mekansal tasarım kriterleri incelendiğinde, bu kriterlerin engelli bedeninin antropometrik gereksinimleri baz alınarak hazırlandığı ve bedeninin mekan ile ilişkisinin yalnızca bedeninin mekanik fonksiyonu üzerinden kurgulandığı ortaya çıkmaktadır.

3. MICHEL FOUCAULT' DA İKTİDAR KURAMI

Bu bölümde Michel Foucault' nun iktidar kuramına ait kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Kavramsal çerçeve kapsamında iktidar kuramı; iktidar-bilgi, iktidar-beden, iktidar- beden ilişkisi üzerinden alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Ayrıca iktidarın bireyleri dönüştürücü etkisi; disiplinci ve düzenleyici iktidar olmak üzere iki ayrı alt bölüme ayrılarak incelenmiş olup, metodolojik çerçevede kullanılacak olan disiplinci iktidarın kavramları ve disiplinci iktidarın mekânsal teknikleri açıklanmıştır.

3.1 Michel Foucault ve İktidar Kuramı

1926 yılında Fransa'nın Poitiers kentinde doğan Michel Foucault, 1948'de felsefe, 1949'da ise psikoloji dallarında lisans derecesi almış, modern dönemin önemli düşünürlerinden biridir. Foucault'yu döneminin diğer düşünürlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri; iktidarı, klasik devlet iktidarı düşüncesinden çıkararak iktidarın toplumsal ilişkilerin tümüne yayılan bir ağ olarak uygulanışını ve işleyişini ele almasıdır. Foucault, iktidarın işleyişinden bahsederken yalnızca devlet aygıtı ve yönetici sınıftan bahsetmemektedir. Ona göre, bireylerin gündelik davranışlarından bedenlerine kadar işleyerek incelen "mikroskobik bir iktidarlar dizisi" mevcuttur (Foucault, 2000). Klasik anlamdaki yasaklayan ve baskılayan iktidardan ziyade Foucault'nun açıkladığı iktidar, modern dönemle beraber insanların yaşamasına, konuşmasına ve çalışmasına ilişkin hastane, hapisane, fabrika, okul gibi kurumların ve tıp, hukuk, ekonomi, eğitim gibi söylemlerin oluşturduğu bilginin yayılmasıyla ortaya çıkan bireyleri kuşatan bir zincirdir (Urhan, 2000).

Foucault (2000a)'ya göre iktidar hiyerarşik bir güç ya da özne değil, sayısız ilişki örgüsü olan bir şebekedir. İktidar, belli kişilerin mülkiyetinde olmamaktadır. Çünkü iktidar ilişkilerine dahil olan kişiler, iktidarın hem ürünü hem de uygulayıcısıdır. Foucault (2000b), iktidarın kendini sürekli çeşitli biçimlerde ve kimliklerde üreten ve yaşamı kapsayan bir ilişkiler yumağı olduğunu söylemektedir. Bu anlamda Foucault (2003), iktidarı aynı zamanda deneyimlerimizin bir parçası

olarak tanımlamaktadır. Deneyimlere yayılan modern dönemin iktidar anlayışında, klasik iktidar kavramından farklı olarak baskıcı bir uygulamadan disipline edici bir uygulama biçimine geçişin olduğu görülmektedir. Klasik dönemdeki bedenin azap çektirilmesi, ortadan kaldırılması amaçlarını güden yasaklayıcı iktidar anlayışının yerini, bedenin ıslah edilmesi, boyun eğdirilmesi ve uysallaştırılması için disipline edilmesi almaktadır. Bu şekilde iktidarın içselleştirilmesi gerçekleştirilmekte, iktidarın beden üzerindeki etkisinin ruhtar üzerine kayarak, kurumlar ve mekanlar aracılığıyla dağıldığı bir ilişkiler bütünü ortaya çıkmaktadır (Foucault, 1992). Bu sebeple Foucault'nun iktidar kuramını açıklamak için iktidarın; bilgi, beden ve mekan ile olan ilişkisini incelemek gerekmektedir.

3.1.1 İktidar- Bilgi İlişkisi

Foucault (2000b)'ya göre iktidar ve bilgi, birbirinin tamamlayan bir bütünün iki yarısı olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel dönemlere bakıldığında ya bilgi iktidarı oluşturmaktadır ya da iktidar bireyler üzerindeki egemenliğini sağlayacak bilgiyi üretmektedir. Bilgi olmadan iktidarın sürdürülmesi olanaksız olduğu gibi, bilgi ile iktidarı birbirinden ayırmak da doğru değildir. Çünkü bu iki kavram birbiri ile bütünleşmiştir ve birbirine sürekli bağlanmaktadır (Foucault, 2003). Bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için bilgiyi dile getiren söylemin ne olduğunu anlamak gerekmektedir. Foucault (1999)'ya göre söylem, bilginin doğru olup olmadığının sorgulanmadan aktarılmasını sağlayan toplumsal bir pratiktir. Söylemler, ifade biçimleri ile bilgileri oluşturmaktadır. Bu yüzden bilgi; evrensel değil, tarihseldir. Bilimsel statü kazanabilirler ya da bilimlerden bağımsız olabilirler. Fakat belirli bir söylemsel uygulamanın olmadığı yerde üretilemezler (Foucault, 1999). Bilgiler, tarihsel süreçte söylemler yoluyla yayılarak iktidara hizmet etmektedir. Bu yüzden her bilginin bulunduğu dönem içerisinde incelenmesi gerekmektedir (Foucault, 2000b).

Foucault (2002), bazı şeylerin söylenmelerinin arkasında nelerin olduğunu araştırmaktadır. Ona göre, bilgilerimizi oluşturan kişisel ilgi ve merakımız değildir. Halihazırda çoktan söylenmiş olanı duymak ödevimiz haline gelmiştir. Bilginin temel kaynağı, nelerin söylenebileceğinin koşullarını oluşturan iktidar

düzenlemeleridir. İktidar, bilgi ile işleyişini garanti altına almaktadır. Bilgiler aracılığıyla kitleler disipline edilerek normlara bağlanabilmektedir. Bu sayede kitlelerin, bilgi üzerinden tanımlanarak sınıflandırılması gerçekleştirilebilmektedir. Modern dönemde, artık iktidar mekanizmaları beraberinde, iktidarı kullanacak uzman kişilere ihtiyaç duymaktadır. Gerekli eğitime sahip olan, insan davranışları hakkında bilgili olan ve bunu nasıl kullanacağını bilen uzmanlar tarafından iktidar teknolojileri yayılmakta, bilgi-iktidar ilişkisi otomatikleştirilmektedir. Foucault (2000b), bilgi ile iktidarın birbirine nasıl eklemelendiğinin, iktidar ilişkilerinde insanların birbirlerine yönelik davranışları, birbirleriyle mücadele etme, birbirleri üzerinde tahakküm kurma ve birbirleri üzerinde iktidarı uygulamaya çalışmalarından anlaşılabilirliğini söylemektedir. Bu sebeple iktidarın beden ve mekan ile olan ilişkisini anlamak gerekmektedir.

3.1.2 İktidar- Beden İlişkisi

Foucault (2003)'ya göre bilgi, iktidar tarafından oluşturulup yayılınca kimlikler ortaya çıkmaktadır. Kimlikler ile bireyler, toplumsal alanda kendilerine bir yer edinerek iktidar ilişkilerine dahil olmaktadır. Kimliklere dahil olma ise iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Birincisinde eğer birey belli davranış biçimlerinin, toplumsal düzlemde istenmeyen bir kimliğe özgü olduğunu ve o şekilde davranmanın tecrit edilme, cezalandırılma vb. olumsuz durumlara neden olacağını bilirse bu davranış biçimlerinden, onları şahsen yanlış bulmasa da kaçınmayı seçebilir. Böyle bir durumda ileride karşılaşabileceği birtakım yaptırımlara maruz kalmamak için düşünme, hissetme ve davranma biçimlerine gönüllü olarak kısıtlama getiriyor olur. Örneğin, hırsızlık yapmanın aslında yanlış bir şey olduğuna inanmasa da hırsızlığın suça eğilimlilik olarak görüldüğünü ve dolayısıyla tutuklanmasına neden olabileceğini düşünerek çalmaktan kaçınabilir. İkincisi ise bireyin bağlandığı kimliğin doğru olduğunu kabul ederek onlara isteyerek dahil olma durumudur. Bu durumda söz konusu işlev çok daha kapsayıcıdır; çünkü eğer birey, böyle bir sınıflandırmanın doğru olduğuna inanıyorsa, bu kimliklere özgü davranış biçimlerinden yaptırımlar olmasa bile her an her yerde kaçınmaya devam etmektedir. Örneğin; birey, kendini akıl hastası, suça eğilimli ya da sapık olarak görmek istemediğine ikna olmuşsa ve kendini bu kimliklerden olabildiğince uzak tutmak

istiyorsa, büyük bir olasılıkla bu kimliklere özgü davranış biçimlerinden kaçınacaktır. Böylece iktidar, sadece kimliği taşıdığı tespit edilen ve bir tür gözetim/denetim altına alınmış olanları değil, aynı zamanda dışarıda olup aynı muameleye maruz kalmak istemeyenleri de önceden yönlendiriyor ve davranışlarına kısıtlama getiriyor olacaktır. Bu durum ile bir önceki arasındaki önemli fark, kimliklere “gönüllü dahil olma” durumundan kaynaklanmaktadır. Foucault (2003)’ya göre ikinci biçimdeki kimliğe dahil olma daha etkilidir. Bu durumda bireyler bilinçli olarak ve içselleştirerek davranışlara dahil olmaktadır. Fakat her iki durumda da bireylerin kimliklere dahil olması gerçekleştirilmekte, bireyler iktidarın etkisini bedenleri üzerinden yaymaya hizmet etmektedirler. Bu sayede iktidar bedeni dönüştürmeye başlayarak disipline etmekte ve bedenler üzerinden yayılmaya devam etmektedir.

Foucault (2000a)’ya göre iktidar, bireyi kategorize ederek, bir kimliğe bağlayıp etiketleyerek yani bireyselleştirerek, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale etmektedir. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir. Özne sözcüğünün iki anlamı vardır. Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan öznedir. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini ifade etmektedir. Çünkü Foucault (2000b)’ya göre, birey hakikatle ilişkisi içerisinde kendisini bilgi nesnelere olarak kurarken diğer yandan, kendisini bu ilişki üzerinden başkaları üzerinde etkide bulunan özneler olarak kurmakta ve dönüştürülmektedir.

Foucault (2000a), çalışmalarındaki genel amacının insanların özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini oluşturmak olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. İktidarın sabit, bireysel, özerk bir öznellik düşüncesinin insanları belli kategoriler içerisinde tanımlamak, sınırlandırmak ve kapatmak için kurgulanmış bir şey olduğunu düşünmektedir. Beden böylece, disipline edilip normalleştirilerek düzeltilmiş bir beden şekline dönüştürülerek nesneleştirilir. Beden nesneleştirilirken bilinç de yönlendirilebilecek hale gelir. Böylece bedenin denetiminden, bilincin denetimine geçiş yapılır. Bireyselleştirilen bedenler, uysal bedenler şeklini alarak iktidara hizmet etmeye başlarlar. Bu anlamda bedeni, sadece istenilen şeyleri yapmaları için değil, aynı zamanda “istenilen hız ve etkinliğe uygun olarak

belirlenen tekniklere göre iş görmeleri” için el konulabilecek bir hale dönüştürmektedir. Böylece insan bedeni, onun derinlerine inen, eklemlerini bozan ve onu yeniden oluşturan bir iktidar mekanizmasının içine girmektedir (Foucault, 1992).

İktidar, bireylerin davranışlarının ve eylemlerinin içine sızarak, onların günlük yaşam pratiklerini ve yönelimlerini düzenleyerek, yaşamlarını kontrol ederek düzenlemekte ve yönlendirmektedir (Foucault, 2003). Kimlikler ile bireyler, hem kişisel hem de toplumsal düzlemde ve belli dinsel, ahlaki, yasal, bilimsel vb. temellerde olumsuz, sakıncalı ya da arzu edilmez (örneğin dine ya da ahlaka aykırı, yasadışı, tehlikeli, patolojik, anormal vb.) olarak sınıflandırılabilirler. Bu sınıflandırmanın önemli pratik sonuçları vardır. Belli bir kimliğin toplumsal düzlemde olumsuz ve dolayısıyla arzu edilmez olarak sınıflandırılması, bu kimliği tecrit, ıslah ve hatta yok etmek için oluşturulmuş pratiklere ehliyet verebilmekte ve bu pratiklerin gerçekleştirilmesi için gerekli kurumların varlığını meşrulaştırabilmektedir (Foucault, 2003). Foucault (2000a), bu nedenle modern dönemde iktidarın, bireylerin en küçük alanlarına kadar ulaşırken bedenlere mekanlar ya da kurumlar üzerinden etkidiğini ifade etmektedir.

3.1.3 İktidar- Mekan İlişkisi

İktidarın görünmeyen bir şekilde bireyin hayatının tüm kesitlerine yerleştiğini ifade eden Foucault, bunun toplum içerisinde var olan çeşitli kurumlar sayesinde yapıldığını savunmaktadır. Foucault’ya göre, kişinin içinde bulunduğu dönemin yapılandığı kurumlar, söylemleri iktidar tarafından belirlenen ve bu yolla somutlaşan mekanlardır (Urhan, 2000).

Foucault (2000a)’ya göre mekan, bilgi ve iktidar söylemlerinin gerçek iktidar ilişkilerine dönüştüğü bir “malzeme” dir. Mekan, sosyal hiyerarşi üretmenin bir aracıdır. Modern dönemde, bireyleri ve toplulukları gözetim altına alma, kontrol etme, ayırıştırma, hesaplama, sınıflandırma ve akılcılaştırma teknikleri sayesinde artık bedenlerin belirli bir norma uyumlu hale getirilmesi mekansal düzenlemeler ile mümkün kılınmıştır. Pasifleştirilmiş bedenlerin iktidar eliyle oluşturulmasını okul, hastane, hapisane ya da kışlalarda oluşturulan uysal bedenler örneğiyle destekleyen Foucault için disiplin mekanizması gözetim, teşhis ve değiştirme, dönüştürme

olasılıkları olan bir dizi polisiye, tıbbi, psikolojik, mekansal, askeri tekniklerden oluşmaktadır. Bu çerçevede özneler bir normalleştirilme sürecine tabi olmaktadır (Foucault, 1992).

Foucault (2000b), bireylerin mekanlar aracılığıyla denetim altında tutulmalarının 1656 yılında Paris'te açılan Genel Hapishane ile başladığını ifade etmektedir. Bireyleri mekana kapatma işlemi, hiçbir ayırım gözetilmeden yaşlılar, sakatlar, çalışamayan ya da çalışmak istemeyen kimseler, eşcinseller, deliler, müsrif babalar, hayırsız evlatlar gibi birbirinden farklılık gösteren kimseleri kapsamaktadır. Kapatılan kimselerdeki ortak özellik; hepsinin bedensel özürülü olması, çalışmaması ya da çalışamaması, sabit işi ve evi olmaması olarak tanımlanmaktadır. Bu kapatılma isteminin altında siyasi ve ekonomik bir neden yer almakta, kurum hiçbir tıbbi işlev üstlenmemektedir. Amaç; hem ekonomik krizde aç kalan ve aylak olan kimselerin toplumsal hayattan tecrit edilerek ayaklanmalarını engelleyerek güvenliğin sağlanması hem de kriz geçtikten sonra kapatılan bireylerin bedeninden ucuz ve denetlenebilir bir işgücü yaratarak aylak ve iş görmez bedenleri yararlı kılmaktır. Foucault (2000b)'nin "*Büyük Kapatılma*" olarak adlandırdığı bu uygulama ile bireylerin yararlı bireylere dönüştürülmek üzere mekanlara dağılmalarını sağlayacak kapatma kurumları ortaya çıkmaya başlamaktadır. 17. yüzyıldaki büyük kapatılmayla başlayan mekânsal dağılımlarla ortaya çıkan bütün kapatma kurumları, normallik-anormallik şablonunun geliştirilmesinde ve dolaşımda olan söylem ve pratiklere hâkim kılınmasında önemli bir işlev yerine getirmişlerdir. İktidar pratiklerinin kullanıma soktuğu bu normlar, insanların normallik kalıpları içerisinde tanımlanmasına, "anormal olanın, normal olandan" ayrı tutulmasına, yani dâhil etme ve dışlama mekanizmalarına da yön vermiştir. Bunun da ötesinde, normallik kalıpları, öznenin imkânlar alanını da kendi iradesiyle kısıtlamasını sağlama amacı taşımıştır. Kısacası norm, iktidarın mekanlar üzerinden yayılması, öznenin içine işlemlerini sağlanmıştır (Foucault, 2000b).

Foucault (2000a)'ya göre içinde bulunduğumuz dönem mekan dönemidir. Günümüzün polemiklerini yönlendiren ideolojik çatışmalar, zaman ve mekan arasında gelişmektedir. Mekanın kendisinin bir tarihi olduğunu ve zaman-mekan keşişmesi ile mekanı bulunduğu tarihsel dönem içerisinde değerlendirmek gerektiğini ifade etmektedir. Foucault (2000a) mekanı; ortaçağ mekanı, uzamsal

mekan ve günümüzdeki mekanı ifade eden çağdaş mekan olarak üçe ayırmaktadır. Ortaçağ mekanı, yerleştirmenin mekanıdır ve hiyerarşik bir yerler bütünüdür. Kutsal ve dünyevi yerler, korunaklı ve korunmasız yerler, kentsel yerler ve köylük yerler gibi karşıtlıkları ifade edecek şekilde oluşturulmaktadır. Uzamsal mekan ise yerleştirme mekanı olan Ortaçağ mekanının yerini almıştır. Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü (yeniden) keşfeden Galileo'yla beraber sonsuz ve açık bir mekan kurulmaktadır. Bir şeyin yeri artık, hareketi içindeki bir noktadan ibaret hale gelmiştir ve yerleştirilmiş mekan kavramı uzamla yer değiştirmektedir. İçinde bulunduğumuz çağdaş mekanın temeli ise Foucault (2000a)'ya göre mevkidir. Ona göre mevki, noktalar ya da unsurlar arasındaki yakınlık ilişkileriyle tanımlanmaktadır. Çağdaş mekan, iktidar ilişkilerinin düzenlendiği ve dönüştürüldüğü yerdir. İktidar sahibi, mekan aracılığıyla bireyleri disipline ederek, bilgi ve söylemlerin aktarılması için gereken zemini hazırlamış olmaktadır.

3.2 İktidarın Bireyleri Dönüştürücü Etkisi

Foucault (1992)'ya göre iktidar, modern dönemde bireyleri, denetim altında tutup kuşatarak uysal, itaatkar ve yararlı bireylere dönüştürmektedir. Foucault (2005), iktidarın bireyleri dönüştürme etkisinin onları üretime dahil etmek için bedenleri kuşatan şeklinin yapıcı ve çoğaltıcı bir iktidar biçimi olduğunu ifade etmektedir. Bu iktidar biçiminin negatif bir kavram olarak anlaşılması gerektiğini söylerken iktidar mekanizmalarının işleyişini şu şekilde ifade etmektedir:

“İktidar biçimlerinin temel hedefi ve bunları etkili ve sağlam kılan şey, bireylerin etkinliklerini, güçlerini, yeteneklerini, kısacası onların toplumun üretim aygıtında kullanılmasını sağlayacak her şeyi çoğaltmalarını sağlamak, çoğaltmaya zorlamaktır. Bireyleri terbiye etmek, en yararlı oldukları yere yerleştirmek, şu veya bu yeteneğe sahip olsunlar diye onları yetiştirmek tüm disiplinlerin ana hedefi oldu. Tüm bunlar, içinde yasakların var olduğu, ama sadece birer araç olarak var olduğu iktidar mekanizmaları tarafından sağlandı. Bireylerin disipline edilmesinin özü negatif değildi. Mekanizmanın özünde yasaklayıcı bir mekanizma değil; tersine üretim, yaygınlaştırma, çoğaltma mekanizması olduğunu söylemek istiyorum. Aslında yaşadığımız toplumlarda iktidarın esas biçimi ve hedefi, yasaklamak ve hayır demek midir? İktidar mekanizmaları toplumlarımıza daha güçlü biçimde kaydolmamışlar mıdır? Bir şey üretmeyi başaran, çoğaltmayı yaygınlaştırmayı başaran onlar değildir?” (Foucault, 2005: 235-236).

Foucault' nun modern dönemde ortaya çıkan ve klasik dönemden ayrılarak yapıcı bir nosyon üstlendiğini ifade ettiği iktidar mekanizmaları **disiplinci** ve **düzenleyici** iktidar olmak ikiye ayrılmaktadır (Urhan, 2010). Burada kavramsal olarak bir ayırım yapılmasına rağmen birbirinden bağımsız, birbiriyle alakası olmayan iki iktidar şekli anlaşılması gerekmektedir. Foucault (2005)'ya göre bu yeni iktidar mekanizmaları birbiriyle kesişen, birbirini takip eden ve birbirleriyle bütünleşen iki form olarak ortaya çıkmaktadır. İlk olarak ortaya çıkan disiplinci iktidar, bireysel bedenler üzerinden işleyen ve bedeni kuşatan bir iktidar mekanizmasıdır (Foucault, 1992). Düzenleyici iktidar ise ilk olarak ortaya çıkan disiplinci iktidara eklenerek derinleşen ve toplumsal bedenleri konu alan iktidar şekli olarak ifade edilmekte olup her iki iktidar mekanizması bu bölümde alt başlıklar halinde incelenmiştir.

3.2.1 Disiplinci İktidar

Foucault (1992)'ya göre disiplin, en genel anlamıyla insanları biçimlendiren, onların değer, kültür, inanç ve kişiliklerinin oluşumuna etkiyen tekniklerin ve bedeni hedef olarak özneler üreten uygulamaların genel şekli olarak tanımlanmaktadır (Foucault, 1992). 17. ve 18. yüzyıllarda geçmişten farklı olarak bireylerin bedenleri, iktidarın hedefi ve nesnesi durumuna gelmiştir. Modern dönemde konu olan artık iktidar değil, iktidara tabi olan ya da tabi olması istenen öznelerdir. Gözetim altına alma, kontrol etme, ayırıştırma, mekânsal olarak düzenleme, hesaplama, sınıflandırma gibi teknikler aracılığıyla artık bedenlerin belirli bir norma uyumlu hale getirilmesi mümkün olmaktadır. Bedenlerin klasik dönemdeki gibi mülkiyet şeklinde bir hakimiyet altına alınması ortadan kalkmakta, bedenleri şekillendirme ve eylemleri yönetip dönüştürebilme hedeflenmektedir. Bireylerin bedenleri, üretilen bilgi ve söylemler aracılığıyla ağır, titiz, sabit ve etkili bir şekilde kuşatılmaktadır. Bu sayede bedenlerin disipline edilme işlemi gerçekleştirilmektedir (Foucault, 2003). Foucault için disiplinci iktidar, bu sebeple beden siyaseti üzerinden kurulmaktadır (Urhan, 2010).

Foucault (1992)'ya göre modern dönemde ortaya çıkan disiplinli iktidarın en önemli özelliklerinden biri, klasik dönemdeki kölecilikten farklı olarak bedeni sahiplenen, kuşatan, becerilerinin gelişmesini veya bağımlılığının ağırlaştırılmasını değil de, aynı zamanda onu aynı mekanizma içinde daha fazla yararlı hale getirdiği ölçüde daha da fazla itaatkâr kılan bir ilişki oluşturmayı hedeflemektedir. Bu, aynı zamanda beden sanatının doğduğu an olarak tanımlanmaktadır. Beden sanatıyla işleyen iktidar, mekan içerisinde dağıtımlar sanatıyla yayılmaktadır (Foucault, 1992). Bireyler; hiyerarşiler, kadrolar, teftişler, talimler, koşullandırmalar ve terbiye etmeyi hedefleyen mekanlara yerleştirilmek suretiyle disipline edilmektedir. Foucault (1992)'ya göre okullar, hastaneler, kışlalar, atölyeler, siteler, konutlar ve bireylerin dönüştürülmesine hizmet eden tüm kurumlar disiplin mekanlarına dönüşmektedir.

3.2.1.1 Disiplinli İktidarın Kavramları

Disiplinli iktidarı daha iyi anlayabilmek için iktidarın oluşturduğu alt kavramları inceleyerek çözümlenmek gerekmektedir. Disiplinli iktidarın alt kavramları şu şekilde sıralanabilir:

Bireyselleştirme: İktidar bireyi, öz bilgi yoluyla kendi dayattığı ve tanımladığı kimliğe bağlayarak bireyselleştirmektedir. Böylece bireyler, özne konumuna gelerek denetim altına alınabilmektedirler. Bireyselleştirme, toplumun içeriden sivil denetiminin aracıdır (Foucault, 2000a).

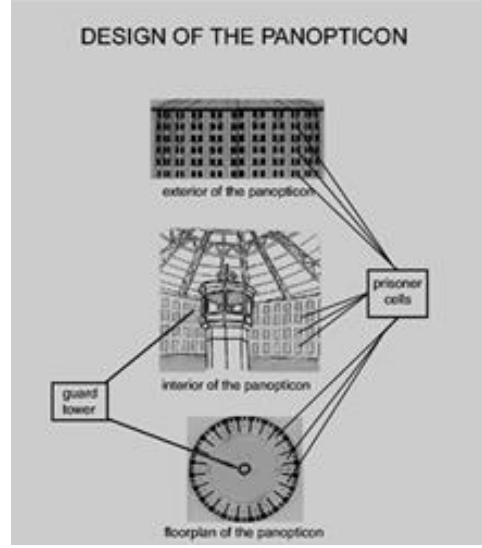
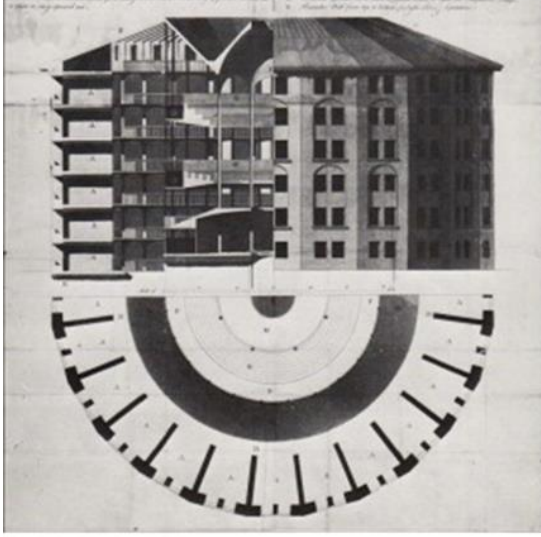
Normalleştirme: Foucault'ya göre modern insanın inşası yapılırken, iktidar tarafından üretilen bilgi aracılığıyla norm ve norm dışı belirlenir. Norm dışı olan bireyler anormal olarak adlandırılırken iktidar tarafından kapatılarak normal olana dönüştürülmeleri hedeflenmektedir. Bu sayede iktidarın etkisini üzerinde bulunduran, içselleştiren, yayan, iktidara hizmet eden normlara uygun bireyler ve normalleştirici bir toplum imal edilmesi amaçlanmaktadır. Normalleştirici toplum, yaşamı merkez alan bir iktidar teknolojisinin tarihsel sonucudur (Foucault, 2003).

Ötekileştirme: Toplumsal normlar tanımlanıp sınıflandırılırken, norm dışında kalan bireyler toplum içerisinde öteki olarak nitelendirilir. Ötekileştirilen bireyler, toplumda dışlanırken aynı zamanda söyleme dahil edilmektedir. Çünkü mücadeleler

ile karşı karşıya gelmeler, iktidarı güçlendirmekte ve iktidar ilişkilerini dönüştürmektedir. İktidara göre toplumsal normlar iktidarın ürettiği bir yasa değildir, bu normlar doğal kurallar olarak tanımlanmaktadır. Yani engelli ya da anormal bedenlerin norm dışı kalması doğa gereği olmaktadır ve sağlıklı bir toplum için gereklidir (Foucault, 2003).

Panoptikon/ Gözetleme: Foucault (2003), mekanın örgütlenişini analiz etmek için mimar Samuel Bentham'ın 1785 yılında, toplumları kontrol etme amacıyla tasarladığı Panoptikon projesiyle ilgilenmiştir. Samuel Bentham'ın tasarladığı, kardeşi Jeremy Bentham ile felsefesini temellendirdiği bu projede temel ilke; otoritenin bütünü, kendini göstermeden gözlemleyebilmesidir. Bu sayede tek taraflı bir gözetim organizasyonu kurulmuş olur. Gözetlenip gözetlenmediğinden haberi olmayan bireyler, her an gözetlenebileceklerini düşündüklerinden istenmedik davranışları yapmaktan sürekli olarak kaçınılmaktadırlar (Foucault, 2003).

Jeremy Bentham, yapının nezaret altında tutma, hapis, tecrit, zorla çalıştırma, eğitim gibi pek çok amaçla kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bina, otoritenin merkeziliğini sağlayabilmek için dairesel formda tasarlanmıştır. Dairesel yapının ana binasında hücreler yer almaktadır. Bu hücreler iç alanda bir boş meydana, arenaya bakmaktadır. Bu meydanın ortasında gözetleyicinin kulesi bulunmaktadır (Şekil 3.1). Birbirinden bağımsız hale getirilen hücreler, birbirleriyle iletişim kurulamaz şekilde tasarlanırken hücre içerisinde bireylerin yalnızlaştırılarak direniş göstermemeleri amaçlanmaktadır (Bentham , Pease- Watkin ve Werre, 2016).

Şekil 3.1: Panoptikon tasarımı (URL-7).

Hiyerarşik gözetleme/ Mikroiktidar: Foucault (2003)'ya göre iktidar, bir ağ olarak işlemektedir. Bireyler yalnızca iktidar ağında dolaşıma girmekle kalmaz, ona boyun eğmekte ve onu uygulamak durumunda kalmaktadırlar. Böylece iktidarın uygulanmasında hiyerarşik bir sınıf oluşmaktadır. İktidarı içselleştiren bireyler, onun işleyişinde doğrudan ya da dolaylı olarak rol üstlenmektedirler. Okullarda iktidarın normlarına göre yetiştirilerek iktidarı içselleştiren öğretmenlerin, öğrencilerin normlara uygun davranmaları yönünde rol oynamaları, bilenle bilmeyen, anne baba ile çocuklar arasındaki güç ilişkilerine dayalı iktidar mikro iktidar için bir örnek oluşturmaktadır (Foucault, 2003).

Uysal beden (itaatkar beden): İktidarın şiddet kullanmadan bedeni dönüştürmesi olarak tanımlanmaktadır (Foucault, 2003). İktidarın etkisiyle gözetim altında tutulan bireyler, istedik davranışlar göstererek disipline edilmektedir. Tabi kılınabilen, kullanılabilen ve geliştirilebilen bir beden, itaatkâr bir bedene dönüşmektedir (Foucault, 1992). Bedenin sahip olduğu güçlerin, emek gücüne dönüşerek üretim gücü oluşturabilmesi için bedenlerin itaatkar ve uysal kılınması gerekmektedir (Foucault, 2003).

Tahakküm kurmak/ Normalin tahakkümü: Normal olanların normun dışında kalanlar üzerinde ve onların yaşam biçimleri ile yaşam hakları üzerinde söz söylemeleri olarak adlandırılır. Tahakküm, iktidarın işleme biçimidir. Mücadeleler ve

karşı karşıya gelmeler, iktidarı güçlendirerek iktidar ilişkilerini dönüştürür. Böylece bireyler tahakküm altına alınmış olurlar (Foucault, 2000a).

İletişimden yoksun bırakma ve yalnızlık kuralı: Foucault (1992)'ya göre yalnızlık mutlak itaatin esas koşuludur. Yalnız kalan birey, kendi vicdanıyla baş başadır. Böylece iktidarın sınıflamalarını, yapacağı ya da yapmayacağı davranışları düşünerek seçebilmesi için bir ortam yaratılmış olur. İktidarın ruh üzerinde etkili olabilmesi için, bireylerin özgür kılınarak kendi davranışlarını şekillendirmesi ve normlara göre hareket etmeyi seçmesi gerekmektedir. Yalnız bırakılan ve diğer bireylerle iletişimi kesilen bireylerin direnişi kırılmış olmakta ve iktidarı kabullenip içselleştirme süreci başlamaktadır (Foucault, 1992).

3.2.1.2 Disiplinci İktidarın Mekansal Teknikleri

Foucault (1992), disiplinin mekan içerisindeki dağıtımının 4 temel teknikle yapıldığını açıklamaktadır:

1. Teknik (Çitleme İlkesi): Disiplin, çitlemeyi ve kendi üzerine kapalı bir alanı özelleştirmeyi talep etmektedir. Örneğin 18. yüzyılda kolejlerde, manastırlar gibi kapalı bir düzen uygulanmaya başlanmıştır. Kışlalarda kapalı tutma, katı bir biçimde yapılmaktadır. Kışla mekanları, belirli yüksekliklerde ve biçimlerde olan duvarla kapatılmakta ve çitlenmektedir. Buradaki temel amaç; mekan içerisindeki bireyleri, düzen ve disiplin içinde tutmaktır. Mekan ilk olarak dışarıdan ayrılmakta ve dış mekandan koparılmaktadır. Böylece bireylerin içeriye kapatılacağı, dışarıdan ayrılmış özel bir alan kurgulanmaktadır. Daha sonra ise mekan, daha incelikli bir şekilde örgütlenerek kendi içerisinde bölünmekte ve kapatılma işlemi derinleştirilmektedir. Ayrıca mekanı, incelikli şekilde örgütlemek gerekmektedir. Buradaki işlem bir mekanı diğerinden ayıran, işaretleyen, kendi üzerine kapalı ve düzenli bir ortam oluşturmaktır (Foucault, 1992: 175-176).

2. Teknik (Temel Yerleştirme veya Çerçeveleme İlkesi): Çitleme ilkesinden daha esnek ve ince şekilde disiplini işlemek için uygulanmaktadır. Dıştan ayrılan ve kendi içerisinde bölünen mekanlara, bireylerin dağıtımını işlemi gerçekleştirilmektedir. Buradaki temel uygulama, mekanlara dağıtılan bireylerin

olabildiğince birbirleriyle iletişimden kopararak karmaşık çoğullukların önlenmesidir. Bireylerin mekan içerisine dağıtımından sonra, bireylerin birbirleriyle ilişkiye girmeksizin denetim altında tutulması amaçlanmaktadır. Bu aşamada tek taraflı işleyen, görülmeden görmeyi hedefleyen Panoptikon'daki gözetleme ilkesi devreye girmektedir. Bu sayede bireyler, gözetleyen ve gözetlenen olmak üzere ikiye ayrılmakta, gözetlenen bireyler ile mekan içerisinde herhangi bir iletişime girmeye gerek duymaksızın denetim gerçekleştirilebilmektedir. Böylece bireyleri, sakıncalı bir iletişimden yoksun bırakarak yararlı iletişimler kurmak, düzeni sağlamak ve istedik davranışların içselleştirilmesi için ortam hazırlanmış olmaktadır (Foucault, 1992: 176-177).

3. Teknik (İşlevsel Yerleşimler İlkesi): Disiplinin işlediği, belirgin ve yararlı mekanların oluşturulması hedeflenmektedir. Ordu ve hastanelerde olduğu gibi mekanın sıkı sıkıya paylaşılması ve kapatılması ihtiyacı göz önünde tutulmaktadır. Bedenlerin, mekanlardaki dağılımını faaliyetlere göre belirleyerek postalar halinde bir dağıtımın gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Bu dağıtımlar, safha ve aşamalara göre bireyleri ayırmakta ya da birleştirmekte, mekanlara dahil etmekte ya da dışarıda bırakmaktadır. Bireylerin birbirleriyle ilişkilere sokulması; kıyaslamak, hiyerarşik şekle getirmek ve sınıflandırmak esas alınarak birimler halinde çözümlenme önerilmektedir. Hiyerarşik ilişkilerin kurulması bireyler arasında üstünlük ya da yönetim durumunu ve mikroiktidar ilişkilerini meydana getirmektedir (Foucault, 1992: 177-180).

4. Teknik (Mertebeleme İlkesi): Oluşturulan hiyerarşik ilişkilerin mertebelere ayrılması işlemidir. Hiyerarşik ilişkilerde unsurlar, birbirlerinden ayrıldıkları açıklıkta tanımlanabilmektedirler. Böylece mertebeler aracılığıyla birbirlerinden ayrılıp sıralandırılabilirler. Mertebe tekniği ile bireyselleştirme sayesinde mekanlarda yerleştirmeler yapılmaktadır. Bireyler, mekanda köklü olmaksızın paylaşılırak zaman zaman birbirlerinin yerine geçebilecekleri aktif bir ilişkiler ağı içinde dolaşıma sokulmaktadır. Foucault, bu mertebeye yönelik dağıtımlardan bahsederken okullardaki sınıf örneğini vermektedir. Sınıflardaki öğrenciler öğretmenlerinin gözünde birbirlerinin yanında hizaya giren bireysel unsurlardan ibaret olmaktadır. Burada öğrencileri kuşatan tasnif edici, hiyerarşikleştirici, itaatkar bireyler oluşturmaya yönelik bir disiplinsel düzenleme

yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda bu teknik iç mekan düzenine yansımakta, binaların, salonların, mobilyaların düzenlenişine hükmetmektedir (Foucault, 1992: 180-182).

3.2.2 Düzenleyici İktidar

Disiplinci iktidardan sonra ortaya çıkan düzenleyici iktidar biçimi, ilkinin dışlamadan onu içine alarak, kısmen değiştirerek ve onun içerisine işleyerek farklı bir düzeye yerleşmektedir. Bireylerin bedenlerine, hareketlerine, tutumlarına ve gündelik davranış kalıplarına dahil olarak toplumsal hayata ulaşmaktadır. Düzenleyici iktidarın nesnesi nüfustur ve toplumsal hayatı düzenlemeyi amaçlamaktadır. Toplumsal üretim ve toplumsal hizmetle ortaya çıkan düzenleyici iktidar, nüfus sorunuyla uğraşma, insan birikimini idare etme, denetleme ve yönlendirme ihtiyacı duymaktadır (Foucault, 2005).

Foucault (2003)'ya göre düzenleyici iktidar biçiminin, disiplinci iktidarın kullandığı farklı araçlardan yararlanması sebebiyle başka bir dayanağı bulunmaktadır. Disiplinci iktidar bireyleri yönetmeyi, gözetmeyi, kapatmayı, dışlamayı ve normalleştirmeyi hedeflerken bireyleri asal olarak bedenlerden ibaret saymaktadır. Bu sayede bedenler, disipline edilirken bireyselleştirilmektedir. Düzenleyici iktidar biçimi ise tür olarak "biyolojik" bedenle ilgilenmektedir. Biyolojik bir tür olarak insan bedeninin yaşamına dair süreçler olarak doğum, ölüm, üretim, hastalık gibi süreçlerini takip etmektedir. İnsan çokluğuyla ilgilenerek kitlelerinin oluşumunu gözetmektedir (Foucault, 2003). Ana odağı, kaliteli nüfus yaratmak ve sağlık, sosyal hizmetler ve ekonomi gibi alanları planlı bir şekilde örgütlemektir (Urhan, 2010).

Bedene müdahale eden ve insan bedenine bir makine olarak yaklaşan disiplinci iktidarın tersine düzenleyici iktidar, beden üzerine hizmet veren her türlü konuyla ve sorunsalla ilgilenmektedir (Foucault, 2000a). Foucault' ya göre bedenin terbiyesi, yeteneklerin güçlendirilmesi ve denetimin sağlanması için işlevselleşen disiplinci iktidar, bedenleri hedef aldığından *anatomo-politika* olarak tanımlanmaktadır. Yaşam üzerine odaklanan, toplumsal bedenleri oluşturmayı ve yaşamı iyileştirmeyi hedef alan düzenleyici iktidar ise, *biyo-politika* kavramını

oluşturmaktadır (Foucault, 2003). Biyo-politika ile, toplumsal yaşamın konuları olan üreme, doğum ve ölüm oranları, kamu sağlığı, konut, göç sorunları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar düzenleyici denetim yoluyla iktidarın istatistiksel hesaplarına dahil olmaktadır. Nüfusun düzenlenmesi, düzenleyici iktidarın kendini ifade etme şekline dönüşmektedir. Disiplinci iktidara ait beden düzenlenmesi işlemi, düzenleyici iktidar ve biyo-politika biçiminde bedenin kullanım şeklini değiştirerek yönetim aracılığıyla bedenin üretilmesine dönüşmektedir (Foucault, 2003).

Düzenleyici iktidar ayrıca, bireyleri kapatma ve dönüştürme işlemlerinin, bedenden ziyade ruha yönelmesi ile disiplinci iktidardan farklı bir boyut kazanmaktadır (Foucault, 2000a). Düzenleyici iktidar ile kalp, irade, ruhsal durum üzerine derinlemesine etki eden bir iktidar etkisi kurgulanmaktadır. Bireylerin iktidara ait etkiyi kendi bilinçlerinde oluşturma, içselleştirme, kendiliğinden iktidar etkisine tabi olarak düzenlenmeleri hedeflenmektedir. Bu sayede artık beden ruhun değil, ruh bedenin hapisanesi olmaktadır (Foucault, 2000b).

Sonuç olarak; iktidarın bireyleri dönüştürücü etkileri incelendiğinde, disiplinci iktidar biçiminin bireyleri kapatan, sınırlayan, mekanlara dağıtmayı hedefleyen dolayısıyla mekan aracılığıyla işleyen bir iktidar biçimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Düzenleyici iktidar ise yasa, yönetmelik ve kararname üzerinden işlemektedir. Düzenleyici iktidar, hem toplumsal sorunsalları ve nüfusu konu alması hem de beden üzerinden ruha ulaşmayı hedef alan bir iktidar biçimi olarak mekansal pratikler üzerinden okunabilecek bir iktidar biçimi olmaması sebebiyle tez kapsamında yalnızca kavramsal olarak ele alınmış olup tezin metodolojik kurgusunda kapsam dışı bırakılmıştır.

4. MICHEL FOUCAULT’NUN İKTİDAR KURAMININ ÖZEL EĞİTİM OKULLARI ÜZERİNDEN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu bölümde, Michel Foucault’nun iktidar kuramının özel eğitim okulları üzerinden çözümlenmesini sağlayacak metodolojik bir çerçeve oluşturulmuştur. Metodolojik çerçeve kapsamında, disiplinci iktidarın mekânsal teknikleri ve eğitim mekanlarının ilişkisi incelenerek analitik çerçevede yararlanılacak analiz yöntemleri belirlenmiştir. Bu bağlamda, kavramsal ve analitik çerçeveyi birbirine bağlayacak bir geçiş alanı oluşturulması hedeflenmektedir.

4.1 İktidar ve Eğitim Mekanları

Foucault (2000b), modern dönemde eğitim kurumlarını, hastaneler, fabrikalar, yurtlar, hapisaneler gibi bireylerin disipline edilerek dönüştürüldüğü toplumun işleyiş koşullarını oluşturan iktidarın toplumsal parçaları olarak ele almaktadır. Eğitim kurumları bu anlamda, diğer kurumlar gibi ‘normal olanı’ üretmeyi ve korumayı hedefleyen mekanlardır. Aynı zamanda, düzenli ve hizaya sokulmuş toplulukların oluşturulmasına katkı sağlayan bilgi ve iktidar ağının bir parçası olmaktadır. Bilgi ve bilme eylemi üzerinden bireylerin davranışlarını yönlendirmek ve iletişimi, ortak faaliyetleri, çalışmayı, üretimi, mekanlar içerisinde yerleştirilmeleri ve kapatılmaları meşru kılmaktadırlar. Eğitim kurumlarında bireylerin, eğitim sayesinde dönüştürülerek toplumsal normallığe uydurulması gerçekleştirilmektedir. Böylece eğitim mekanları, iktidar tekniklerinin işlendiği, düzenli ve sistemli mekanlar haline getirilmektedirler (Foucault, 2000b).

Foucault (2000b)’ya göre eğitim mekanları, birer kapatılma mekanlarıdır. Eğitim mekanları herkese açık değildir, belirli yaş grubuna ait olan öğrenci niteliğine sahip bireyleri ve eğitim vermek üzere uzmanlaşmış öğretmen ve idarecileri içeren kendi üzerine kapanmış kurumlardır. Bu kapanma sayesinde belirli kimliklere bağlayarak özneleştirdiği bireyleri mekana dahil ederken, mekana ait olmayan bireyleri dışarıda tutmaktadırlar. Bu sayede duvarlar ve çeşitli mekânsal elemanlar

yardımıyla dış mekandan ayrılan eğitim kurumları, içeride olanı dönüştürmek için kapanmakta, dışarıdaki bireylerden ayrılarak tecrit edilmektedir (Foucault, 2000b). Eğitim mekanlarında bireylerin dış mekandan ayrılarak tecrit edilmeleri, istedik davranışların kazandırılması için gerekli görülmektedir. Böylece bireyler, toplumsal normlara uyacak hale getirilirken aynı zamanda itaatkar kılınp uysallaştırılmaktadır (Foucault, 2000a). Eğitim kurumlarında bedeni uysallaştırmak ile, bedenden istenen verimin alınması, iş gücüne hizmet edecek şekilde öğrencilerin nitelik kazandırılmasının yanında bedenler üzerinden zihinlerin ve ruhun terbiye edilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede iktidar, eğitim mekanlarında bedeni uysallaştırırken bireylerin zihinlerine işleyen ve süreklilik kazanan bir disipline etme işlemine dönüşmektedir (Foucault, 1992).

Foucault (1992), disipline ait tüm kurumların adeta birer “hal ve gidiş mekanizması” olduklarını ifade ederken mekanlara dağıtılmış bireylerin gözetlemeye hizmet edecek şekilde dönüştürüldüklerini belirtmektedir. Eğitim mekanlarında, öğrencilerin mekan içerisinde denetlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, tüm iktidar etkilerinin görüldüğü mekanlarda olduğu gibi gözetleme ilkesi devreye girmektedir. Gözetlemek, eğitim mekanlarında güç kullanmadan mekan içerisindeki bireyleri kontrol etmek için kullanılan bir araca dönüşmektedir. Böylece bireyler üzerinde disiplini temin etmek mümkün olabilmekte aynı zamanda uygulanacak eğitimin verimliliği garanti altına alınabilmektedir (Foucault, 1992). Gözetleme işlemi, eğitim mekanı içerisinde öğretmen/idareci ve öğrencileri; gözetleyen ve gözetlenen bireylere dönüştürmekte, mekan içerisinde rollere göre dağılmalarını sağlamaktadır. Öğretmenler ve idareciler birer gözetmen olarak eğitim mekanlarında iktidarın en önemli temsilcisi ve uygulayıcısı rolündedirler. Öğretmenler, iktidarın ürettiği bilgiye hakim olan, öğrencilere bu bilgileri kazandırmaya yarayan, becerilerini ileten bireylerdir. İktidarın etkisiyle kendileri dönüşmekle birlikte, eğitim mekanlarında asıl dönüştürülmesi hedeflenen öğrencileri gözetleyen konumundadırlar (Foucault, 2000a). Bu sebeple, mekan içerisinde tek bir bakış ile her şeyin devamlı olarak görülmesini sağlayacak şekilde mekana yerleştirilmişlerdir. Ayrıca sınıflardaki mekânsal düzenlemeler öğrencinin her an görülmesini sağlamaya hizmet edecek şekilde yapılmakta, iktidarın etkisi iç mekanı kuşatmaktadır. Öğretmen ve öğrencilerin mekan içerisinde kullandıkları araçlar ve mobilyalar gözetleyen ve gözetlenen kimliklerini vurgularken aynı zamanda

gözetleme eyleminin gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir. Örneğin; öğrencilerin modern dönemde sınıfların içerisinde sıraya yerleştirilmeleri ve öğretmenlerinin karşısında sırada oturmaları, gözetleme eylemini kolaylaştırmak amacıyla kurgulanmaktadır. Bu düzenleme sayesinde öğretmenin tek bir bakışı, sıralarda oturan öğrencilerin neler yaptıklarını, okula gelip gelmediklerini, esneyip esnemediklerini, ilgilerinin başka noktaya kayıp kaymadığını kolaylıkla görebilecek bir nitelik kazanmaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin sıralarının alt kısımlarının açık bırakılması; öğretmenin, öğrencinin el ve ayak hareketlerini kolaylıkla görebilmesini sağlamakta, istenmedik davranışların oluşturulmasını engellemektedir. Eğitim mekanlarında bu anlamda, öğrencinin her hareketinin görülebilir olması ya da öğrenciye, öğretmen veya idareci tarafından her an gözetlenebilecek olduğu düşüncesi kazandırılmaktadır. Öğrenci, eğitim mekanının içerisinde olduğu her an, gerçekleştireceği tüm eylemlerde öğretmenin ya da idarecinin kendisini görebileceğini düşünerek hareketlerini kısıtlamakta ve kendi kendisini düzenleyen bir kontrol mekanizmasına dönüşmektedir (Foucault, 2000a).

Eğitim mekanlarında, bireylerin denetimi ayrıca gözetleyen ve gözetlenen bireyler arasında ilişkilerin kurulması ile hiyerarşik hale dönüştürülmektedir. Foucault (1992), okul mekanını “öğreten bir makine” olarak tanımlarken aynı zamanda bu mekanların ödüllendiren ve hiyerarşik hale getiren bir mekanizma olduğunu ifade etmektedir. Bu mekanizma, öğrencileri birbirleriyle kıyaslayarak tasnif edilecek hale dönüştürmek suretiyle öğrencilerin birbirlerinin yerine geçebileceği aktif bir örgütlenme sağlamaktadır. Böylece öğrenciler hem aralarındaki rekabet ile sürekli istedik davranışları yapmaya odaklanacak hem de birbirlerinin istenmedik davranışlarını ortaya çıkarma konusunda gözetim faaliyetine katılabileceklerdir. Foucault (2003)’nun “mikroiktidar” olarak isimlendirdiği bu gözetim ile Panoptikon’daki görülmeden gözetlemeye dayanan sistemin yerine çift taraflı olarak işleyen, sadece gözetlenen bireylerin gözetim altında tutulmadığı, gözetlenen bireylerin gözetleyenler için de birer tehdit ve gözetim unsuru haline geldiği, aynı zamanda gözetlenen bireylerin birbirlerini gözetleyebildikleri aktif bir sistem oluşturulmaktadır. Mikroiktidar sayesinde öğretmen/idarecinin öğrenciyi, idarecinin öğretmeni, öğrencilerin birbirlerini gözetleyebildikleri çok yönlü hiyerarşiye dayanan bir piramit sistemi kurulmakta ve böylece denetim her alana yayılmaktadır (Foucault, 1992). Bireyler mekan içerisinde belirli yerlere ve alanlara

sabitlenmekte, ancak iktidarın temsilcisi ve uygulayıcısı olan iktidar aygıtları tarafından çeşitli eylemleri gerçekleştirmelerine izin verilmek suretiyle istendik davranışların gerçekleştirilmesi ve pekiştirilmesi sağlanabilmektedir. Foucault (1992), bireylerin mekanlar içerisinde sabitlenerek disipline edilmelerini şu örnekle açıklamaktadır:

“Bütün sınıflarda, bütün derslerin öğrencilerine ayrılmış yerler olacaktır, böylece aynı derse mensup olanların hepsi hep aynı ve sabit bir yere yerleştirilmiş olacaklardır. En yüksek derslerin öğrencileri duvara en yakın sıralara yerleştirileceklerdir, ve sonra da diğerleri ders sırasına göre sınıfın ortasına doğru gitmek üzere yerleştirileceklerdir. Öğrencilerden her birinin belirlenmiş bir yeri olacak ve bu öğrencilerden hiçbiri okullar müfettişinin emri ve rızası olmadan burayı ne bırakacak, ne de değiştirecektir.”(Foucault, 1992: 182-183)

Mikroiktidar sisteminde ayrıca, özellikle gözetlenen bireylere dair verilerin toplanması, sıralanmaları ve sınıflandırılmaları ile bireylere denetimden kaçacak bir alan bırakılmamaktadır. Okullarda yapılan sınavlar, öğrencilerin çalışma durumlarına göre gelişme raporlarının tutulması, başarıyı notlandırma sistemleri, karnelerin hazırlanması gibi işlemler sayesinde öğrenciler ile ilgili her türlü bilgi birikimi sağlanarak “bireyleri çoğulluk içerisinde bireyselleştiren” bir disiplin mekanizması oluşturulmaktadır. Böylece öğrenciye ait bilinmeyen, nitelenmeyen ve dönüştürülemeyen bir ayrıntı bırakılmamaktadır (Foucault, 2000a).

Klasik dönemde cezalandıran, bir program dahilinde verilecek eğitimin örgütlendiği eğitim mekanları, modern dönemde bireyleri bedensel ve zihinsel olarak tamamen kuşatarak zihinsel disiplin, biçimsel kurallar ve yönetmeliklere uyma üzerinden yapılandırılmaktadır. Zaman ve faaliyetler okul mekanında, yönetmeliklere ve kurallara uyacak şekilde parçalara bölünerek eğitim hizmetleri herhangi boş ve gereksiz faaliyete izin vermeyecek şekilde örgütlenmektedir. Zamanın doğru kullanımı sayesinde öğrencilerin katılacağı eğitim, bir sıraya göre dizilerek birbirlerine uyumlu olacak şekilde düzene sokulmaktadır. Öğretmen ve idarecilere öğrencilerin eğitimi sırasında kullandığı işaretler, yönlendirmeler ve kurallar aracılığıyla dayatılan ritim ile öğrencilerin hem hızlı hem de verimli olmaları sağlanırken zaman kaybı engellenmektedir. Bu disiplin, öğrencilerin erdemli birer bireye dönüştürülmesini sağlamaktadır. Bu sayede öğrenciler, iktidarın etkisi altında otomatikleşmekte, bireylere ait bedenler toplumsal hayattaki normlara uygun ‘çalışan birer makine’ haline gelirken disiplini zihinsel olarak kazanmakta ve iktidarın

etkilerini içselleştirmektedirler. Öğrenciler, eğitim mekanlarında aynı zamanda, iktidar araçlarından birine dönüştürülerek iktidarın nesnesi haline gelmektedirler (Foucault, 1992).

4.2 İktidarın Mekansal Tekniklerinin Özel Eğitim Okulları Üzerinden Çözümlemesi

Bu bölümde Michel Foucault'ya ait iktidar kuramının disipline edici etkisinin özel eğitim okulları üzerinden çözümlemesini sağlayacak mimari kavramlar belirlenerek analiz bölümündeki çalışmaya ait metodolojik bir çerçeve oluşturulmuştur. Metodolojik çerçeve, disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinin mimarlık ve mekan ile ilişkisi üzerinden çözümlenmiş olup, iktidar tekniklerinin her bir maddesine dair mekan üzerinden analizleri sağlayacak açılımlar yapılmıştır.

Foucault'nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinden birincisi (çitleme ilkesi); mekanı dışarıdan ve kendi üzerine kapatan bir sistem oluşturmayı hedeflemektir. Mekan, ilk önce kamusal dış mekandan ayrılarak tanımlanmakta daha sonra kendi iç mekanlarını oluşturmak suretiyle bölünmektedir. Bu bölünme, ayrılma ve kuşatılma etkisi mimaride **sınırlar** aracılığıyla kurulmaktadır (Meiss, 1991).

Sınır; Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe sözlüğünde 'iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut', 'komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi', 'bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç', 'bir şeyin nicelik bakımından inebileceği veya çıkabileceği en alt ve en üst sınır, limit', 'değişken bir büyüklüğün istenildiği kadar yaklaşabildiği durağan büyüklük, limit' ve 'uç, son' olarak açıklanmaktadır. Ayrıca aynı sözlükte sınır kavramının yan anlamı olarak mimaride mekan kurma, tanımlama ve sınırlama işlemini yerine getiren duvarın tanımlandığı görülmektedir.

Ching (2002)'e göre mimari mekanın varlık kazanabilmesi için, bir kalıba sokulup biçimsel elemanlar aracılığıyla düzenlenmesi yani sınırlandırılması gerekmektedir. Böylece bir mekan, diğer mekanlardan ayrılarak dış mekan öğeleri ile sınırlandırılmakta ve iç-dış ayrımını oluşturmaktadır. Mekan, bulunduğu çevreden

soyutlanarak ie dönük bir yaşam alanı oluşturmaktadır. İe dönük dıştan ayıran sınırlama, mekanın içerisinde de sınır sağlayıcı ögeler aracılığıyla kurulmakta ve düzenli mekanlar oluşturulabilmektedir. Mekanın i ve dıştan sınırlanması için sınır kurucu elemanlar; duvarlar, bahçe çitleri, tabelalar, kapılar ve pencereler gibi fiziksel elemanlar olarak sınıflandırılmaktadır (Marcuse, 1997).

Norberg-Schulz (1984)'a göre ise sınırların sınıflandırılması; görünen (fiziksel) sınırlar ve görünmeyen (psiko-sosyal) sınırlar olmak üzere temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Görünen sınırlar, doğal ve yapay sınırlardan oluşmaktadır. Doğal sınırlar, topografik oluşumlar olarak tanımlanmakta olup nehir, gl, uçurum, deniz gibi insan eli değmeksizin doğal süreçler sonucunda oluşmuş sınırlardır. Yapay sınırlar ise, insan eliyle çeşitli eylemlere olanak vermek üzere oluşturulan sınırlar olup katı, yarı geçirgen ve geçirgen sınırlar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Katı sınırlara örnek olarak duvar ve sur verilebilir. Yarı geçirgen sınırlar ise pencere ve kapı gibi yapı elemanları ile peyzaj ögeleri ile oluşturulan sınırlardır. Geçirgen sınırlara ise örnek olarak kot farkı, ışık ve ses verilebilmektedir.

Foucault'nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinden ikincisi (temel yerleştirme veya çerçeveleme ilkesi); bireyleri, sınırlandırılan mekanların içerisine dağıtarak yerleştirmektedir. Bu sayede bireyler, tanımlanan mekanların içerisinde kapatılarak kuşatılmaktadır. Bu dağıtım gerçekleştirilirken bireylerin olabildiğince iletişimden yoksun bırakılmaları ve birbirleriyle ilişki halinde olmalarının engellenmesi gözetleme ilkesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu gözetleme işlemi mimari mekan üzerinden iki Şekilde yapılabilir. Bunlar; mekanlarda geçirgen açıklıkların bırakılması ve merkezi yerleşimler oluşturulmasıdır. Gözetleyen bireylerin mekan içerisinde merkezi bir yerleşime konulması ve gözetlenen bireylerin görünebilir mekanlara yerleştirilmesi, gözetleme eylemini kolaylaştırmaktadır. Gözetleme ilkesi, mimari mekan ile **saydamlık (geçirgenlik)** ve **merkezi konumlandırma** olmak üzere iki kavram üzerinden okunabilmektedir.

Saydamlık, Türk Dil Kurumu'na ait Güncel Türkçe sözlüğe göre; 'İçinden ışığın geçmesine ve arkasındaki Şeylerin görülmesine engel olmayan (cisim), Şeffaf' anlamına gelmektedir. Aynı sözlükte kullanılan yan anlam ise 'açık seçik, belirgin' olmakla birlikte bir cismin ortaya çıkarılması, görünür kılınması anlamlarını barındırmaktadır. Mimaride saydamlık ise, Şeffaflık ve geçirgenlik kavramlarıyla

birlikte kullanılmakta olup mimari elamanlar üzerinde açıklıklar oluşturma ve cam malzeme kullanılmasıyla kavramsallaştırılmıştır.

Saydamlık ya da geçirgenlik, sınırlar aracılığıyla birbirinden ayrılan iç ve dış mekan arasında bir bağlantı ve açılım oluşturulmasını sağlamaktadır. Sınırın arkasında neyin olduğunun bilinmesi açılımların olmasına bağlıdır. Mimari mekanın tanımını kapalılığın tanımıdır; fakat açılımların yaratılması, ışığın içeri alınması, sınırın arkasının görünmesi mekanı tanımayı ve mekanlar arasında görsel geçişi sağlamaktadır (Meiss, 1991).

Meiss (1991), mimaride görsel geçişi sağlayan ve saydamlık kavramını kullanabilir kılan en önemli elemanın pencereler olduğunu söylemektedir. Pencereler iç ve dış arasındaki en önemli mekansal kayıtlar olmakla birlikte, cam malzemelerin kullanımıyla mekanı görme ve gösterme işlevi kazandıran ‘göz’ olarak tarif edilmektedir. Çevrenin karakteri ancak mekanlar arasındaki geçirgenlik ile tanımlanabilmekte, pencereler de bu karakterin görülmesine imkan vererek araçsallaşmaktadır. Katı sınırlara geçirgenlik, cam yüzeyler ve pencereler gibi açıklıklar ile sağlanmaktadır. Bu sayede hem katı sınır etkisi yumuşatılmış olmakta hem de bu açıklıklar ile mekanlar arasında görsel ilişki kurulabilmektedir (Ching, 2002). Fiziksel geçirgenlik derecesine göre mekanlar ve mekanların içerisindeki cisimler ve bireyler görünebilirlik özelliği kazanmaktadır.

Görünebilirlik özelliği, saydamlık ile derecelendirilirken aynı zamanda görme ve görülme eylemlerini gerçekleştirecek kaynakların birbirlerine mesafeleri, yakınlık ve uzaklık ilişkileri ile anlam kazanmaktadır (Norberg-Schulz, 1984). Çünkü görünebilir olma durumu, aynı zamanda mekanı ya da mekan içerisindekileri kontrol etme isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Mekanlardaki açıklıklar sayesinde mekanlar görünebilir kılınırken, aynı zamanda mekan içerisindekilerin görsel kontrolünü de sağlamaktadır. Dolu yüzeyler, sınırları kesin olarak belirler ve ayırırken, şeffaf yüzeyler mekanlar arasında kontrollü bir ilişki yaratmaktadır. Kontrol mekanizmalarının mekana yansıtıldığı noktada, çevresel düzenlemeyi sağlayan mimarlık devreye girmektedir Mekan organizasyonundaki düzenleme merkez ve çevresinin yerleşimi ile birlikte mekânsal ilişkileri kurgulamaktadır. Şeffaflık ve saydamlık kontrol amacıyla da oluşturulduğu için kontrol altında tutulacak mekanların kontrol mekanizmasına yakınlığı önem kazanmaktadır.

Habraken (1998)'e göre kontrolü elinde bulunduran otoritenin çevresiyle yakınlık derecesinin artırılması hatta merkezi bir sisteme bağlanması kontrol mekanizmasına ait işlerliği arttırmakla birlikte aynı zamanda kontrol edilecek mekanlar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Merkez, kontrol ve gözetlemenin yapıldığı, çevre için bir referans noktası olmaktadır. Güvenlik ihtiyacı, kontrol mekanizmasını meşru kılarken merkezlerin oluşumunu desteklemektedir.

Lefebvre (2014)'e göre, mekanın üretiminde kontrolü elinde bulunduran merkezler, kendilerini ayrıcalıklı hale getirerek etraflarını da damgasını taşıyan bir çepere dönüştürmektedirler. Mekansal düzenlemeler bu anlamda, merkezden başlayarak merkezin çeperi görecektek şekilde konumlandırılması ile kendini belli etmektedir. Merkezden uzaklık fazlalaşınca, merkezin kontrol etkisi azalmaktadır; fakat çeperde var olan güvenlik ihtiyacı merkeze yakınlaşmayı gerektirdiğinden merkezin etrafını saran bir düzenlemeye gidilmektedir. Güvenlik ihtiyacını tamamlayan merkez, çeper için koruyucu olacak şekilde nitelik kazanmakla birlikte aynı zamanda bu sayede kontrol yetkisini elinde bulundurmaktadır. Bu kontrol yetkisi, merkez ile çeperi arasında ölçülü bir çizgi oluşturmakta, çepere yakınlığı ile kontrol tehdidi oluştururken aynı zamanda çeperin görülebilir olmasını sağlayarak malzemeye şekil vermekte ve dönüştürmektedir.

Foucault'nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinden üçüncüsü (işlevsel yerleşimler ilkesi); mekanlara dağıtılan bireylerin birbirleriyle iletişimlerinin ve karşılıklı gözetimlerinin mekanlar arasında oluşturulması ile hiyerarşik bir gözetimin sağlanması işlemidir. Hiyerarşik gözetimde esas olan; ikinci teknikteki Panoptikon prensibinden farklı olarak, bireylerin karşılıklı bir ilişkiye dahil edilmesi, gözetimin çift taraflı yapılmasına olanak sağlanması ve işlevselleştirilmesidir. Bu işlevselleştirme, mekânsal organizasyonun yanında bir ilişkiler organizasyonuna dönüşmektedir. Bu sayede hiyerarşik ilişkiler kendilerini mekânsal ilişkiler ile ifade etmeye başlamışlardır. Foucault, hiyerarşik gözetim ilişkilerini mikroiktidar olarak tanımlamaktadır ve mikroiktidara dair veriler, mimari disiplinde **mekanlar arasındaki eylemler ve hareket düzeni** üzerinden okunabilmektedir.

Eylem, Türk Dil Kurumu'na ait Güncel Türkçe sözlüğe göre; 'eyleme işi, fiil, hareket, aksiyon' olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca aynı sözlükte 'ilişkili ve karmaşık bir davranış dizisi' eyleme ait yan anlamlardan biri olmaktadır.

Tasarım ve mimarlık bağlamında ise hiyerarşik ilişkiler, mekanların birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Bazı mekanlar diğer mekanlara göre kullanım önceliği ya da hareket kabiliyeti sağlarken bazı mekanlara erişim kısıtlanmaktadır. Ayrıca bina içerisindeki hareket ya da eylemler hiyerarşinin kurulmasını sağlayarak yön belirleyici olarak işlev görmektedir (Ching, 2002).

Eylemler, hareket ve mekan ile birlikte mimarlığı oluşturan etmenlerden biri olmaktadır. Çünkü mimarlık sadece fiziksel bir mekandan daha fazlasını ifade etmektedir. Mimarlık; biçim, işlev ve teknik öğelerin birleşiminden oluşmakta, zaman ve mekan içerisinde hareket aracılığıyla tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle bir yapı, yalnızca biçimsel bileşenleri ile tanımlanmamakta aynı zamanda kullanışıyla, bireylerin mekan içerisindeki hareketleri aracılığıyla şekil kazanmaktadır (Ching, 2002). Mekanlar arasındaki hareketler yani eylemler bu anlamda, mekan düzenleme kurallarının anlaşılmasını sağlayan verilere dönüşmektedir.

Tschumi (1996)'ye göre mekan; dinamik bir yapıdan oluşmaktadır ve mekanın içerisinde gerçekleştirilmesine izin verilen eylemler, mekanı tanımlamaktadır. Mekan, içerisinde eylemler oluşturulmadıkça var olmamaktadır. Ünlü (1996)'ye göre ise bireylerin birbirleriyle iletişimi ve ilişkileri, eylem kurguları olarak dışa yansımaktadır. Bireylerin çevreden aldıkları uyaranlar ile oluşturulan eylem kurguları, davranış kalıplarına dönüşerek şekillenmektedir. Bu sebeple bireylerin çevre içerisindeki davranışlarını incelemek, bireylerin birbirleri ile etkileşimini ortaya koyacak veriler sunmaktadır. Bireylerin mekanlar arasındaki hareket alanları, mekanlara dahil olabilme ya da olamama durumu ya da erişebilirlik kabiliyeti bireylerin mekanları kullanım durumları üzerinden okunabilmektedir.

Foucault'nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinden dördüncüsü (mertebelme ilkesi); hiyerarşik gözetimin incelenerek mekan içerisine yayılması ve mekanların içerisinde işlemedir. Bu teknikte mekanların içerisinde bireylerin hiyerarşik ilişkileri üzerinden çift taraflı gözetim organizasyonun

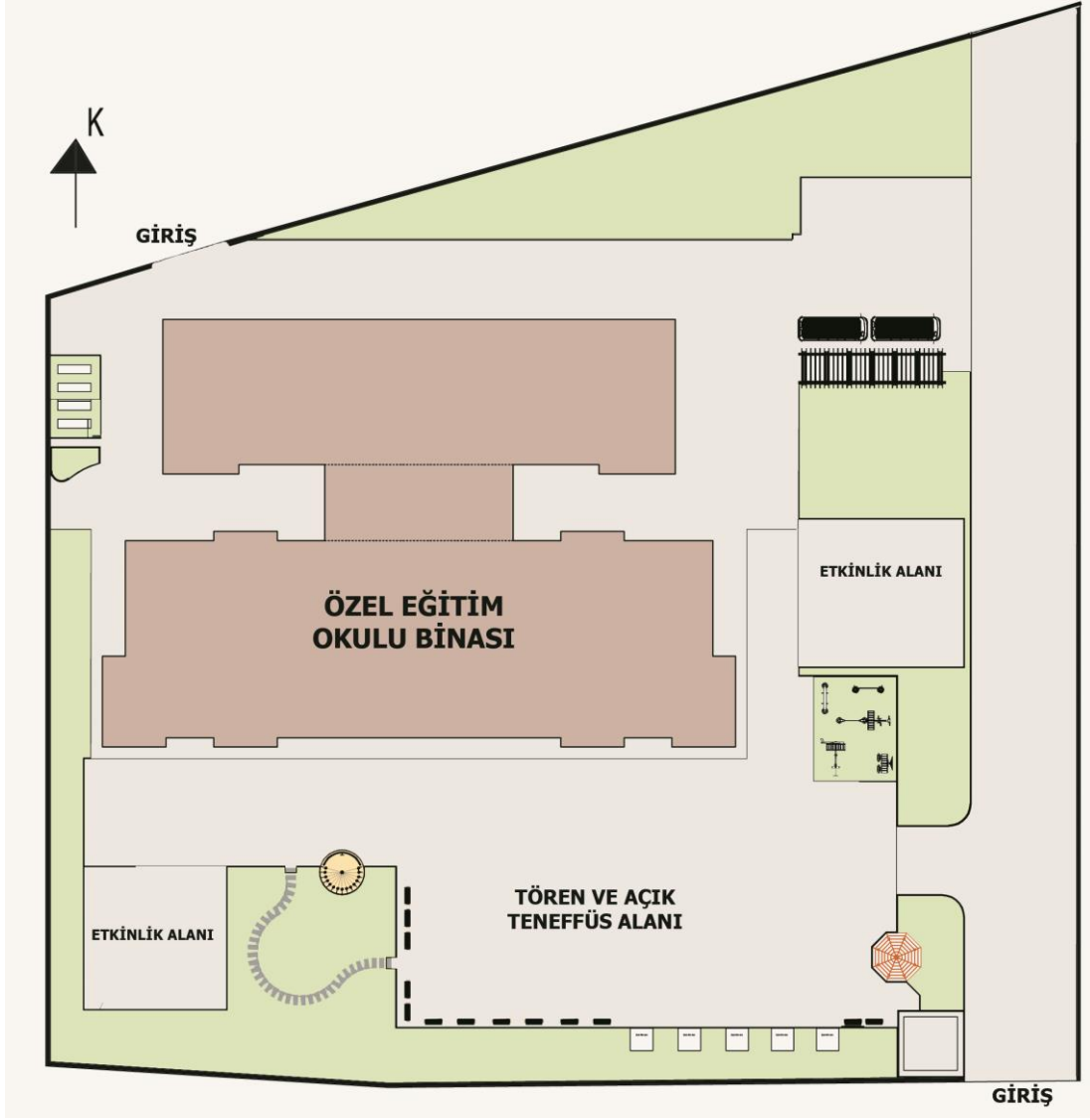
kurulması hedeflenmektedir. Hiyerarşik ilişkilerin düzenlendiği eylemler mimari disiplinde **mekanlar içerisindeki eylemler ve hareket düzeni** üzerinden okunabilmektedir. Mekanın içerisindeki tefrişler, yerleşim şekilleri veya oluşturdukları kompozisyon, mekanda sınırlar oluşturabilmekte ya da harekete izin vermektedirler (Ching, 2006). Bu anlamda mekan içerisindeki mobilyalar ya da objeler birer işaret görevi görmekte, hiyerarşik ilişkilerin okunmasını sağlayan sembollere dönüşmektedirler. Mekan böylece, mutlak bir kavram olarak görülmekten sıyrılarak ilişkiel mekana dönüşmektedir. Bu ilişkiler, birbirine bağlantılı objelerin mevcudiyetiyle, düzenlenmesi ve kurgusuyla mekan içerisinde hareket düzeni oluşturulmakta ve hiyerarşik ilişkiler yönlendirilerek nitelik kazanmaktadır.

5. ÖZEL EĞİTİM OKULU TİP PROJELERİNİN İKTİDAR KURAMI ÜZERİNDEN ANALİZİ

Bu bölümde öncelikle, Foucault'nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinin analizi yapılmak üzere seçilen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi Binası ile ilgili genel bilgiler verilerek analiz alanının tanıtımı yapılmıştır. Daha sonra bölüm 4.2'de oluşturulan metodoloji üzerinden analitik bir çerçeve oluşturularak, yapılan her bir analiz alt başlıklar halinde sıralanmıştır.

5.1 Genel Bilgiler

12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi Binası toplamda, 4522 m²'lik inşaat alanına sahip doğu-batı doğrultusunda yayılan iki dikdörtgen formun birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Projenin tip proje olması nedeniyle, mevcut bir vaziyet planı olmamakla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan öneri vaziyet planı üzerinden yerleşim kararları okunmuştur (Şekil 5.1). Yapıyı oluşturan dikdörtgen bloklardan önde bulunan üç katlı blokta; eğitim ve yönetim bölümleri toplanmış, arkadaki iki katlı blok ise sosyal ve teknik hacimlere ayrılmıştır. İki bloğun birleştiği alana ise ıslak hacimler ve arşiv-depo bölümleri yerleştirilmekte olup her bir kata ait işlevsel bölümlerin şeması aşağıda oluşturulmuştur.

Şekil 5.1: Öneri vaziyet planında kütle yerleşiminin gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Zemin katta öndeki blokta eğitim bölümleri olarak; derslikler, bireysel eğitim odaları ve atölyeler yer almakta olup rahatlama odasının iki bloğun birleştiği alana yerleştirildiği görülmektedir (Şekil 5.2). Öndeki blokta yönetim bölümleri olarak; veli bekleme odası, müdür yardımcısı odası, şef odaları, okul aile birliği odası ve revir ile sosyal alanlardan kütüphane yer almaktadır. Öğrencilere ait ıslak hacimler bloğun köşelerine yerleştirilmiştir. İki bloğun kesiştikleri alanda öğretmen ve personele ait ıslak hacimler ve pano odası bulunmaktadır. Arkada yer alan blokta ise sıgımak, kazan dairesi ve sosyal alanlardan biri olan fizyoterapi-beden eğitimi salonu bulunmaktadır.

Şekil 5.4: İkinci kattaki mekanların işlevsel kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

5.2 Mekansal Analizlerin İktidar Teknikleri Üzerinden Okunması

Bu bölümde Foucault'nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinin mimarlık alanında çözümlenmesini sağlayan analizler alt başlıklar halinde yapılmıştır. Bölüm 4.2'de oluşturulan metodolojiden yararlanılarak analitik bir çerçeve oluşturulmuştur. Analitik çerçevede, her bir mekânsal tekniğe karşılık yapılacak analizler belirlenerek Tablo 5.1'de gösterilmiştir.

Tablo 5.1: Analitik çerçevenin belirlenmesi.

ANALİTİK ÇERÇEVENİN BELİRLENMESİ					
Disiplinci İktidarın Mekansal Teknikleri		Tekniklerin Mimarlık Alanında Açılımı	Analizlerin Oluşturulması	Analizlerin Şematik İfadesi	
1.TEKNİK (Çitleme İlkesi)	- Mekanı çitleme ve kendi üzerine kapalı alanlar yaratma -Mekan aracılığıyla dıştan içeriye doğru işleyen bireyleri kuşatma ve kapatma işlemi	-Sınırlar Oluşturma -Önce mekanı dış mekandan ayırma, tanımlama ve sınırlandırma -Daha sonra mekanı, kendi içinde bölme ve sınırlandırma	İktidarın Sınırlandırıcı Etkisi	Dış Mekan Elemanları Aracılığıyla Sınırlandırıcı Etki	
			İç Mekan Elemanları Aracılığıyla Sınırlandırıcı Etki		
2.TEKNİK (Temel Yerleştirme veya Çerçeveleme İlkesi)	-Mekanda temel yerleşimler oluşturma -Tüm faaliyetlere dağılan Panoptik gözetleme ilkesi (gözetleyen ve gözetlenen kavramlarının ortaya çıktığı tek taraflı gözetim)	-Merkezi yerleşim, mekanların yakınlık-uzaklık ilişkilerinin organizasyonu -Saydamlık (geçirgenlik) ile görünebilirlik sağlama	Gözetleyen ve Gözetlenen Mekanlarının Birbirine Göre Konumu ve Organizasyonu		
			Açık Etkinlik Alanları ve Sirkülasyon Alanlarında Gözetimin Organizasyonu		
3.TEKNİK (İşlevsel Yerleşimler İlkesi)	- Mekanlar arası işlevsel yerleşimler ile hiyerarşik ilişkilerin kurulması (hiyerarşik gözetim)	-Mekanlar arasındaki eylemler ve hareket düzeni organizasyonu	Hiyerarşinin Mekanlar Arası Organizasyonlar Üzerinden Analizi		
4.TEKNİK (Mertebeleme İlkesi)	-Mekanların içine yansıyan hiyerarşik mertebelerin kurulması (hiyerarşik gözetim)	- Mekanların içerisindeki eylemler ve hareket düzeni organizasyonu	Hiyerarşik İlişkilerin Mekanların İç Düzenlemelerine Yansıması		

5.2.1 İktidarın Mekansal Sınırlar Aracılığıyla Disipline Edici Etkisinin İncelenmesi

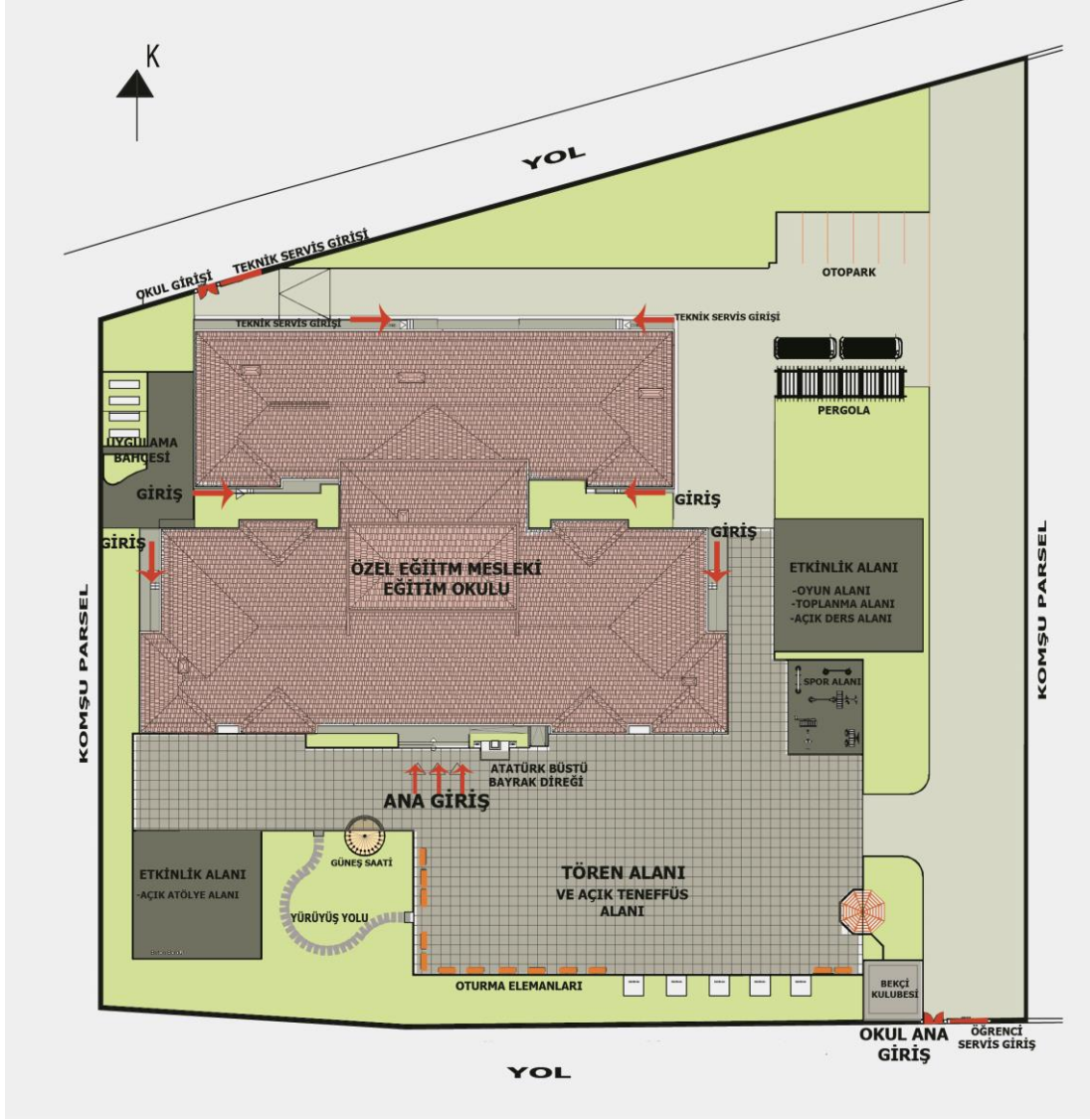
Foucault (1992), disiplinci iktidara ait mekânsal tekniklerin birincisi olan çitleme ilkesini açıklarken kendi üzerine kapalı mekanlar oluşturmak gerektiğini belirtmektedir. Böylece disiplinci iktidar, mekanlar aracılığıyla bireyleri kuşatarak dönüştürmektedir. Mekanı tanımlamak, diğer mekanlardan ayırmak ve sınıflandırmak için mekânsal sınırlar kurgulanmalıdır. Sınırlandırma işlemi, mekanı diğer dış mekanlardan ayırma işlemi ile başlamaktadır. Mekanlar, dış mekan elemanları aracılığıyla sınırlandırılıp kamusal alandan kopartılmakta, kendi içerisinde düzenli hale getirilmektedir. Sonraki işlem, dış mekandan ayrılan ve dışarıdan kapatılan mekanın kendi içerisinde bölünmesi işlemi olmaktadır. Böylece mekanlar kendi içlerinde örgütlenmekte ve kapatılmaktadır. Mekanın kendi içerisinde bölünmesi, iç mekan elemanları aracılığıyla sağlanmaktadır. Mekanı kendi içerisinde tanımlı kılmak, aynı zamanda mekana yerleştirilecek bireylerin kuşatılma etkisini arttırma amacı taşımaktadır. Bu bölümde, Foucault(1992)' nun tanımladığı disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinden birincisi olan sınırlandırma işlemi, incelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi üzerinde iktidarın dış mekan elemanları aracılığıyla sınırlandırıcı etkisi ve iktidarın iç mekan elemanları aracılığıyla sınırlandırıcı etkisi olmak üzere iki alt başlık altında analiz edilmiştir.

5.2.1.1 İktidarın Dış Mekan Elemanları Aracılığıyla Sınırlandırıcı Etkisi

Sınırlar, mimari mekanın oluşturulmasını sağlamakta, iç ve dış ayrımını kurgulamaktadır. Mekan, böylece kamusal alandan ayrılmaktadır (Ching, 2006). Foucault (1992), bu ayrımın kendi üzerine kapalı, düzenli ve sistemli organizasyonlar oluşturulmak için gerekli olduğunu savunmaktadır. Denetim ve disiplinin sağlanabilmesi için mekanlar örgütlenmekte ve iktidarın işleyişini sağlamak amacıyla araçsallaşmaktadır. Yani iç mekan, bireylerin kimliklere bağlanarak özneler haline dönüştürülebilmeleri için dış mekandan ayrılarak ilk önce kendi üzerine kapanmalıdır. Daha sonra kendi içerisinde de bölünmelere ve

dağıtımlara gidilerek iç mekanda organizasyonlar yapılmalı ve bireyler yerleştirildikleri mekanlarda iktidarın etkisiyle özneye dönüştürülmeye devam edilmelidir. Bu organizasyonlar, denetim ve disiplin mekanizmalarının bir ağı olarak işlenmesi ve sürekliliği açısından gereklidir (Foucault, 1992).

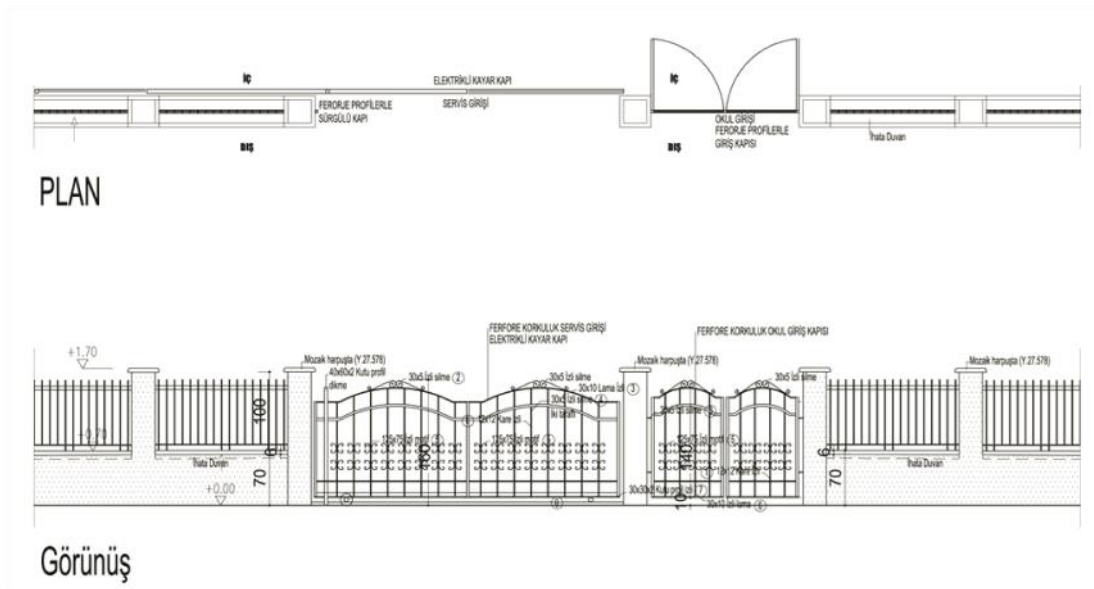
Mekanın sınırlanması, bir kişi ya da grubun kontrolünü sağlamaktadır. Bu sayede iki mekan, birleştirilmiş ya da ayrılmış olmaktadır. Kontrol amacıyla bireyler, mekanın içine dahil edilmekte ya da dışarıda bırakılmaktadırlar. Foucault(1992)'ya göre kontrol, iktidar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu bölümde, özel eğitim mekanını kentsel mekandan ayıran dış mekan elemanları; bahçe duvarları, okul girişleri, bekçi kulübesi, peyzaj ve bahçe düzenlemeleri olmak üzere dıştan içe doğru mekanı sınırlandıran öğeler olarak incelenmiştir.

Şekil 5.5: Öneri vaziyet planında fiziksel sınırların gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Çalışma kapsamında incelenen 12 derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'ne ait öneri vaziyet planı incelendiğinde okulun kentsel mekandan bahçe duvarlarıyla sınırlandırıldığı görülmektedir (Şekil 5.5). Bu sınırlandırma iç ve dış mekan ayrımını oluşturmaktadır. Simmel (1997), toplulukların ilişkilerinin tümünde iç ve dış arasındaki bu ayrımın, toplumsal ilişkilerde denge kurucu nitelikte olduğunu vurgulamaktadır. Bir mekânın diğerinden ayrılması, dış etki ve tehditlerden korunması için gereklidir. Güvenlik sebebiyle birbirinden sınırlandırılarak ayrılan ve tanımlanan mekânlar, toplumsal dengeyi sağlarken, bir yandan da bölümlenmelere hizmet etmektedir (Marcuse, 1997). Foucault (1992), bu dengenin ve bölümlenmenin iktidarın işleyişine hizmet ettiğini belirtmektedir. Ona göre bir mekânın

sınırlandırılması, mekanı kullanan bireylerin içeride tutulması ve mekana ait olmayanların dışarıda bırakılmasına hizmet etmektedir. Özel eğitim okulunun sınırları, içerideki ve dışarıdaki bireyleri belirginleştirmek amacıyla bahçe duvarları aracılığıyla vurgulanmaktadır. Bahçe duvarı, hem mekanın içerisindeki hem de dışarıdaki bireyler için savunma ve koruma işlevini üstlenerek, tanımlı mekanı kuşatmaktadır. Mekanı sınırlayan öğelerin açıklık-kapalılık oranı, açıklıklarının konumu, formu ve büyüklükleri mekandaki kuşatılmışlık hissini belirleyen öğelerdir. Açıklıkların artırılması, mekandaki kuşatılmışlık hissini azaltarak, mekansal geçirgenlik sağlamaktadır (Habraken, 1998). Bu geçirgenlik, okul binasının bulunduğu alan ile kentsel mekan arasındaki iletişimini etkilemektedir. Bahçe duvarlarındaki kuşatılmışlık etkisi, duvarların üzerinde uygulanan korkuluk ile yumuşatılarak geçirgenlik sağlanmaktadır.

Şekil 5.6: Bahçe duvarı ve giriş kapısı detayları (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde bahçe duvarlarındaki toplam yükseklik 170 cm'dir. 70 cm'lik betonarme duvar üzerine 100 cm yüksekliğinde korkuluk önerilmiştir (Şekil 5.6). Böylece, katı sınırların geçirgenliğinin sağlanması ve hem içerideki hem de dışarıdaki bireyler için görüş kabiliyetinin artırılması hedeflenmektedir. Korkuluklar, okulun sınırlarını yarı geçirgen hale getirmekte, içeride ve dışarıda bulunan bireylerin birbirlerini mekana dahil olmadan fark etmelerini sağlamaktadır. Tamamen kapalı, katı sınırlar yerine açıklıkların yaratıldığı bu düzenleme ile içerideki mekan dışarıda bırakılan bireylere

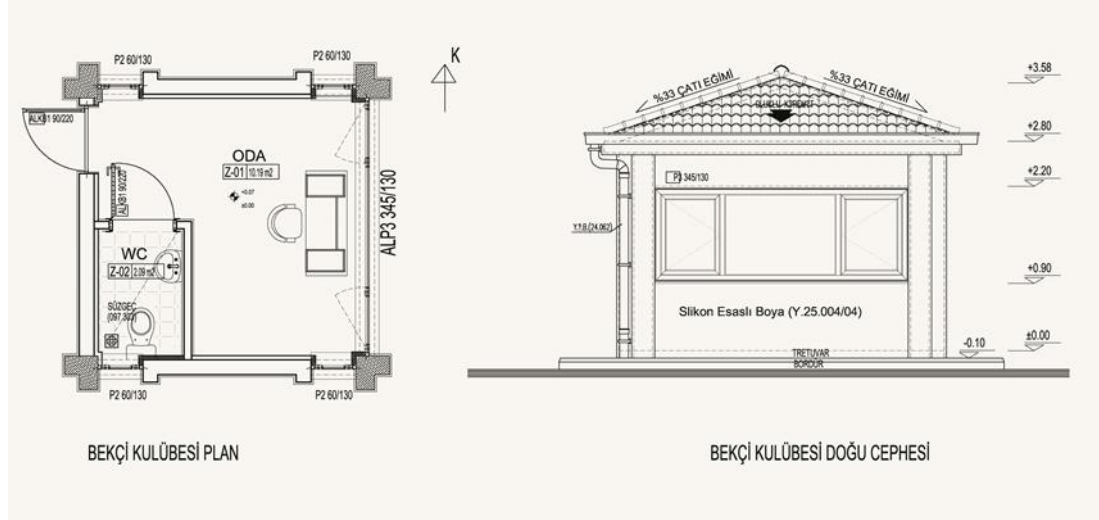
sunulmakta, içeriye dahil olma ya da olmama durumuna ilişkin kurallar ile ilgili semboller verilmektedir. Aynı zamanda bu geçirgenlik, içerideki bireylerin dış mekan farkındalığını arttırarak onlara içeride olma deneyimi sunan bir çerçeve oluşturmaktadır. Böylece, hem içerideki bireyler hem de dışarıdaki bireyler için sınırların zihinsel olarak şematize edilmesi kolaylaştırılmış olmaktadır Foucault (1992), bu zihinsel şemaların özellikle içerideki bireylerin kapatılmasının içselleştirilmesi için önem taşıdığını belirtmektedir. Bahçe duvarları, bireyleri mekanlara kapatarak dönüştürmenin ilk basamağı olarak iktidarın işleyişi için araçsallaşmaktır.

Bahçe duvarlarındaki geçirgenlik sağlayan diğer unsurlar, mekana dahil olmak ya da mekandan ayrılmak üzere kullanılan girişlerdir. Alver (2010)'e göre dört duvar ile çevrili bir boşluk, içerideki mekana ulaşılabilirliği sağlayarak işlevini yerine getirebilmektedir. Bu ulaşılabilirlik, yarı geçirgen bir yapı elemanı olan giriş kapıları aracılığıyla sağlanmaktadır. İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde, kuzeyde teknik servis girişi ve idarecilerin kullanabildiği bir adet giriş ile güneyde öğretmen, öğrenci, veli, ziyaretçiler ve okul servisleri için kullanılan ana giriş olmak üzere iki adet giriş bulunmaktadır (Şekil 5.5).

Kuzeydeki teknik servis girişinin yalnızca idareciler tarafından kullanılabilirdiği dikkat çekmektedir. Foucault (1992)'ya göre "iktidarın uygulayıcısı" olarak tanımlanan idareciler için bu bölgeden araziye ulaşım sağlanırken, bu alan öğrenciler ile dışarıdan mekana dahil olmak isteyen ziyaretçilere kapatılmaktadır. Öğrenci ve ziyaretçiler, yalnızca güneydeki ana girişi kullanabilmektedir. Güneydeki giriş kapısı ile kuzeyde bulunan giriş kapılarının malzeme ve büyüklük açısından aynı olmasına rağmen kullanıcılara ifade ettikleri anlam aynı olmamakta, işlevsel olarak farklılaşmaktadır. Bu işlevsel farklılıklar, dışarıdaki ve içerideki bireyi yönlendirebilmek amacıyla bazı öğeler ile vurgulanmaktadır. Bu öğelerden en önemlisi, ana giriş alanında bir bekçi kulübesi alanının oluşturulması, teknik servis girişinin olduğu alanda ise denetimin yalnızca elektronik olarak gerçekleştirilmesidir.

Ana giriş alanında bulunan bekçi kulübesi, içeriye giriş ya da dışarıya çıkış için izinlerin verildiği yer olarak, mekanda geçirgenlik algısı yaratmaktadır. Bekçi kulübesi, mekana kimin dahil edilip edilmeyeceğine karar veren ilk kontrol

mekanizması olarak hizmet vermektedir. Buradaki güvenlik unsurunu geçmeden, alana dahil olmak mümkün olmamaktadır. Bekçi kulübesi, mekana giriş ve çıkışları denetleyerek bir sınır oluşturmaktadır. Sonuç olarak, giriş kapısının geçirgenliğinin sembolik olduğunu, mekanı dış mekana bağlayabilecek asıl ögenin bekçi kulübesi olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 5.7: Bekçi kulübesine ait plan ve doğu cephesi çizimleri (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Bekçi kulübesi hem bireylere yüzünü dönen doğu cephesindeki pencere düzeni, açıklığı ve oturma düzeni ile hem de çatısı ve formundaki düzenli biçimlenişi sayesinde girişte bireylere “yaklaşma sınırı” oluşturmaktadır (Şekil 5.7). Bireyler, bu alandan bekçi ile iletişime geçerek mekana dahil olabilmeye ya da ayrılma izni alabilmektedirler. Yalnız burada bekçi, kuralları uygulamak üzere mekana yerleştirilen bir iktidar aygıtı olarak işlev görmektedir. Kurallar ya da mekandaki eylem izinleri ve sınırları, iktidar mekanizması tarafından düzenlenmektedir. Bekçi kulübesinde bulunan bekçi, iktidarın işleyişine hizmet edecek şekilde bireyselleştirilerek mekana yerleştirilmiştir.

Bekçi aracılığıyla bireylere mekana giriş izni verildiğinde bireyler, kimliklere bağlanmış olmaktadır. Mekana dahil olan öğrenci, öğretmen ya da ziyaretçiler sahip oldukları kimliklere göre hareket etmeye, davranışlara katılmaya, okula ait mekandaki sınırları çizilen denetim ve disiplin organizasyonuna dahil olmaya başlamaktadırlar. Bu dahil olma durumu Foucault(1992)’ya göre “uysal bedenlerin üretimi” ne hizmet ederek bireyi özneleştirme sürecinin başlangıcı olarak

tanımlanmaktadır. Yani mekan üzerinden, bireyin davranışları şekillendirilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Bireylerin sahip oldukları kimlikler, etrafındaki fiziksel çevre ile etkileşime geçerek gelişmektedir (Rapoport, 1982). Bu sebeple fiziksel çevrenin sınırları bireyleri yönlendirmekte, ait oldukları kimlikleri onlara hatırlatarak iktidarın etkisiyle bireyselleştirilmeleri için işlev kazanmaktadır. Bu anlamda mekansal düzenlemeler, bireylere sınırlar oluşturarak, denetim organizasyonunun bir parçası haline gelmektedir.

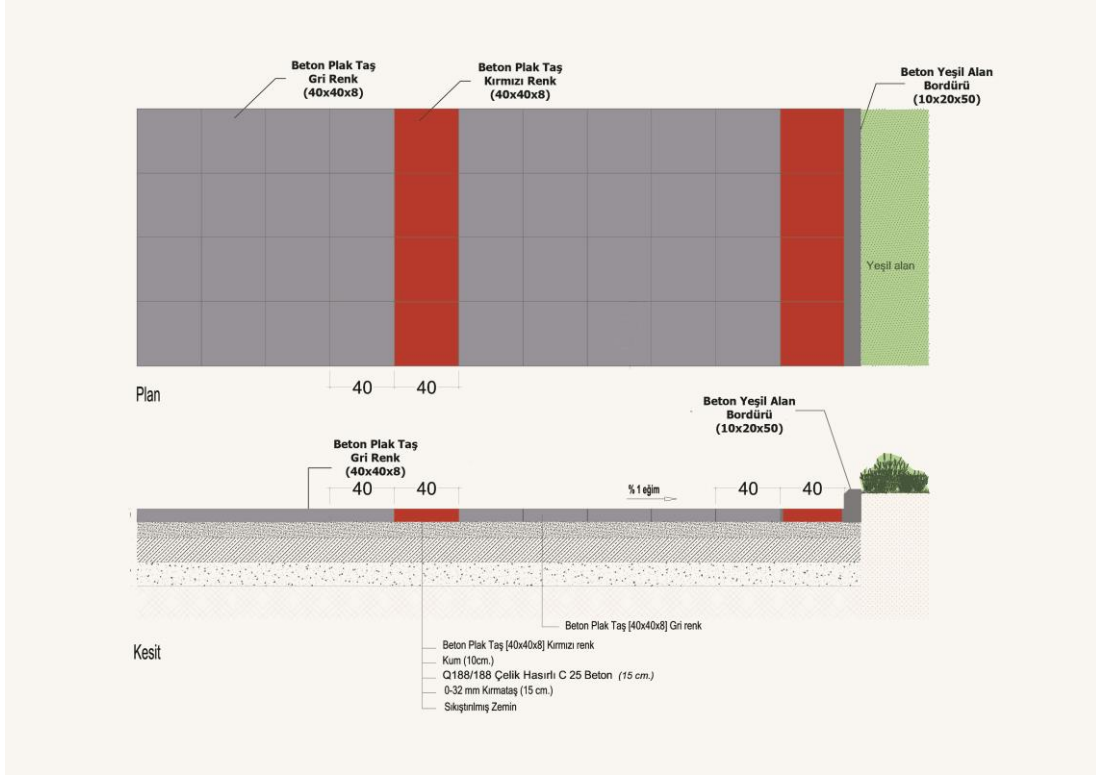
Rapoport (1982), bireylerin arasındaki iletişim organizasyonunun; kimin kiminle nerede ne yapmasının belirlenmesinin, fiziksel çevre düzenlemeleri olan peyzaj, varlık, renk, form, ölçü ile ortaya konularak sınırların örüldüğünü belirtmektedir. Bu sınırlar özel eğitim okulu binasını kullanan bireyler için, ilk olarak açık alan düzenlemeleriyle kendisini göstermektedir. Bireyler, içeri girdikten sonra alanda yönlendirilmeleri için bahçe düzenlemelerinin ön plana çıkarılmaktadır. Yeşil alan ve peyzaj düzenlemeleri, dolaşım alanını sınırlayan ögeler olarak karşımıza çıkarak bireylerin okul binasının girişine ulaşmaları için yaya yollarına ve parke zemine geçmelerini sağlamaktadırlar. Bireyler kendileri için düzenlenen alanlarda ilerlerken, gerçekte iktidarın çizmiş olduğu rotalarda iktidarın koyduğu sınırlar içerisinde hareket etmektedirler. Ayrıca özel eğitim okuluna ait açık alanda binanın yerleşimine göre; binanın arkasında kalan bahçenin öğrencilere kapalı olacak şekilde otopark ve yeşil alan olarak kullanıldığı, ön ve yan bahçelerde ise etkinlik alanları oluşturulduğu görülmektedir (Şekil 5.5). Arka bahçe, özellikle öğrenci kullanımından soyutlanmış ve kapatılmış, öğrencilerin açık alanda iletişim olanakları ön ve yan bahçede gerçekleştirilmek üzere sınırlandırılmıştır.

Binanın doğusunda kalan yan bahçe; pergolalı bir yeşil alan, açık ders alanı, toplanma alanı, serbest oyun alanı ve spor faaliyetlerini gerçekleştirebilecek şekilde düzenlenmiştir. Ching (2002)'e göre yatay bir düzlemin tanımlanabilmesi için, yüzeyinin ve üzerine uzandığı düzlemin arasında, renk ya da doku olarak algılanabilir bir değişikliğin olması gerekmektedir. Spor alanı ve etkinlik alanı, kot ve döşeme farklılıkları ile birbirlerinden ve çevresinden ayrılarak tanımlanmaktadır. Böylece bu mekanlara, bir sınır niteliği kazandırılmaktadır. Batıda kalan yan bahçede ise; uygulama bahçesi oluşturularak yine kot ve döşeme farklılıkları ile mekan

çevresinden ayrılmış ve öğrencilerin doğa ile etkileşimde bulunacakları bir alan oluşturulmaya çalışılmıştır.

Binanın ön bahçesindeki açık mekan ise; güneydoğuda yeşil alanların içerisinde bulunan pergolalı bir oturma alanı, güneybatıda atölye olarak kullanılan bir etkinlik alanı, ön bahçenin odak noktasında yer alan güneş saati ile arkasındaki yürüyüş yolu ve bahçenin büyük bir kısmını oluşturan, öğrencilerin açık tenffüs alanı olarak da kullandıkları tören alanı olmak üzere bölümlere ayrılmaktadır. Bu bölümlerde, kot ve döşeme farklılıkları ile yeşil alanlar aracılığıyla bahçede sınırlar oluşturulmaktadır.

Ön bahçedeki Atatürk büstünün bulunduğu tören alanı; tören ve gösterilerin düzenini sağlamak amacıyla döşeme kaplamasında belirli bir ritme göre tekrarlanan renkli karolar aracılığıyla düzenlenmiştir (Şekil 5.8). Bu renklendirme uygulamasında dikkat ve odaklanmayı sağlamak üzere kırmızı renk seçilmiş, bu sayede renkler yardımıyla alan kendi içerisinde sınırlar oluşturmuştur. Tören alanı boyunca ritmik olarak tekrarlanan bu düzenleme ve Atatürk büstünün konumu ile tören sırasında öğrencilerin nasıl sıralanacakları, nasıl hizaya geçecekleri konusunda bir düzen oluşturulmaktadır. Buradaki amaç Foucault (1992)'ya göre, iktidarın düzenli çokluklar meydana getirmek amacıyla “bireyleri hizaya sokma işlemi” olarak açıklanmaktadır. Bu sayede mekânsal sınırlar aracılığıyla, aynı zamanda bireylerin davranışlarına ait sınırların ölçüsü tanımlanmaktadır.

Şekil 5.8: Tören ve açık teneffüs alanında kullanılan döşeme detayı (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Tören alanında aynı zamanda, öğrencilerin mekanı açık teneffüs alanı olarak da kullanmaları sebebiyle oturma alanları oluşturulmuştur. Bu oturma alanları, yeşil alan ile tören alanını ayıran sınırı vurgulayarak yeşil alana sırtını dönecek şekilde yerleştirilmiş, oturma alanını kullanan bireylerin bakışı tören alanına yönlendirilmiştir (Şekil 5.5). Alandaki oturma elemanlarının ise bulunduğu konuma sabitlenmiş ve hareketsiz mobilyalar olduğu dikkat çekmektedir. Peyzaj düzenlemeleri, bireyleri bir konuma sabitlemektedir. Açık alandaki bu düzenleme ile, alanı kullanan öğrenciler ve ziyaretçiler için eylemler sınırlandırılmış olmaktadır.

Açık alandaki sınırlama işlemini, bina çeperindeki ve iç mekanlardaki sınırlama takip etmektedir. İktidarın işlediği, kendi içine kapanan ve çoğulluğun düzene sokulduğu bir bütün yaratılma süreci devam etmektedir (Foucault, 1992). Bina çeperindeki sınırlar incelendiğinde, binanın zemin katında 7 adet giriş alanı oluşturularak fonksiyonlarına göre girişler ayrılmaktadır. Bu girişler; arka cepheden teknik servisleri almayı sağlayan iki giriş, batı ve doğu cephelerinden yangın çıkışı olarak kullanılacak ikişer yan giriş ve ön cephede yer alan ana girişler olarak

sıralanmaktadır. Bu girişler, basamaklar yardımıyla zeminden yükseltilerek sınır etkisi güçlendirilmiştir. Özellikle ana girişin olduğu ön bahçede, basamakların genişleyerek yayılması, yeşil alan ile desteklenmesi ve Atatürk büstü ile bayrak direği için oluşturulan alan aracılığıyla giriş etkisi vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, özel eğitim okulu binası dış mekan elemanları aracılığıyla kentsel mekandan sınırları çizilerek ayrılmaktadır. Sınırlar, dışarıdan içeriye doğru mekanı ayıran bir etkiyle oluşmaktadır. Bahçe duvarıyla özel eğitim okuluna ait arazi sınırı çizilmiş, girişler ile bahçe duvarında oluşturulan geçirgenlik, güvenlik sağlayan öğeler ile kontrol altına alınmıştır. Böylece geçirgenlik, içeri dahil olmaya izin veren iktidar mekanizmaları kontrolünde işler hale gelmiştir. Özel eğitim okuluna ait olan bahçede oluşturulan bölümlenmeler ile açık alanda sınır oluşturan etki devam ettirilmiş, içeriye dahil olan bireyler için tanımlı, içeriye kapanmayı sağlayan, dış mekana iletimi dolaylı olarak kurulabilecek bir şema oluşturulmuştur. Bireyler, mekanın dış mekan elemanlarıyla belirgin bir şekilde sınırlandırılması sayesinde mekan içerisinde yönlendirilerek iktidar etkisine açık hale getirilmiştir.

5.2.1.2 İktidarın İç Mekan Elemanları Aracılığıyla Sınırlandırıcı Etkisi

Foucault (1992)'ya göre “kapatılma işlemi” olarak adlandırılan sınırlandırma, mekanı dıştan ayırarak tecrit etmekle beraber mekanın kendi iç mekanları arasında sınırlar oluşturarak içeriden de işlemektedir. Mekana dahil olan bireyler için kapalılığın derecesi artırılarak disiplin ve denetimin işlerliği derinlik kazanmaktadır. Bu nedenle iç mekandaki kapatılma durumunun, iç mekan elemanları aracılığıyla nasıl kurgulandığının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Sınırları oluşturan iç mekan elemanları temel olarak; duvarlar, kapılar ve pencereler olarak sıralanmaktadır. Duvarlar, mekanların tanımlanması ve niteliklerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır (Ching, 2002). Yüzeylerinde açılan kapı ve pencere açıklıkları gibi doluluk-boşluk oranları, konumu ve boyutları ile mekanlar arasında geçirgenlik kazanmaktadırlar. Duvarların kapalılık oranının artırılması ile mekan çevrelenmekte ve diğer mekanlardan ayrılmakta, mekanın içerisindeki bireyler için mahremiyet ve güven duygusu oluşturulmaktadır. Duvarların işlevleri çevreleyici, ayırıcı ya da birleştirici ve bilgi aktarıcı olmak üzere

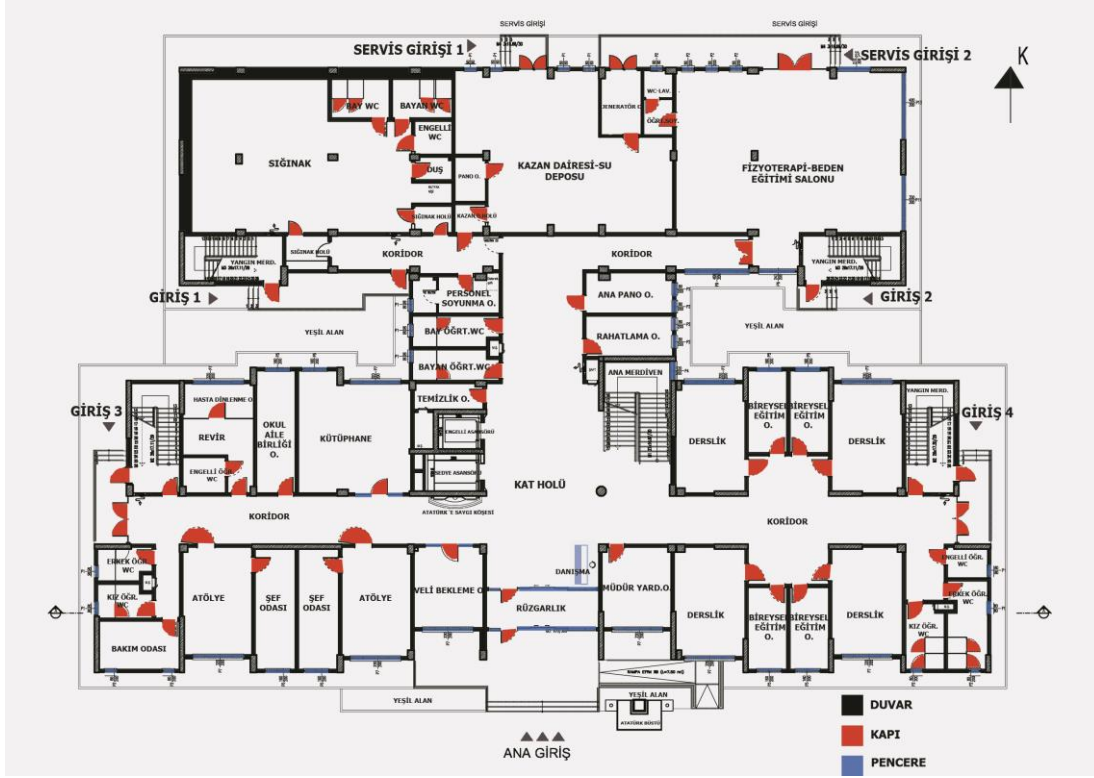
üç ana grupta toplanmaktadır (Meiss, 1991). Duvar yüzeyindeki kabartma, çıkartma ya da dokusal düzenlemeler ise duvarın bilgi aktarıcı işlevine hizmet etmektedir (Ching, 2002).

Kapı ve pencereler mekanlar arası bağlantı ve iletişimi kuran, bu nedenle süreklilik sağlayan elemanlar olarak tanımlanmaktadır (Meiss, 1991). Habraken (1998)'e göre kapılar, kontrol mekanizmasının isteğine bağlı olarak geçirgenlik özellikleri sergilemektedirler. Kapılar, form ve sınır oluşumunu ilişkilendirirken dışarıda kalan alanlar ile fiziksel bağlantı oluşturmaktadırlar. Yani kapıların, ayırma, koparma, birleştirme ya da bir mekanın başlangıcı olma işlevleri bulunmaktadır. Sınır elemanlarından diğeri olan pencerenin fonksiyonu ise, ışığı ve havayı içeri almak ve dış mekan ile görsel iletişimi kurmaktır. Pencereler aracılığıyla kurulan görsel iletişim yalnızca iç mekandan dışarıya doğru olmamaktadır. Aynı zamanda izin verildiği ölçüde dışarıdan müdahaleyi de sağlamaktadır. Kapı ve pencereler de diğer sınır elemanlarında olduğu gibi büyüklüklerinin, kullandıkları malzemelerinin özelliklerine göre sınır etkisinde geçirgenlik sağlamakta ya da mekandaki kuşatılmışlık hissini desteklemektedir (Habraken, 1998).

Bu bölümde; iç mekan elemanları olan duvar, kapı ve pencereler kat planları üzerinden ele alınmış; sınır oluşturma ve geçirgenlik özellikleri aracılığıyla iktidarın mekanı sınırlandırıcı etkisi incelenmiştir.

- **Zemin Kat**

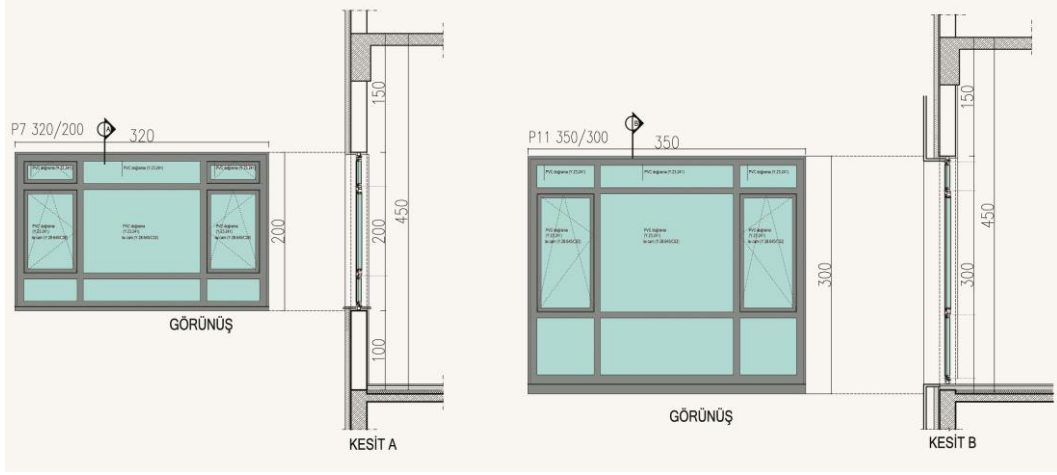
Zemin kat planı incelendiğinde; okul binasının dış duvarlar aracılığıyla keskin bir şekilde sınırlandırılarak tanımlandığı ve okul bahçesinden ayrıldığı görülmektedir (Şekil 5.9). Bina, duvarlar aracılığıyla bahçeden kopartılarak dışarıya kapatılmış, içe dönük bir düzenleme yapılmıştır.

Şekil 5.9: Zemin kata ait mekansal sınırlar şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Binanın zemin katında ikisi teknik servis girişi biri ana giriş olmak üzere işlevselleşen toplamda yedi giriş alanı oluşturulduğu görülmektedir (Şekil 5.9). 2 numaralı servis girişi alanına, teknik servise bağlanan bir kapının yanında fizyoterapi ve beden eğitimi salonuna bağlanan bir kapı ile bu giriş alanı, aynı zamanda öğrencilerin kullanıma açılmıştır. 1 ve 2 numaralı girişler ise yangın merdivenine bağlanarak acil çıkışlarda kullanılmak üzere tasarlanmıştır. 1 numaralı giriş aynı zamanda teknik alanlara ulaşmayı sağlayan bir kapı aracılığıyla koridora bağlanmakta olup teknik servise hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. Teknik servis ve acil çıkış alanlarında kullanılan kapılar, opak ve dayanıklı malzemeden yapılarak iç mekan ile görsel iletişim kurulmasını engellemektedir. Ayrıca kapı açıklıklarının minimumda tutulması binaya ait kuşatılma etkisinin sürdürülmesini desteklemektedir. Yalnız, 2 nolu teknik servis girişine bağlanan fizyoterapi-beden eğitimi salonuna açılan kapının bu düzeni bozduğu, öğrenciler için güvenlik sorununa neden olabileceğini düşündürmektedir.

Zemin katta 3 ve 4 numaralı girişlerde, bir adet acil çıkış kapısı ile bir adet bahçe ile okul binasını bağlayan çift kanatlı kapı açıklığı bırakılmıştır. Bu kapılar diğer girişlerde kullanılan kapılarda olduğu gibi opak ve dayanıklı malzemedeki yapılarak malzeme açısından birlik sağlanmış ama işlevsel olarak birbirlerinden farklılaştırılmışlardır. 3 ve 4 numaralı girişlerde simetrik oluşturulan düzenleme sayesinde, doğu ve batı yönünde duvar yüzeyinde eşit bölümlenme sağlanmıştır. Binanın güneyindeki ana girişine bağlanan kapı açıklıkları ise, diğer girişe hizmet eden kapılardan tamamen farklılaştırılarak hem fiziksel hem de görsel açıdan geçirgenlik sağlanmıştır. Ön cephedeki taşıyıcı sistemlerin arasındaki duvar yüzeyi, yerini tamamen cam malzemedeki yapılmış kapı açıklığına bırakmıştır. Açıklık ile kuşatılmışlık etkisi zayıflatılmış, binaya katılmak üzere yaklaşan bireyler için sınırlar yumuşatılmıştır. Bu düzenleme ile kapının güvenlik sağlayan işlevi ortadan kaldırılmış olmasına rağmen, sınır etkisi kademelendirilerek artırılmıştır. Çünkü mekana giren bireyler için, giriş kapısının arkasında bulunan rüzgarlık alanı ile sınırlar iç içe örülmüş, bireyler saydam sınırlar tarafından kuşatılmıştır. Ayrıca iç mekanda, rüzgarlığın arkasına yerleştirilen danışma mekanizması ile mekana ait bir sınır daha oluşturulmuştur. Buradaki düzenlemede şeffaflık algısının, mekana bireyi davet etmesi bir yanılısamadan ibarettir. Kapılara geçirgenlik niteliği kazandırılmasının sebebi, dışarıdaki bireylere iç mekan ile ilgili dolaylı olarak bilgi aktarılmasını sağlamaktır. Bireyler bu geçirgen yüzeyler sayesinde, mekana dahil olmadan danışmanın içeride beklediğini görerek istedik davranışlar sergilemek üzere kendilerini hazırlamaktadır. Saydamlık bireylere, mekana ait düzen ve disiplinin mekana dahil olmadan vurgulanmasında önemli bir unsur haline gelmektedir. Bireyler kapıdan geçmelerine rağmen, danışma sınırından geçmeden mekana dahil olamamaktadır. Danışma alanı, mekandaki güvenliği sağlarken aynı zamanda disiplinin uygulayıcısı ve denetleyicisi olan bir işlev üstlenmektedir. Bireylerin okul bahçesinde bekçi sınırını aşarak önelere dönüştürülme işlemi, buradaki danışma sınırı ile pekiştirilmektedir. Danışmadaki sınırı geçerek iç mekana dahil olan bireyler, okul mekânının öznesine dönüştürülerek bireyselleştirilmektedir.

Şekil 5.10: Solda eğitim bölümlerinde kullanılan tip pencere detayı; sağda fizyoterapi-beden eğitimi salonunda kullanılan tip pencere detayı (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Zemin katta binaya ait mekanların içten kapatılmasını sağlayarak sınır oluşturan diğer elemanlar ise cephe düzleminde yer alan pencerelerdir. Zemin kat planı üzerinde pencereler incelendiğinde pencere yükseklikleri; fizyoterapi ve beden eğitimi salonu haricinde diğer mekanların tümünde 200 cm yüksekliğinde kullanılmakta ve bu pencereler döşeme üstünden 100 cm yükseklik ile yerleştirilmektedir (Şekil 5.10). Pencerelerde geniş açıklıklar kullanılmasına rağmen, pencere düzleminin yatay ve düşeyde üçe bölünmesi ve zeminden yükselmeleri ile dış mekan ile görsel iletişimlerinin azaltıldığı ifade edilebilir. Fizyoterapi ve beden eğitimi salonunda ise pencere yükseklikleri 300 cm olmakla birlikte pencerelerin zemin döşeme seviyesine kadar uzatılarak sosyal alanda dış mekana açılan görsel bir geçirgenlik sağlanmaktadır. Bu katta ayrıca, eğitim bölümlerinden olan ön bahçeye bakan bakım odası, doğudaki yan bahçeye bakan rahatlama odası, binanın arka bahçesine bakan teknik hacimlere ve fizyoterapi-beden eğitimi salonuna ait pencerelerde farklı düzenlemeler yapılmıştır (Şekil 5.9). Bu mekanlarda pencere genişlikleri küçültülmüş, ışığın alınması için gereken pencere açıklığı sayıca bölünmüştür. Bu mekanlarda birden fazla pencere kullanılarak pencere genişliklerinin azaltılmasının sebebi, ön ve yan bahçelere bakan alanlarda mahremiyetin sağlanması, arka bahçeye bakan alanların ise görsel iletişimden soyutlanmasıdır. Bu anlamda görsel sürekliliğin pencere sayısının arttırılarak küçük açıklıklara bölünmesinin sebebi, dış mekan ile etkileşimin azaltılmasıdır.

Zemin katta iç mekana ait bölünmeleri ve kapanmayı sağlayan diğer unsurlardan biri iç duvarlardır. İç duvarlar, mekanların tanımlanmaları ve birbirlerinden ayrılarak çevrelenmelerini sağlamaktadır. Zemin katta ayrıca binanın girişinden kolayca algılanması amacıyla, asansör duvarına bitişik olarak Atatürk'e saygı köşesi yerleştirilmiş, buradaki duvara bilgi aktarıcı bir işlev kazandırılmıştır. Ayrıca iç mekanlarda da eğitim kurallarına ve yönergelerine ait bilgilerin duvarlara asılmış, iç duvarlara bilgi aktarıcı işlevler yüklenmiştir. Foucault (1992)'ya göre duvarların bu biçimde kullanılması, iktidarın mekan içerisinde bireylerin dönüştürülmesine hizmet eden kuralların ve yönlendirmelerin açıkça ifade edilerek tekrarlanması olarak açıklanabilir. Çünkü disiplinci iktidar mekanizması, bireyleri katı bir şekilde cezalandırmak yerine denetimi ve denetime ait kuralları onların bilinçlerine işleyerek bireyleri içeriden kuşatmayı hedeflemektedir (Foucault, 1992). Yani, semboller aracılığıyla bireyler iktidara ait kuralları içselleştirerek normalleştirilmektedirler.

Zemin kattaki iç duvarların geçirgenliğini sağlayan elemanlar ise, kapılar olmaktadır. Kapılar, mekanları birbirine bağlayarak pencerelerin yaptığı gibi kuşatılma etkisini de desteklemektedirler. Bu nedenle pencerelerin mekanı içeriden dışa kapatan kurgusunun, iç mekanda kapılar yardımıyla oluşturulduğu ifade edilebilir.

Kapılar malzeme açısından incelendiğinde; kütüphane ve veli bekleme odasındakiler hariç diğer tüm kapılar opak malzemedan seçilerek, bireylerin mekan içerisindeki kuşatılma etkisi arttırılmıştır. Veli bekleme odası kapısındaki saydamlık, hem içerideki velinin holdeki öğrenciyi görebilmesini sağlamakta hem de dışarıdaki öğrencinin içeriye görerek kendine çeki düzen vermesi ve mekana hazırlanmasına olanak sağlamaktadır. Burada saydamlık, mekan arasındaki geçişlere bireyleri hazırlamaktadır. Kütüphanedeki kapılarda saydamlığın tercih edilmesinin sebebi ise, holde dolaşan öğrenciye içerideki düzen ve disiplini göstererek örnek oluşturacak bir mekanı sergilemektir. Foucault (1992)'ya göre iktidarın disipline edici işlemlerinden biri; karmaşık, düzensiz ve yararsız kalabalıkları düzenli çokluklar haline dönüştüren canlı tablolar oluşturmasıdır. Bu tabloların oluşturulup sergilenmesi iktidarın işleyişine hizmet etmektedir. Bu sayede bireyler tasnif edilerek sıralandığında; dışarıda kalan bireyler, tabloya dahil olabilmek için iktidarın ağına kendiliğinden

dahil olmayı istemektedirler. Bu mekanlarda kullanılan kapılar, diğer iç kapılardan geniş tutularak işlevlerinin etkinliği arttırılmıştır. Oluşturulan saydam yüzeylerin genişletilmiş olması, iktidarın görülmesini istediği mekanların ön plana çıkartılmasına hizmet etmektedir. Kapatılmak istenen mekanlar ise, laminant malzemenin kullanıldığı minimum boyutlu kapılar ile kendi üzerlerine kapatılmış, içerideki bireylerin denetimi kolaylaştırılmıştır. Zemin katın veli bekleme odası ve kütüphane odası haricinde diğer mekanların hole açılan kapılarında opak malzemenin kullanılması ve tek kanatlı minimum ebatlarda kapıların seçilmesinin bu anlamda kuşatılmışlık etkisine hizmet ettikleri söylenebilir.

Zemin katta öğrencilere ait ıslak hacimlerin bulunduğu alanlar ve bakım odası ile bireysel eğitim odası kapıları, kat hollerine direkt açılmamaktadır. Kat hollerinin öğrenciler tarafından kapalı teneffüs alanı, yani bir sosyalleşme mekanı olarak da kullanılmaları sebebiyle bu mekanlar kat hollerinden soyutlanarak oluşturulan ara mekanlar yardımıyla sirkülasyona dahil edilmektedir. Burada yine, iç mekanların kapatılmasına hizmet edecek bir yaklaşım, mahremiyet gerekçesiyle kurgulanmaktadır. Tüm katlarda devam eden mekanlardaki bu geri çekilmenin, mekanların mahremiyetini sağlarken, içten kuşatılma etkisi derinleştirilmektedir.

- **Birinci Kat**

Birinci kata ait mekânsal sınırlar incelendiğinde; pencerelerin zemin kattaki gibi iç mekandan dış mekanı kapatan unsurlardan biri olduğu görülmektedir (Şekil 5.11). Binanın ön cephesinde yer alan pencereler, zemin kattaki giriş bölümünün haricinde, zemin katla simetrik özellikler göstermektedir. Zemin kattaki giriş bölümünün yerini birinci katta, öğretmenler odası almış ve zemin kattaki saydam geniş açıklıklı kapılar yerini iki adet pencereye bırakmıştır. Yani, öğretmenler odasında dışarıya bakış ikiye bölünerek geçirgenlik dağıtılmıştır.

Şekil 5.11: Birinci kata ait mekansal sınırlar şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Birinci katta, doğu cephesi boyunca uzanan mekânlarda ıslak hacimler haricinde pencere yükseklikleri 200 cm'dir. Bu cephedeki mekânlarda kullanılan pencere genişlikleri, yalnızca ön blokta bulunan koridor alanında büyük açıklıklı olmakla birlikte ıslak hacimler ve arka blokta çok amaçlı salona ait mekânlarda mahremiyet sebebiyle dar açıklıklı seçilmiştir. Burada ön ve arka bloğun birleştiği köşedeki fuaye alanına gereken ışık, eleman sayısı artırılarak içeri alınmış, pencere açıklığı dörde bölünmüştür. Öğrencilerin birbirleriyle iletişime geçmeleri için oluşturulan bu alanda görüş kabiliyetinin bölünmesi, dış mekânla görsel ilişkiyi minimuma indirme amaçlıdır. Böylece öğrencilerin sosyalleşme zamanlarında bile, bakış yönlerinin eğitim kurumunun içerisinde kalması sağlanmıştır. Yani öğrencilerin, tenefüs sırasında bile okula ait kuralları hatırlayıp iktidara ait disiplini içselleştirmeleri için mekân işlevselleştirilmiştir.

Birinci katta, binanın arka cephesini oluşturan blokta sosyal alanlar düzenlenmiş olmasına rağmen pencere yükseklikleri depo ve kulis alanı haricinde zemin kattaki gibi 200 cm olarak düzenlenmiş ancak pencere açıklıkları daraltılmıştır. Özellikle öğrencilerin birbirleriyle vakit geçirmelerini sağlayan

yemekhanedeki pencerelerin 80 cm genişliğinde düzenlenerek açıklık sayısının artırılması, dış mekan ile görsel ilişkinin azaltılması açısından önem kazanmaktadır. Bu cephenin hem kuzeye hem de arka bahçeye bakması sebebiyle geniş açıklıklar kullanılmaktan kaçınılmıştır. Bu düzenleme biçimi, her ne kadar binanın yerleşimi ile ilişkilendirilse de aynı zamanda geçirgenliğin azaltılması, iktidarın mekan içerisindeki bireyi kuşatma etkisini arttırmaktadır.

Birinci katta batı cephesinde kalan mekanlarında ise; doğu cephesinde uygulanan pencere düzeniyle simetrik bir düzenleme yapılmıştır. Burada yalnızca iki bloğun birleşim alanında kalan ıslak hacimlerde pencere yükseklikleri azaltılmıştır. Diğer pencere düzenlemeleri, doğu cephesindeki düzenlemeler ile tamamen simetrik olup kuşatma etkisinin bu cepheye yerleştirilen iç mekanlarda da egemen olduğu söylenebilir.

Birinci katın iç mekanına ait sınırlandırıcı elemanlardan iç duvarlar, zemin kattaki gibi ayırıcı ve bölücü etki taşımakta, eğitim bölümlerindeki iç duvarlara bilgi aktarıcı işlevler yüklenmektedir. İç duvarlara yerleştirilen laminant ve opak kapılar minimum genişlikte tutularak mekanların birbirleri ile görsel bağlantısı azaltılmakta, içten kapatılma kurgusu devam ettirilmektedir.

- **İkinci Kat**

İkinci katta dış duvarlar aracılığıyla sınırlandırılıp tanımlanan okul mekanı, bu katta teknik ve sosyal hacimleri içeren bloğun devam etmemesi sebebiyle kütleli olarak küçülmektedir (Şekil 5.12). Bina kütlelerinin azaltılması, mekanların tek doğrultu üzerinde toplanarak yayılmasını sağlamış, iç mekandaki denetimi kolaylaştıran bir form oluşturulmuştur.

Şekil 5.12: İkinci kata ait mekansal sınırlar şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Mekanların dış mekan ile görsel ilişkisini belirleyen cephelerde pencere düzenleri genel olarak, zemin kat ve birinci kata uygun olarak kurgulanmıştır. Bu katta ön cepheyi oluşturan mekanlarda, birinci kat ile tamamen simetrik bir pencere düzeni oluşturulmuştur. Binanın doğu ve batıdaki yan cephelerini oluşturan mekanlarda ise, yine birinci kattaki pencere düzeni aynı aksta simetrik olarak devam ettirilmiş, kapatma ve kuşatma etkisi sürdürülmüştür. Bu katta binanın arka cephelerini, diğer katlarda iki bloğun birleştikleri mekanların oluşturduğu görülmektedir. Teknik ve sosyal alanları içeren bloktan sıyrılarak yükselen bu alana, arşiv ve araç gereç odası yerleştirildiği için herhangi bir açıklık oluşturulmayarak dış mekan ile iletişime kapatılmıştır. Ana sirkülasyon alanlarından koridorun ise, cepheye kadar uzanması sebebiyle geçirgen bir alan oluşturularak ışığın içeri alınması sağlanmıştır. Bu katta koridorun dış mekan ile iletişimi, arkadaki bloğa ait çatı düzlemi ile kapatıldığı için geniş açıklıklı pencereler kullanılmasına rağmen dışarıya bakış engellenmektedir. Bu sebeple, pencere elemanları ile zemin kattaki ve birinci kattaki gibi mekânsal sınır algısı kuvvetlendirilmiştir.

İkinci katta, iç duvar ve iç mekanları birbirine bağlayan kapılar incelendiğinde; diğer katlarda olduğu gibi, iç duvarlar mekanları çevrelemekte ve

bölmekte, eğitim bölümlerinde ise bilgi aktarıcı işlevde şekillenmektedir. Kapıların tümünde birinci katta olduğu gibi laminant, opak malzeme ve minimum boyutlar kullanılması, mekanlar arası geçirgenliği kısıtlamakta, duvarların sınır algısını güçlendirmektedir. Bu sayede iç mekanlar kendi üzerlerine kapatılarak, disiplinin kolaylıkla uygulanacağı bir şema oluşturulmaktadır.

Sonuç olarak tüm katlar değerlendirildiğinde; özel eğitim okulu binasının iç mekan elemanları olan duvarlar, kapılar ve pencereler ile tanımlanarak sınırlandırıldığı ve bu elemanlar işlevleri, boyutları, saydamlık ve opaklıkları açısından incelendiğinde; mekanı kendi iç mekanından ayırarak kuşatan bir etki yarattıkları ortaya çıkmaktadır.

5.2.2 Gözetime Dayalı Disiplinin Mekana Yansıması

Foucault (1992), disiplinci iktidara ait mekânsal tekniklerden ikincisi olan temel yerleştirme veya çerçeveleme ilkesinin, bireyleri mekanlara dağıtmakla kurgulandığını ifade etmektedir. Bu teknikteki dağıtım işleminde dikkat edilmesi gereken, bireyler arasındaki iletişimin kopartılmasının hedeflenmesidir. Bireyler arasındaki iletişim unsurunun göz ardı edilmesi, onların mekan içerisinde özgür oldukları anlamına gelmemektedir. Çünkü iktidarın işleyişi sürekli olmakla birlikte denetim ve disiplin her zaman ve her yerde devam etmelidir. Bu işleyişin sürdürülebilmesi için bireylerin mekan içerisinde sürekli gözetim altında tutulması ve görünürlük durumunun yaratılması gerekmektedir. Gözetleme tekniği, mekanlar aracılığıyla Panoptikon'da olduğu gibi mimari anlamda; merkezi yerleşimler ve saydamlık ilkesinin devreye girmesini gerektirmektedir. Bu sayede aynı zamanda, yararlı mekanlar da kurgulanmış olmaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkılarak, bu bölümde disiplinci iktidarın mekânsal tekniklerinden ikincisi olan gözetim organizasyonunun 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tıp Projesi üzerinden; eğitim ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi olarak iki alt bölüme ayrılarak incelenmiştir. İlk bölümde eğitim süresince öğrencilere yönelik gerçekleştirilen gözetim; gözetlenen ve gözetleyen mekanlarının konumu ve organizasyonu üzerinden, sosyal faaliyetler süresince

gerçekleştirilen gözetim ise sirkülasyon ile açık etkinlik alanlarındaki organizasyon üzerinden analiz edilmiştir.

5.2.2.1 Gözetleyen ve Gözetlenen Mekanlarının Birbirine Göre Konumu ve Organizasyonu

Panoptikon'un yaratıcısı Bentham'a göre, ideal bir hapisaneyi kurgularken mahkumlara ait hücrelerle gardiyanlara ait odaların birbirlerine yakın olmaları, gardiyanların beklenmedik bir durumda hücrelerin olduğu alanlara hemen erişebilmeleri için önemlidir. Hücrelerin gardiyan odalarından ayrı konumlandırılması veya hücrelerin koridorun bir ucunda gardiyan odalarının ise diğer ucunda bulunması, mahkumların kaçış planları ve istenmedik davranışları birbirlerine yaymaları için fırsatlar yaratmalarına sebep olmaktadır. Bentham, denetimin ve disiplinin kolaylıkla sağlanabilmesi için gözetleyen ve gözetlenen mekanları olarak tanımladığı bu mekanların birbirlerine olabildiğince yakın konumlandırılması hatta merkezi bir sisteme bağlanması gerektiğini savunmaktadır (Bentham vd., 2016). Ayrıca gözetlenen mekanlarının geçirgenlik özelliği kazandırılmasını yani, içerideki bireylerin görülebilir olması gerektiğini ifade etmektedir. Foucault (1992)' ya göre geçirgenlik; hem içerideki hem de dışarıdaki bireylerin görülebilmesi için bir tuzaktır. Çünkü modern iktidar bireyleri kapatırken eski katı, yasaklayıcı iktidar formundan farklı bir işlev üstlenerek bireyleri saklayarak ışıktan yoksun bırakma ilkesini tersine çevirmektedir. Bireylerin birbirini görmeleri, denetimi sağlamak için gözetlenmelerini sağlamaktadır (Foucault, 1992). Bentham'a ve Foucault' ya göre okullar da birer disiplin mekanlarıdır ve bu şemanın okullar da dahil disiplin kurumlarının hepsine uygulanması gerekmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkılarak bu bölümde 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tıp Projesi'ndeki gözetleme faaliyetleri; gözetleyen ve gözetlenen mekanlarının birbirine göre konumu ve organizasyonu üzerinden incelenmiştir.

- **Zemin Kat**

Zemin kat planına ait gözetleyen ve gözetlenen mekanlarının konumu incelendiğinde; gözetlenen ve gözetleyene ait mekanların öndeki blokta toplanmaya çalışıldığı merkezi bir yaklaşımın egemen olduğu görülmektedir (Şekil 5.13).

Şekil 5.13: Zemin kata ait gözetleyen ve gözetlenen mekanları şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Zemin katta, iktidarın en önemli uygulayıcılarından ve gözetleyen mekanizmalarından biri olan müdür yardımcısı odası, ana giriş alanına yakın olacak şekilde, danışma alanı ile bitişik yerleştirilmiştir. Müdür yardımcısı odasının, doğu köşesindeki derslik ve bireysel eğitim odalarının yanında konumlandırılması, o bölgeye egemen olması açısından işlevselliğini arttırmaktadır. Müdür yardımcısı odasının diğer cephesinin aynı zamanda ana girişteki danışma alanına dayalı olması, mekana dahil olarak dağılacak bireylerin organizasyonundaki hakimiyetini de pekiştirmektedir. Sonuçta, müdür yardımcısı odasının bu katta gözetimi örgütleyen merkezi bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ana girişin batıya doğru yönelim sağlayan diğer köşesinde ise veli bekleme odası bulunmaktadır. Burası öğrenci velilerinin öğrenciler ile iletişime geçebildikleri mekanlardır. Veliler ve öğrenciler bu mekanı kullandıkları süre içerisinde, mekana yakın konumlandırılması sebebiyle müdür yardımcısı odası, yani bir gözetleyen mekanın etkisi altında olduklarını bilmektedirler. Bu mekanda ayrıca, veliler de iktidarın kurallarını uygulayan ve öğrencileri gözetleyen gözlere dönüşmekte, öğrencilerin bu mekandaki davranışlarından sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla okulun düzenine uyacak istedik davranışların oluşturulmasında, iktidarın dolaşım ağına gözetleyen bireyler olarak katılarak hizmet etmektedirler. Veli bekleme odasının ayrıca, batı köşesinde bulunan atölyelere yakınlığı nedeniyle, o bölge için gözetleyici bir işlev yaptığı söylenebilir. Çünkü atölyede bulunan öğrenciler, birer gözetleyen mekanına dönüşmüş olan veli bekleme odasının yakındaki varlığı sebebiyle her an gözetlenebileceklerinin bilincindedirler. Ayrıca atölyelerin kendi içlerinde oluşturulan şef odası mekanları, atölyelerde çalışan öğrenciler için temel gözetim görevini üstlenmektedirler.

Özel eğitim okuluna ait öndeki blokta asansörler ve okul aile birliği arasında konumlandırılan kütüphanenin ise, veli bekleme odasının karşısında yerleştirildiği Şekil 5.13'te görülmektedir. Buradaki aile birliği odası, her zaman kullanılan aktif bir alan olmasa bile, alana yakınlığı nedeniyle kütüphanedeki öğrencilerin kendilerini gözetim altında hissetmelerini sağlamaktadır.

Okul binasında ön blok ile arka bloğunun kesiştiği bölümdeki rahatlama odası, gözetleyen mekanlarından uzak tutulmuştur. Özel eğitim okullarında rahatlama odaları, engelli öğrencilerin kriz anında sakinleşmeleri ve buldukları ortamdan uzaklaştırılarak tecrit edilmelerini sağlamaktadır (MEB, 2014). Buradaki temel amaç aslında, öğrenci için yeterli mahremiyet alanı oluşturmakla birlikte istenmedik davranışları gösterebilecek öğrencinin diğer eğitim alanlarından soyutlanarak kapatılmalarıdır. Bu kapatma işlemine yönelik mekânsal yerleşim, diğer eğitim mekanları için olumsuz örnek oluşturacak davranışların sergilenmesini engellemekte ve istenmedik davranışları kapalı alana hapsedmektedir. Arka blokta yer alan fizyoterapi-beden eğitimi salonu için de bu uzak tutma eyleminin mekandaki öğrencilere kişisel alanlar yaratmak için yapıldığı söylenebilir. Her iki amaç doğrultusunda yapılan bu düzenlemelerin, fizyoterapi-beden eğitimi salonu ile

rahatlama odası mekanlarını gözetleyen mekanlarından uzaklaştırması, genel düzenin sağlanmasının ve dolayısıyla iktidara hizmet eden gözetim mekanizmasının işlerliğini zorlaştırmaktadır.

- **Birinci Kat**

Birinci kat planı incelendiğinde; öndeki bloktaki gözetleyen mekanlarının, gözetlenen mekanlarından olan eğitim alanlarının merkezinde konumlandığı görülmektedir (Şekil 5.14). Burada mekanların dağılımına göre, merkezde öğretmenler odası bulunmaktadır. Müdür odasının yerleşimi, bloğun batı tarafına doğru kaydırılmış, fakat merkezi konumdan uzaklaştırılmayan bir yerleşim düşünülmüştür. Bloğun doğusunda, zemin kattaki aynı aksın üzerinde devam eden derslikler ve bireysel eğitim odaları için dışarıdan gözetimi sağlayan mekan; müdür odasından ziyade öğretmenler odası olmaktadır. Doğu kısmındaki yerleşimde dikkati çeken, zemin katın aksine rahatlama odasının derslik ve öğretmenler odası arasında konumlandırılmasıdır. Rahatlama odası bu yerleşim ile gözetleyen mekanlarına bitişik konumlandırılarak gözetim organizasyonuna dahil edilirken diğer gözetlenen mekanlarına da yaklaştırılmıştır. Buradaki yerleşimin temel amacı, bu katta bulunan rehberlik servisi ile mekanı yaklaştırmaktır. Rahatlama odasının dersliklere yakın konumlandırılması ise, dersliklerde istenmeyen davranışlar gösteren bireylere hemen müdahale edilebilmesi amacını taşımaktadır.

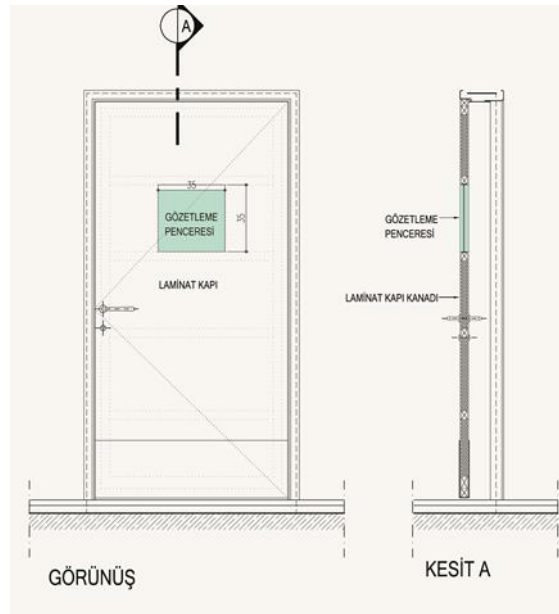
büro odası mekanlarının orta akstan batı bölgesine doğru kaydırılması dikkati çekmektedir. Yani, her katta aynı aksta devam eden derslik ve bireysel eğitim odaları, gözetleyen mekanlarına bu katta diğer katlara göre daha uzakta kalmaktadır. Atölyeler her katta olduğu gibi ikinci katta da batı bölgesinde düzenlenmekle birlikte, düzenlenme prensibi açısından önceki katlarla aynıdır. Atölye ve şef odalarının bulunduğu kısmın karşısında düzenlenen, müzik ve görsel sanatlar atölyelerinin ise müdür yardımcısı ve idari büro alanlarına yakın olmaları sebebiyle gözetime yönelik düzenlemeye hizmet eden bir konuma yerleştirildikleri söylenebilir. Rahatlama odası da zemin katta olduğu gibi iki bloğun kesiştiği alanda ve gözetleyen mekanlarından uzakta konumlandırılmaktadır.

Şekil 5.15: İkinci kata ait gözetleyen ve gözetlenen mekanları şeması
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Gözetim mekanizması, mekanlar arasındaki uzaklık ve yakınlık ilişkilerinin yanında mekanlardaki açıklıklar ile organize edilmektedir. Saydam yüzeyler, bireylere her an gözetlenebileceğini düşündürerek gözetimin sürekliliğine katkı sağlamaktadır. İç mekanların birbirine açılan bölümlerindeki saydamlık, içerideki bireylerin gözetlenebilmeleri ya da gözetlenebileceklerini düşünmeleri açısından önemlidir. Bu amaçla özellikle eğitim mekanlarında, hollere açılan opak kapıların

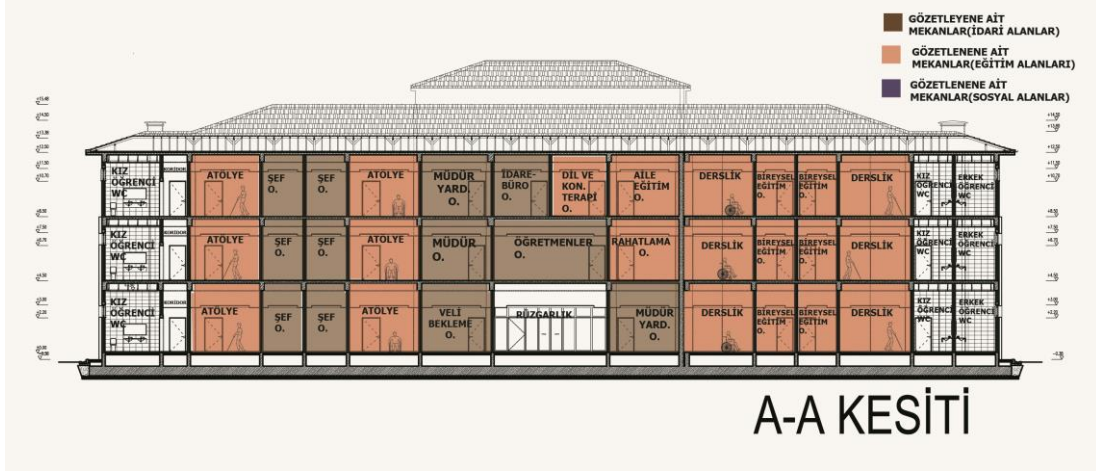
üzerlerinde saydam bölümler bırakılmıştır. Hatta iç mekandaki teknik ve ıslak hacim kapıları hariç diğer tüm kapılarda, küçük saydam açıklıklar oluşturulmuştur (Şekil 5.16). Böylece saydamlık, mekanlar arasındaki gözetim faaliyetlerine hizmet ederek, iktidarın içkinliğini güçlendirmektedir. Ayrıca tüm dersliklerin koridora bakan duvarlarında veli gözetleme pencereleri oluşturulmuş ve koridorda bulunan veliler iktidarın gözetleyicisi konumuna getirilmiştir. Dersliklerdeki öğrenciler, hem idari birimler/gözetleyen mekanların kendi mekanlarına yakın olmaları, hem de mekanlarındaki kapı ve duvarlardaki gözetleme pencereleri aracılığıyla gözetlenip gözetlenmeyeceklerinden emin olamadıkları için, her an gözetlenebileceklerini düşünerek istenmedik davranışları yapmaktan her an kaçınacaklardır. Zemin katta bulunan kütüphane ve veli odasının koridora açılan kapılarının tamamen saydam seçilmesi de aynı amaca hizmet etmektedir. Gözetleme için uygun bir şemanın yaratılması, davranışların sürekliliğinin oluşturulması ve otomatikleşmesi açısından önem kazanmaktadır.

Şekil 5.16: Kapılardaki gözetleme penceresi detayı (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Sonuç olarak tüm katlardaki gözetleyen ve gözetlenen mekanlarının birbirine göre konumu incelendiğinde genel olarak gözetlenen mekanlarından eğitim bölümlerine ait olan kısımların yerleşiminde, gözetleyen mekanlarına yakın olacak bir düzenlemeye gidildiği, gözetleyen mekanlarının merkezi bir konuma yerleştirildiği görülmektedir. Özellikle okulda iktidarın en önemli temsilcisi ve

gözetleyicisi konumunda olan müdür odasının yatay ve düşey düzlemde merkezi konuma yerleşmesi dikkat çekmektedir (Şekil 5.17). Ayrıca mekanlar üzerindeki saydam açıklıklar ile gözetim şeması güçlendirilmiştir. Sonuç olarak; özel eğitim okulunda etkili bir gözetim organizasyonuna hizmet edecek düzenleme yapıldığı söylenebilir.

Şekil 5.17: Gözetleyen ve gözetlenene ait mekanların düşey düzlemde gösterilmesi

(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Gözetleyen mekanlarından uzakta konumlanan rahatlama odasının ise öğrencilerin topluluklar halinde değil, bireysel olarak öğretmenlerinin gözetiminde dahil oldukları alanlar olduğu dikkat çekmektedir. İçeriden oluşturulan bu denetim mekanizmasının gözetleme için yeterli olduğunun düşünüldüğü, bu mekan için dışarıdan gözetime ait mekânsal düzenleme yapılmadığı söylenebilir. İktidarın gözetim organizasyonunun, içerideki gözün yetersiz kaldığı özellikle öğrenci sayısının fazla olduğu mekanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle derslikler gibi öğretmenler tarafından gözetimin gerçekleştirilmesinin zor olduğu, öğrencilerin bir arada bulunduğu eğitim mekanlarında, dışarıdan bir gözle gözetleme organizasyonunun derinleştirilmesinin gerekli görüldüğü söylenebilir. Bu yaklaşım, iktidarın kusursuz işleyişi açısından önemlidir. İktidar, okul binası içerisinde öğrencilerin gözetlenmediği tek bir alan bile bırakmamayı hedeflemektedir.

Diğer gözetlenen mekanları olan sosyal alanlar ise genel olarak gözetleyen mekanlarından uzaklaştırılarak ayrı bir blokta toplanmıştır. Bu düzenleme ile, öğrencilerin kendilerini özgür hissetmeleri kurgulanmaktadır. Oysa okul mekanı

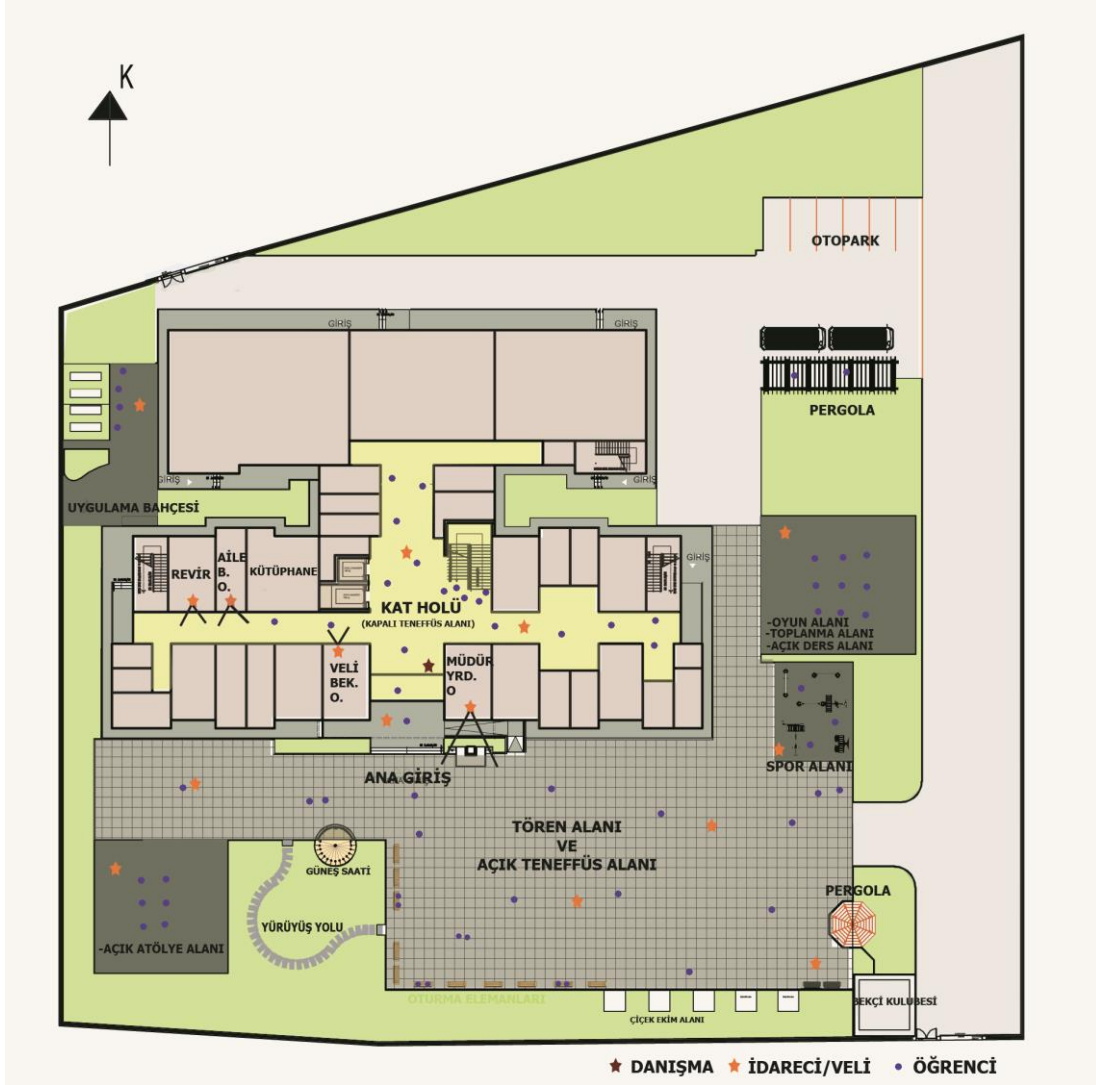
içerisinde, gözetim organizasyonun dağılımı sayesinde öğrenciler dersler süresince, her an denetim altında olmaktadır. Öğrenciler sosyal alanlara öğretmenleri eşliğinde dahil olmakta, bu mekanları kendi istekleri ölçüsünde değil bir eğitim programına göre kullanabilmektedir. Mekanda buldukları süre içerisinde de öğretmenleri tarafından, yani içeride bulunan iktidara ait göz tarafından gözetlenmektedirler.

5.2.2.2 Açık Etkinlik Alanları ve Sirkülasyon Alanlarında Gözetimin Organizasyonu

Foucault (1992)'ya göre iktidar, bireylerin mekanlara dağıtımlarını gerçekleştirirken zamanın kullanımından yararlanmakta ve faaliyetlerin denetimini bir program çerçevesinde sağlamaktadır. Program aracılığıyla, bireylerin mekanları ne amaçla ve hangi aralıklarda ve sıklıkta kullanılacağına sınırlarını belirlenmektedir. Foucault (1992), bu program sayesinde; bireylerin kurumlar içerisindeki tüm faaliyetlerinin akışının ve safhalarının içeriden denetiminin sağlanacağını ifade ederken, denetimin bireylerin sosyalleşmeleri ya da boş zaman aktiviteleri olarak adlandırılan faaliyetlerini de kapsadığının altını çizmektedir. İktidarın uygulandığı her kurumda, boş zamanlar da dahil olmak üzere tüm faaliyetler organize edilmektedir. Birer disiplin kurumu olan eğitim kurumlarında da dersler kadar teneffüs ve açık-kapalı alanlarda gerçekleştirilecek faaliyetler de kurallar ve zamanın organizasyonu ile bölümlere ayrılmakta, öğrenciler dersler kadar bu tür etkinliklere katıldıkları süre içerisinde de gözetime tabi tutulmaktadır.

Modern eğitim kurumlarında sosyal etkinlikler, oluşturulan programlara göre açık ve kapalı mekanlara dağıtılarak bir düzen oluşturulmaktadır. Bu tür etkinliklerin yapıldığı kapalı mekanlar, genellikle koridorlar ve kat holleri olmakta bu amaçla sirkülasyon alanları bu tür faaliyetlere izin verecek şekilde genişletilmektedir. Açık etkinlik alanı olarak ise okula ait bahçeler kullanılmakta, bahçeler de yapılacak etkinliklere göre ayrılarak tasnif edilmektedir. Tasnif edilme ve dağıtılma işlemi organize edildikten sonra, mekanlara dağılan bireylerin denetlenmesi için gözetim mekanizması devreye sokulmakta, gözetlenen bireylerin sosyal aktiviteler süresince de kontrol altında olduklarını içselleştirmeleri kurgulanmaktadır. Bu bölümde, incelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Binası'na ait açık etkinlik

alanları ve sirkülasyon alanlarındaki gözetim organizasyonu analiz edilerek bu alanlarda iktidarın bireyler üzerindeki etkisi çözümlenmiştir.

Şekil 5.18: Zemin kat yerleşim planı üzerinde gözetime ait organizasyonun gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu zemin kat yerleşim planında, öğrencilerin kapalı teneffüs alanı olarak kat holü ve koridorları kullandıkları görülmektedir (Şekil 5.18). Sirkülasyon alanları, hem katları birbirine bağlayan alanlar olmaları hem de sosyal aktivitelere kısıtlı da olsa izin verdikleri için öğrenciler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Sirkülasyon alanlarını kullanan öğrenciler için, idari mekanların olduğu bölümler her an gözetlenebileceklerini düşündükleri birer tehdit alanı oluşturmaktadır. Bu katta ayrıca veli bekleme odası ile aile birliği odası ve revir, koridordaki öğrenciler için gözetleyici işlevi

görmektedirler. Öğrenciler, gözetleyiciler tarafından her zaman gözetlenmeseler bile içeride birinin olup olmadığından emin olmadıklarından, bu mekanların önünden geçerken istenmedik davranışları sergilemekten çekinmektedirler. Dersler sırasında koridorda bulunan bireyler tarafından gözetlenebileceklerini düşünen öğrenciler, teneffüslerde de koridora çıktıklarında idari mekanlardaki yöneticiler tarafından gözetlenebileceklerini düşünmektedirler. Yani, mekanların kapılarında bulunan gözetleme pencereleri iki yönde işlemektedir. Böylece, gözetimin etkisi artmakta öğrencilerin kendi kendilerini denetledikleri bir düzenleme oluşturulmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin, bu alanlara açılan koridor bölümlerini aktif olarak kullanma potansiyeli azalmaktadır. Bu bölümlerde kullanım yoğunluğunun azalması, iktidarın gözetim organizasyonunu kullanımın yoğun olduğu bölgelere kaydırması için yararlı olmaktadır. İktidara ait gözetim mekanizmasının oluşturulmasında bu nedenle, kullanım yoğunluğunun tespit edilmesi önemlidir.

Koridor kullanım yoğunluğunun zemin katta özellikle, sosyal alanlardan biri olan kütüphane odasının olduğu bölümde ve yan bahçelere çıkışların yapıldığı koridorların sonlandığı alanlar ile ana girişte artması beklenmektedir. Koridorların lineer doğrultuda uzanmaları nedeniyle, koridorda tek bir nöbetçi öğretmen bulunması ile bahçelere giriş çıkışların gözetlenebilmesine olanak sağlayacak bir şema oluşturulmuştur. Ana girişi kullanan öğrenciler için ise danışma alanı “gözetleyen” fonksiyon yüklenmiştir. Danışma, yukarıdaki 5.2.1 bölümünde tartışıldığı gibi; yalnızca içeri dahil olan bireyleri seçmek üzere mekanda sınır etkisi oluşturmamakta ayrıca açık alana dahil olacak bireyleri gözetleme işlevini üstlenmektedir. Danışma alanı, iki doğrultuda dağılan koridorların kesişme noktasında olması sayesinde, sirkülasyon alanına hakim konumda olmakta ve her iki doğrultuda bulunan öğrencileri gözetleyebilmektedir. Danışma alanı aynı zamanda, asansör ve ana merdivene yakın konumlandırılması nedeniyle katlar arasındaki sirkülasyonu kullanan öğrenciler için de gözetleyici konumundadır.

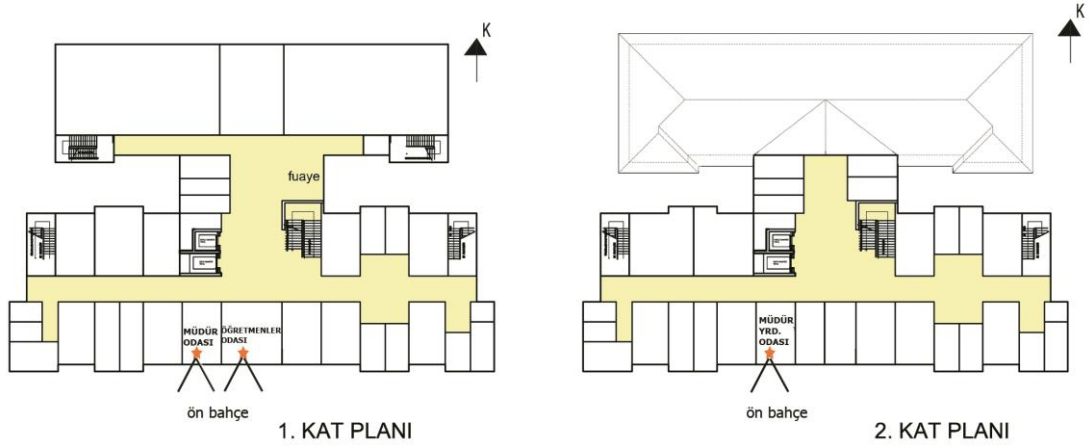
Özel eğitim okulunda, açık alanlarda gerçekleştirilecek sosyal faaliyetler ön ve yan bahçelerde organize edilmektedir. Yapının doğusundaki bahçe; oturma alanı olarak kullanılan pergolalı bir yeşil alan, açık ders, toplanma ve oyun alanı olarak kullanılacak bir etkinlik alanı ve spor alanı olmak üzere farklı etkinliklere hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. Sözü geçen etkinlikler; bahçenin bireysel ya da

gruplar halinde ve öğretmen nezaretinde kullanılması için esnek bir düzenleme gerektirmektedir. Ancak özel eğitim okullarındaki öğrencilerin engel grupları göz önünde bulundurulduğunda, mekanların öğretmenler nezaretinde kullanılması gerekmektedir. Öğrencilerin etkinliklere öğretmenleri yardımıyla katılmaları, mekanda kurulan gözetim organizasyonunu gerekli kılarak meşrulaştırmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin varlığına gereksinim duyulmasa bile, öğrenciler nöbetçi öğretmenler tarafından gözetim altında tutulacaktır. Yapının doğu koridorunda açılan geniş pencereler de, binanın içerisindeki nöbetçi öğretmenlerin doğudaki bahçeyi görsel denetim altında tutmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle koridorlarda açılan bu pencerelerin içeriye ışık alma ihtiyacını karşılamakla birlikte geniş açıklıklar oluşturulması sayesinde, gözetim organizasyonuna da hizmet ettiği söylenebilir. Arazinin batısındaki uygulama bahçesi olarak kullanılan alan da aynı biçimde yalnızca öğretmenler eşliğinde kullanılacaktır. Bu nedenle öğrenciler, bu mekanda yanlarındaki öğretmenler ve koridordan bahçeyi gören nöbetçi öğretmenler tarafından sürekli gözetim altında tutulacaklardır.

Özel eğitim binasının ön bahçesinin; tören alanı, açık teneffüs alanı ve açık atölye alanı olarak kullanılmak üzere genişletilip yayılması, alandaki gözetim organizasyonun dağılmasına neden olmaktadır. Törenler, öğrencilerin sıralar halinde hizaya geçtikleri bir “normalleştirme etkinliği” olarak oluşturulmakta ve disiplin temelli işlemektedirler. Oluşturulan programlar çerçevesinde gerçekleştirilen törenler esnasında, öğretmenler ve idareciler alanda bulunmakta, gözetim organizasyonuna katılmaktadırlar. Ayrıca mekanda ziyaretçi olarak bulunan veliler, öğrencileri tören sırasında gözetleyebilmekte ve kontrol altında tutmaktadırlar. Atölye etkinlikleri ve açık teneffüs vakitlerinde ise öğrenciler, öğretmenlerinin nezaretinde olduklarından sürekli gözetim organizasyonunun içerisinde yer almaktadırlar.

Ön bahçenin gözetim mekanizmasına, zemin kattaki müdür yardımcısı odası, iç mekanı olduğu gibi dış mekanı da denetleyebilecek imtiyazlı konumu ile katılmaktadır. Müdür yardımcısı, odasının dışarıya bakan geniş pencereleri sayesinde açık alandaki etkinlikleri kolaylıkla görebilmektedir. Zemin katta bulunan veli bekleme odası ise, ön cepheye dayalı olmasına rağmen dışarıdan ziyade içeriye gözetlemek için kurgulanmıştır. Veli bekleme odasındaki bakış, mekandaki koridorlara açılan kapının saydamlığı sebebiyle içeriye yönlendirilmiştir. Bu sebeple

buradaki bakış, açık alanlardaki gözetim organizasyonu için gözetleyen işlevi görmemektedir. Ayrıca bahçenin girişinde yer alan bekçi kulübesinin bakış yönü, dışarıdan gelen bireylere yönlendirildiği için, açık teneffüs/tören alanındaki gözetleme şemasına dahil edilmemiştir.

Şekil 5.19: Birinci ve ikinci kattaki, ön bahçeye hakim olan gözetleyen mekanları şeması
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Birinci katta ön bahçeye bakacak şekilde yerleştirilen öğretmenler odası ve müdür odası ile ikinci katta bulunan müdür yardımcısı odasının da konumları itibarıyla açık alandaki etkinliklerde gözetleyici işlevi üstlendiği görülmektedir (Şekil 5.19). İdareci/öğretmenler zaman zaman bahçeyi perdeler ya da bölücüler yardımıyla kendilerini göstermeden gözetlemekte, öğrenci davranışlarını denetlemektedirler. Öğrenciler ise bahçede olduklarında, gözetleyicilere ait mekanlarda bir öğretmen ya da idarecinin bulunup bulunmadığını bilmeseler de mekanların binadaki yerlerini bildiklerinden her an gözetlenebileceklerini düşüneceklerdir. Gözetleyen mekanlarının konumları kadar yükseklikleri de gözetleme etkisini arttırdığından, görüş açısından çıkamayacaklarını bilerek açık alanda buldukları süre içerisinde istenmedik davranışları yapmaktan kaçınacaklardır. Böylece gözetleme mekanizması her yere dağıtılarak, disiplinli iktidar her an öğrenciyi kuşatmış olacaktır. Çünkü Foucault (1992)' ya göre disiplin hem tamamen açıktır çünkü her yerdedir ve uyanıktır, karanlık alan bırakmamaktadır hem de tamamen gizlidir çünkü sürekli olarak büyüyen bu döngü sessizlik içerisinde olmaktadır.

Sonuç olarak; açık alanlarda ve sirkülasyon alanlarında hem merkezi bir organizasyon ile hem de gözetlenebilirlik algısı ile gözetim mekanizması örgütlenmektedir. Foucault (1992), iktidarın gözetleme işlevini fiili olarak gerçekleştirebileceği mekanlar yaratmanın yanında, gözetlemenin sürekli olduğunun düşünüleceği düzenlemeler oluşturmayı hedeflediğini belirtmektedir. Burada gözetlemenin fiili olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği önemli değildir. Önemli olan gözetlenen bireyler üzerinde bu etkiyi yaratmaktır. Mekanlardaki temel biçimlenmenin bu anlayışla oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bunun için gözetlenen bireylerin kolaylıkla gözetlenebilecekleri yerlere yerleştirilmesi, ya da saydam açıklıklar ile kontrollü bir gözetleme alanı yaratılması gerekmektedir. Foucault (1992)'ya göre buradaki temel sistem görmeden görülebilir olduğunu düşünmenin yani, görüş tuzağının mekânsal düzenlenişidir. Böylece bireyler, her zaman istenmedik davranışları yapmaktan kaçınacaklardır. Foucault (1992), modern iktidarın işleyişinin bedenler üzerinden ruhlara yönelik olduğunu söylemektedir. Ona göre beden ruhun hapisanesidir ve bu yüzden mekanlara dağıtılıp kapatılan ve gözetlenen, bilincin kendisidir. Bireyler mekanda her an görülebilir bir konumda ve durumda olmasalar bile bu algının yaratılması ile, iktidarın otomatikleştirilmesi gerçekleştirilmektedir.

5.2.3 Hiyerarşinin Mekanlar Arası Organizasyonlar Üzerinden Analizi

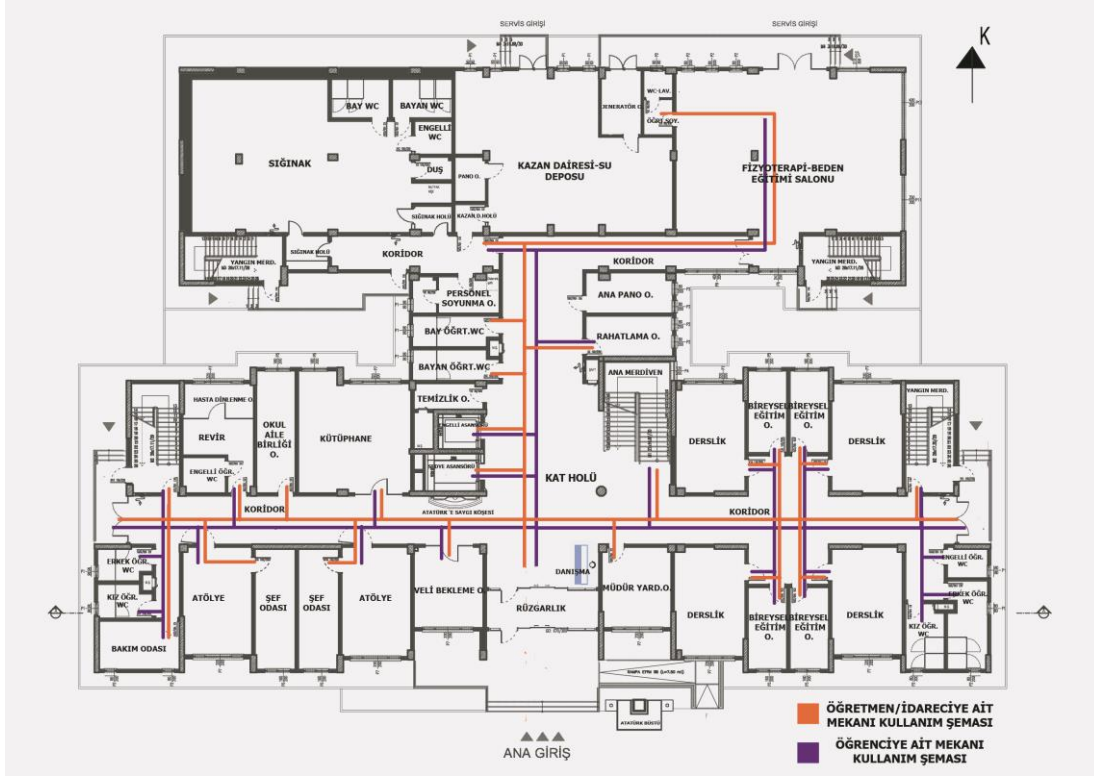
Foucault (1992)'ya göre disiplinci iktidara ait mekansal tekniklerden üçüncüsü olan işlevsel yerleşimler ilkesi, bireylerin mekanlara dağıtım işlemlerinin işlevsel hale getirilmesi olarak açıklanmaktadır. Bu sayede mekanlara dağıtılan bireylerin arasında, mekanlar üzerinden bir ilişki kurulması hedeflenmektedir. Bu tekniğin gözetleme ilkesine dayanan bir önceki teknikten en önemli farkı gözetleme ilkesindeki iletişim ve ilişki kurmayı göz ardı eden, yalnızca dağıtımı sağlayan organizasyonun bu teknikte ilişkiler meydana getirebilecek şekilde mekanları örgütlemesidir. Bireylerin hiyerarşik olarak sınıflanması, mekan içerisindeki denetimlerinin gerçekleştirilmesi için önemli olmakla birlikte gözetleme ilkesinden farklı olarak iki yönlü yani bireylerin birbirlerini karşılıklı gözetleyebildikleri bir ilişki sağlanmaktadır. Foucault (2003)' nun mikroiktidar olarak da nitelendirdiği bu hiyerarşik gözetim organizasyonu ile bireylerin birbirlerini koşullandırdığı,

dönüştürdüğü, tahakküm altında tuttuğu iktidara hizmet eden otomatikleşmiş karşılıklı küçük iktidar ilişkileri kurulabilmektedir.

Foucault (1992)'ya göre mikroiktidarın örgütlediği mekanlar hem mimari, hem işlevsel hem de hiyerarşiktir. Bu hiyerarşi, bireyleri mekanlara yerleştirerek dağıtırken, aynı zamanda dolaşıma olanak vermekte ya da mekanlara sabitlemektedir. Buradaki temel amaç, hareket ekonomisi üzerinden hangi bireylerin mekanda aktif olduğunun belirlenmesi, mekanlar arasındaki dolaşımı organize etmesidir. Böylece hiyerarşik bir gözetim şeması oluşturularak, bireylerin itaatleri garanti altına alınmış olacaktır. Bu bilgilerden yola çıkılarak, bireylerin mekanlar arasındaki dolaşımı yani mekanı kullanım durumları üzerinden iktidarın hiyerarşik düzeni okunabilmektedir. İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi mekanlarının arasındaki hiyerarşik gözetim, kat planları üzerinde bireylerin mekanı kullanım şemaları üzerinden analiz edilmiştir.

- **Zemin Kat**

Zemin kata ait mekanları kullanım şeması incelendiğinde; öğretmen ve idarecilerin öndeki bloğun doğu ve batı köşesinde yer alan öğrencilere ait ıslak hacimler haricinde özel eğitim okulu binasının her alanına erişebildikleri görülmektedir (Şekil 5.20). Öğrenciler ise, bu katta idari bölümler olan; müdür yardımcısı odası ve aile birliği odalarına idarecilerin izni ile girebilmekte ancak mekana dahil olabilecek bir hareket yetkisine sahip olamamaktadırlar. İdareci ve öğrencilerin ortak mekanı olan eğitim alanlarında ise, öğrencilerin giriş-çıkış ve yönelimlerini idarecilerin izin verdikleri oranda yapabildikleri, bu anlamda mekanda hiyerarşik olarak idarecilerle eşit olmadıkları görülmektedir. Ayrıca atölyelerin içerisinden direkt olarak ulaşılabilen ve yalnızca öğretmenlerin kullanımına ayrılan şef odası mekanının, öğretmenlerin mekandaki hiyerarşik üstünlüğünü pekiştirdiği söylenebilir.

Şekil 5.20: Zemin kattaki öğretmen/idareci ve öğrenciye ait mekanları kullanım şeması (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Zemin kattaki fizyoterapi-beden eğitimi salonuna ise, öğrencilerin erişebildikleri fakat salon içerisinde yalnızca öğretmenler için soyunma alanının ayrılmış olması, öğrencilere ait mekansal bir düzenlenme olmaması sebebiyle öğrencilerin öğretmenler kadar mekanı kullanamadıkları Şekil 5.20’de görülmektedir. Bu sebeple öğrencilerin, bu mekanın kullanımında öğretmenler kadar aktif olmadığı mekanı kısıtlı kullanmaları sebebiyle söylenebilir. Ayrıca sosyal bölümlerden olan ve bu katta yer alan kütüphanede, öğrencilerin mekanı öğretmenlerden daha yoğun olarak kullanmalarına rağmen mekanı kullanım yetkileri olmadığı bilinmektedir. Mekanın kullanım yetkisi, mekanı yoğun olarak kullanmamalarına rağmen öğretmen ve idarecilerdedir.

- **Birinci Kat**

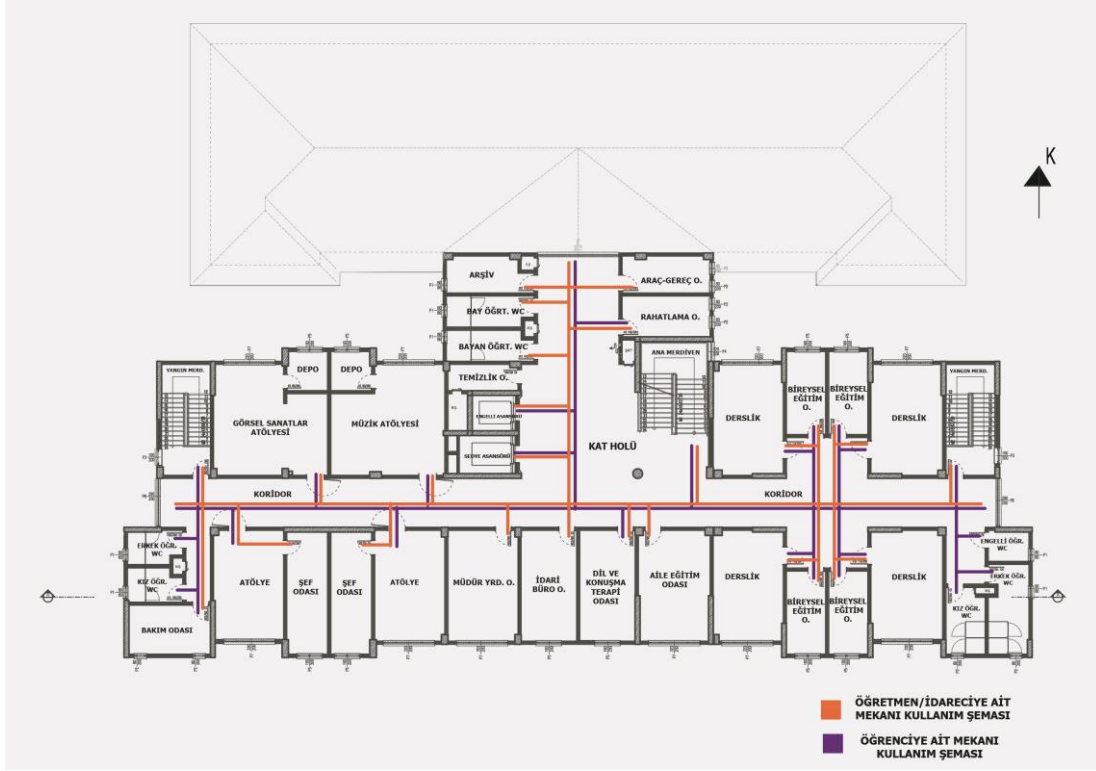
Birinci kat mekanları kullanım şeması da zemin katla aynı aksta yer alan öğrencilere ait ıslak hacimler haricinde, idarecilerin diğer tüm mekanları kullanabildiklerini ve mekanlar arası dolaşımda aktif olduklarını göstermektedir (Şekil 5.21). Bu katta da eğitim birimleri, sosyal bölümler ve sirkülasyon alanları,

öğretmen ve idareciler için ayrılan müdür odası ile öğretmenler odasının, öğrenci kullanımına kapatılarak soyutlandığı söylenebilir.

Birinci katta ayrıca, iktidarın bu yapıdaki en önemli uygulayıcısı ve hiyerarşik olarak öğrenci ve öğretmenlerden üstün olan müdüre ait odanın yer aldığı Şekil 5.21'de görülmektedir. Müdür odası, yatay düzlemde olduğu kadar düşey düzlemde de merkezi konuma yerleştirilmiştir. Eğitim bloğu üç kattan oluşan özel eğitim mesleki eğitim okulunda müdüre ait odanın zemin katın üzerindeki katta yer alıyor olması aynı zamanda mekana zemin kattan dahil olan bireylerin, müdür odası mekanına direkt ulaşamamaları için bir kademe sistemi oluşturmaktadır. Müdür odası, mekana yeni dahil olan bireylerden görsel ve fiziksel olarak soyutlanmıştır. Bu sayede, müdüre ait olan mekanın ayrıca öğrenciler kadar mekana dahil olan ziyaretçiler ve öğretmenler için de hiyerarşik üstünlüğünün vurgulandığı söylenebilir.

- **İkinci Kat**

İkinci katta da yine idari bölümlere ait müdür yardımcısı ve idari büro odasının öğrencilerin kullanımına kapatılarak, öğrencilere ait hareket düzeninden ayrıldığı görülmektedir (Şekil 5.22). Islak hacimlerin, öğrenci ve öğretmen/idareciler için ayrı alanlarda düzenlenmesi bu katta da devam etmekte, öğrenciler için tanımlanan mekanlar yalnızca ıslak hacimler olmaktadır. Eğitim bölümlerinden atölyelerde, diğer katlarda olduğu gibi şef odaları düzenlenmiştir. Bu katta yer alan, görsel sanatlar ve müzik atölyeleri ise öğrenci ve öğretmenlerin ortak kullanım alanında olmasına rağmen bu mekanlarda; tüm eğitim birimlerinde olduğu gibi yine öğrenciler, öğretmenler kadar mekanı kullanma yetkilerine sahip olamamaktadır. Resim ve müzik atölyelerinin iç mekanlarında oluşturulan depo alanları, öğrencilere ait malzemelerin ve dersin uygulamasında kullanılacak araç gereçlerin konulduğu alanlar olarak öğretmen ve öğrencilerin ortak kullandıkları alanlar olarak nitelendirilebilir. Burada yine ortak bir alan oluşturulmuş olmasına rağmen öğrencilerin depolardaki malzemeleri öğretmenlerinin izni olmadan almaları mümkün olmamakta, dolayısıyla depo mekanlarının kullanımında öğrencilerin yetkileri bulunmamaktadır. Bu sebeple öğrenciler bu mekanda yönlendirilen bireyler olarak, hiyerarşik olarak öğretmenlerden ayrılmaktadırlar.

Şekil 5.22: İkinci kattaki öğretmen/idareci ve öğrenciye ait mekanları kullanım şeması
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

İkinci katta ayrıca, dil ve konuşma odası ile derslik mekanlarının arasına veliler için aile eğitim odası düzenlenmiştir. Bu mekanların erişimi öğrencilerden soyutlanmış, öğretmen ve idarecilerin hareket düzenine dahil edilmektedir. Veliler için yalnızca, zemin kattaki veli bekleme odası ile bu kattaki aile eğitim odası erişime açılmaktadır. Yalnızca öğrencileri belirlenen kurallara, programlara ve zaman dilimlerine göre ziyaret ederek özel eğitim okulu binasına dahil olabilen aileler, mekan içerisinde hiyerarşik bir düzenleme içerisinde yer almamaktadırlar. Bu nedenle velilerin, okul binası içerisinde birer ziyaretçi olarak kabul edildikleri ve hareket şeması oluşturabilecek bir yetkiye sahip olmadıkları söylenebilir. Diğer taraftan, veliler aile eğitim odalarında eğitim aldıkları süre içerisinde iktidara ait kurallar ve yönergeler ile dönüştürülmekte, okul binasında disipline edilen öğrencileri onlar da aldıkları eğitimler aracılığıyla evlerinde dönüştürmektedirler. Yani, okul sınırları içerisinde öğrenci, evlerinde ise aile üyesi kimliğinde olan bireylerin, kimlikleri değişmesine rağmen özneleştirme süreçleri devam etmektedir. Bu sebeple öğrenci velileri, okul binası içerisinde hiyerarşik bir düzene dahil

olmamalarına rağmen okul dışında çocuklarını dönüştüren, yönlendiren ve iktidarını uygulayan bir mekanizma işlevi kazanarak iktidarın etkisine maruz kalmaktadırlar.

Sonuç olarak 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi Binası'ndaki tüm katlardaki kullanıcıların mekanları kullanım şemaları değerlendirildiğinde; mekanlara erişim yetkisi her birey için farklılaşmaktadır. Eğitim birimlerine öğrenci ve idareciler ortak erişim sağlamalarına rağmen öğrencilerin bu alanlara öğretmenlerin izni ve belirlenen bir düzen içerisinde olmak kaydıyla giriş çıkış yaptıkları bilinmektedir. İdare bölümleri öğrencilere ait değildir. Tüm katlarda öğretmen/idareci ve öğrencilere ait ıslak hacimlerin birbirinden ayrılması ile, öğrencilere ait bir alan tanımlanmıştır. Böylece okul binası içerisinde hareket düzeni üzerinden, hiyerarşik bir sistem oluşturulmaktadır. İktidarın okul mekanındaki en önemli uygulayıcısı olan müdürler, mikroiktidarın en üst katmanında yer almaktadır. Hiyerarşik düzende daha sonra sırasıyla müdür yardımcıları ve öğretmenler gelmektedir. Bu anlamda özel eğitim okulunda, mekan kullanma yetkisi en fazla müdüre daha sonra müdür yardımcısı ve öğretmenlere aittir. Fakat buradaki tanımlamadan, müdürün iktidarın sahibi olduğu anlaşılmalıdır. İktidarın uygulayıcısı olarak mekana yerleştirilen ve dolaşıma katılan bireyler de iktidarın belirlediği kurallar ölçüsünde mekana dahil olarak dolaşıma katılmaktadır. Özel eğitim kurumunda müdürler de dahil olmak üzere tüm bireyler dönüştürülmekte ve iktidarın etkisine maruz kalmaktadır. Öğrenciler ise, okul binası içerisinde hiyerarşik olarak en alt sırada yer almakta ve mekan içerisinde gözetimin etkisine en çok maruz kalan bireyler olarak mekanlara sabitlenmektedir. Fakat burada yine, öğrencilerin mekana sabitlenmeleri ve hareket anlamında pasifleştirilmeleri ile, mikroiktidara ait düzende etkisiz olacakları anlaşılmalıdır. Çünkü Foucault (1992)'ya göre mikroiktidar ilişkisi, karşılıklı olarak gözetimin gerçekleştirildiği bir ağdır. Öğretmen/idareciler, öğrenciler için bir gözetleyen mekanizması oluştururken, öğrenciler de öğretmen/idareciler için birer gözetleyen tehdidi özelliği taşımaktadır. Özel eğitim okulu binasında öğretmenler, idareciler ve öğrenciler sürekli birbirlerini gözetim altında tutarak birbirleri üzerinde tehditler oluşturmakta ve iktidarın otomatikleştirilmesine hizmet etmektedirler.

5.2.4 Hiyerarşik İlişkilerin Mekanların İç Düzenlemelerine Yansıması

Foucault (1992), disiplinci iktidara ait mekansal tekniklerden dördüncüsü olan mertebelenme ilkesinin; mekanlara dağıtılarak birbirleriyle ilişki kurmaları sağlanan bireylerin, birbirleriyle kıyaslanmaları, sıralanmaları ve mekan içerisindeki yerlerinin tanımlanması olduğunu belirtmektedir. Bu teknikle, iktidarın kurallarına ve işleyişine göre tasnif edilen bireylerin hiyerarşik olarak sıralanmaları sağlanmaktadır. Bu hiyerarşikleştirme sayesinde, mekan içerisindeki bireylerin aktif veya pasifliği, yöneten veya yönetilen, etken veya edilgen olma durumları belirlenebilmekte, hareket ekonomisi düzenlenebilmektedir. Böylece bireyler, mekan içerisinde bir yere sabitlenerek ya da hareket kabiliyeti kazanarak dolaşım ağına dahil olabilmektedir. Mertebelere yönelik dağılıma göre bireyler, mekan içerisindeki yerlerini birbirleriyle zaman zaman değiştirebilmekte, bu sayede iktidar ilişkilerinin canlı tutulmasına hizmet etmektedirler. Foucault (1992), mekan içerisindeki hareket ekonomisini düzenleyen, bireyleri mertebelere göre aktif ya da pasifleştiren bu tekniğin iç mekan düzenine de yansıdığını ifade etmektedir. İktidar, bireyleri mekan içerisinde gözetim altında tutarak dönüştürebilmek için iç mekan düzenine ve mobilyalara hükmetmektedir. Bu anlamda mekan içerisindeki ilişkiler, donatılar ve mobilyalar üzerinden kurgulanmaktadır.

Ching (2002)'e göre mobilyalar, mekan ve mekanı kullananlar arasında aracılık etmekte ve iç mekandaki eylemlere konfor ve kullanılabilirlik kazandırmaktadır. Bu anlamda mobilyalar; duvar, döşeme, kolon, kapı, pencere gibi yapısal elemanlar kadar mekan oluşturmada etkili olan donatı ve aksesuarlardır. Mobilyaların biçimi, işlevi, mekan içerisinde yoğunluk ve organizasyonları, mekanın yaşanabilirliğini olumlu ya da olumsuz olarak etkilerken, mekan içerisindeki bireylerin mekanı nasıl kullanacaklarını da belirlemiş olmaktadır. Mobilyalar, mekan içerisinde oluşturdukları doluluklar ile görsel ve fiziksel olarak algılanabilen somut değerler oluştururken, yerleştirilme biçimleri ile mekanda boşluklar meydana getirmektedirler. Mekandaki örgütlenmenin dışında kalan boşluklar ile de hareketin, işlevin ve eylemin gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadırlar (Ching, 2006). Ayrıca mekan içerisinde düzenlenme ve kullanılma şekilleri, hareket kabiliyetlerinin olup olmaması gibi bileşenlerine yönelik özellikleri de onları kullanan bireylerin davranışlarını etkilemektedir. Bu sayede "ortam" oluşturmaya hizmet ederlerken,

bireylerin mekan içerisinde birbirleriyle ilişkilerinin kurulup ayrılmasında etkili olmaktadır (Baudrillard, 2011). Mobilyalar, ilişkilerin kurulmasına aracı oldukları kadar mekan içerisindeki ilişkilerin okunması ve çözümlenmesi için bilgiler sağlayan birer veriye dönüşmektedirler. Mobilyaların düzeni, biçimi, hareket kabiliyetleri bu anlamda iç mekandaki bireylere ait ilişkilerin hiyerarşik durumlarını, mertebelerini saptamaya yarayan araçlardır.

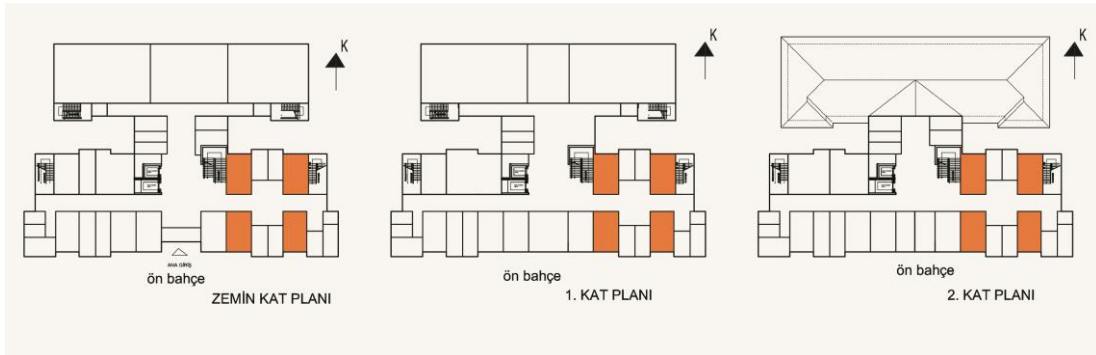
Özel eğitim okullarına ait mekanlarda, tüm eğitim kurumlarında olduğu gibi mekanlar üzerinden hiyerarşik ilişkiler ağı kurgulanarak öğrenciler dönüştürülmekte ve bu ağ, okula ait mekanları kuşatmaktadır. İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu iç mekanları üstlendikleri işlevlere göre temel olarak; eğitim, yönetim, teknik ve sosyal bölümler olmak üzere dört bölüme ayrılarak mekanlar tanımlanmaktadır. Yönetim ve teknik bölümler, yalnızca idarecilerin yetki ve kullanımı altında olup öğrencilerin kullanımına kapatılmıştır. Sosyal bölümler, öğrencilerin kullanımına yönelik düzenlenmekte olup, öğrenciler bu mekanları öğretmenleri nezaretinde kullanarak sürekli gözetim altında tutulmalarına rağmen bu alanlar, öğrencilere ait bölümler olarak adlandırılmaktadır. Eğitim bölümleri ise öğrenci ve idarecilerin ortak kullanım alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple, öğrenci ve öğretmen/idarecilerin ilişkilerinin düzenlenip dönüştürüldüğü mekanlar eğitim bölümleri olmaktadır. Öğrenci ve öğretmen/idareciler mekanı birlikte kullanmalarına rağmen, mekan içerisinde hiyerarşik olarak eşit olup olmadıkları mekanların iç düzenlemelerinden okunabilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak incelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tıp Projesi'ne ait eğitim bölümlerinin iç mekan donatılarının özellikleri; ilişkileri kuran ve dönüştüren birer aracı kabul edilerek, öğrenci ile öğretmen/idarecilerin mekanların içerisindeki hiyerarşik ilişkileri iç mekan düzeni üzerinden analiz edilmiştir. Diğer bölümler ortak kullanım alanı olarak kabul edilmemesi sebebiyle ilişkilerin dönüştürülebildiği mekanlar olmadıklarından, analiz kapsamının dışında bırakılmışlardır.

5.2.4.1 Eğitim Bölümlerinin İç Mekan Düzenlemeleri Üzerinden Hiyerarşik İlişkilerin Analizi

İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde eğitim bölümleri; derslikler, görsel sanatlar ve müzik atölyeleri, bireysel eğitim odaları, dil ve konuşma terapisi odası, rahatlama odaları, uygulama evi, atölyeler ve aile eğitimi odasından oluşmaktadır. İncelenen tip projeye ait çizimlerde iş atölyelerine ait iç mekan düzenlemelerine dair bir veri olmamasına rağmen, atölyelerin iç düzenlemelerinin mesleki eğitim programına göre öğrencilerin kullanımına yönelik tefriş edileceği bilinmektedir (URL-8). Önceki bölümlerde söz edildiği gibi, atölyelerin içerisinden ulaşılan şef odaları sayesinde öğretmenler ile öğrencilerin alanları birbirinden ayrılmıştır. Hiyerarşik ilişkiler burada kapalı alanlar aracılığıyla kurgulanmakta olduğundan atölyelerin iç mekan düzenlemelerine yansıtılmamıştır. Aile eğitim odası ise veliler ile öğretmen/idareciler tarafından kullanılan ve öğrencilerin kullanımına kapatılan bir alandır. Bu sebeple iş atölyeleri ve aile eğitim odası mekanları, bu bölümdeki analiz kapsamının içerisine dahil edilmemiştir.

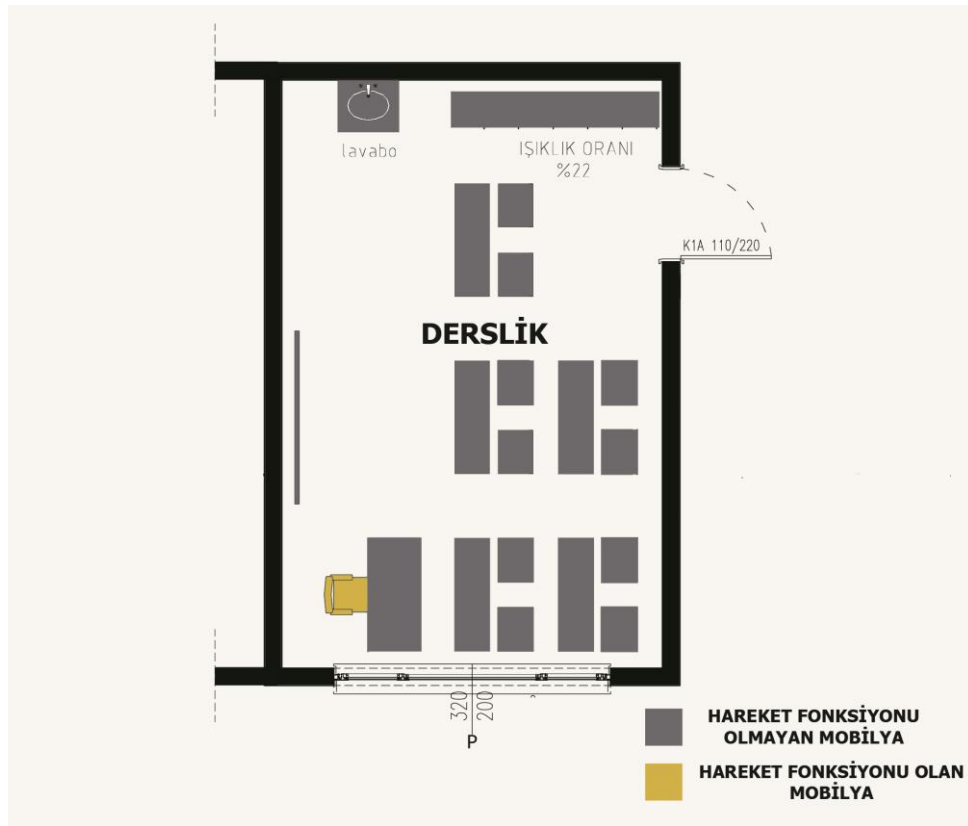
• Derslikler

İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde, her katta aynı aksta yerleştirilen 4'er adet olmak üzere toplamda 12 adet derslik bulunmaktadır (Şekil 5.23).

Şekil 5.23: Dersliklerin binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Dersliklerin iç mekan düzenlemeleri incelendiğinde, her bir derslik için mobilya düzenlemelerinin genellikle simetrik olduğu, dersliklerde mobilyalar aracılığıyla klasik oturma düzeninin oluşturulduğu görülmektedir (Şekil 5.24). Öğrenciler, iki kişinin yararlanabildiği sıralara, öğretmen masasını görecekle şekilde arka arkaya ve yan yana dizilerek birbirlerinden uzaklaştırılmışlardır. Öğretmen masası ise, öğrencilerin karşısında pencerenin yanında konumlandırılmıştır. Dersliklere ayrıca giriş kapısının yanında, dolaplar ve öğrenciler için bir adet lavabo yerleştirilmiştir. Yazı tahtası ise, ışığı yan yüzeyden alabilecek şekilde öğrencilerin karşısına konumlandırılmış ve duvara sabitlenmiştir.

Şekil 5.24: Dersliklerdeki tip mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Dersliklerde bulunan mobilyalar hareket fonksiyonuna göre incelendiğinde; yalnızca öğretmenin kullandığı sandalyenin tekerlekli/hareket edebilir fonksiyona sahip olduğu, öğretmen ve öğrenci masaları ile öğrenci sıralarının, dolap, tahta ve lavabonun sabit mobilyalar olduğu Şekil 5.24'te görülmektedir.

Baudrillard (2011), oturma elemanlarının bir ortamla kurulan ilişkiyi en güzel şekilde açıklayabilecek elemanlar olduklarını savunmaktadır. Bu elemanların, oturma işlevini yerine getirirken, diğer yandan önemli bir söylev oluşturma potansiyeline sahip olduğunu düşünmektedir. Ona göre “modern oturak” düzenlerinde ön plana çıkartılan şey, karşılıklı ilişkiler ve bireyin mekan içerisindeki hiyerarşik konumudur. Baudrillard (2011)'in dikkat çektiği bir başka önemli nokta ise, bunların genel olarak tek başına her pozisyonu alıp almadığı yani hareket fonksiyonlu ya da hareketsiz mobilyalar olup olmadığıdır. Tek başına her pozisyonu alabilen mobilyaları kullanan bireyler, mekan içerisinde hareket yeteneğine sahiptir. Bu anlamda, mekanda üstündür. Öğretmenin, mekan içerisinde hareket fonksiyonu açısından kullandığı mobilyalar incelendiğinde, öğretmen öğrencilere göre hareketli durumdadır. Öğretmen sandalyesinin tekerlekli ve pozisyon alabilir durumda olması sebebiyle öğretmen, mekan içerisindeki bakışını istediği yöne rahatlıkla çevirebilmektedir. Ders esnasında tahtada olan öğrenciyi, lavaboda ellerini yıkayan ya da dolaplarından malzeme alan ve yerlerinde oturan öğrencileri yerinden kalkmadan sandalyesindeki hareket fonksiyonu sayesinde pozisyon alarak gözetim altında tutabilmektedir. Hangi öğrenci ile iletişime geçip hangisiyle ilişki kuracağını kendisi belirleyerek, hiyerarşik üstünlüğünü sergilemektedir. Ayrıca yine yerinden kalkmadan, öğretmen masasının konumu ve yerleşimi sayesinde, kapıdan içeri girmek isteyen bireyleri görmekte, kimin dahil olup olamayacağına karar verebilmektedir. Yalnız öğretmenin, sandalyesi aracılığıyla kazandığı bu hareket kendi masasının sınırları içerisinde kalmaktadır. Öğretmen masası derslik içerisinde sabit konumdadır. Bu yüzden öğretmen, yalnızca öğrencilere hitap etme durumuna göre sandalye hareketlerini yönlendirmekte; fakat sandalyesini kullanırken kendi masasından ayrılamamaktadır. Bu durum öğrencilere göre hiyerarşik üstünlüğü olan öğretmenin de mekan içerisinde iktidar aracılığıyla yerinin belirlendiği ve öğretmenin mutlak sınırsız bir üstünlüğünün olmadığına göstergesidir. Öğretmen, derslik içerisinde iktidarın uygulayıcısı olmasına rağmen iktidarın çizdiği kurallara göre öğrencilerin dönüştürülmesinde aracı olmakta ve bu anlamda iktidarın etkisi altında kalarak kendisi de dönüşmektedir.

Öğretmen ayrıca, masasından ayrılarak mekan içerisinde dolaşıma katılma üstünlüğüne sahip olabilmektedir. Öğrenci sıralarının aralarında oluşturulan boşluklar, öğretmene sıralar arasında dolaşma olanağı sağlamakta, böylece öğrenciler

ders sırasında yakından gözetim altına alınabilmektedirler. Bu da iç mekan düzeni sayesinde öğretmenlere, öğrencilere kıyasla hiyerarşik üstünlük sağlamaktadır.

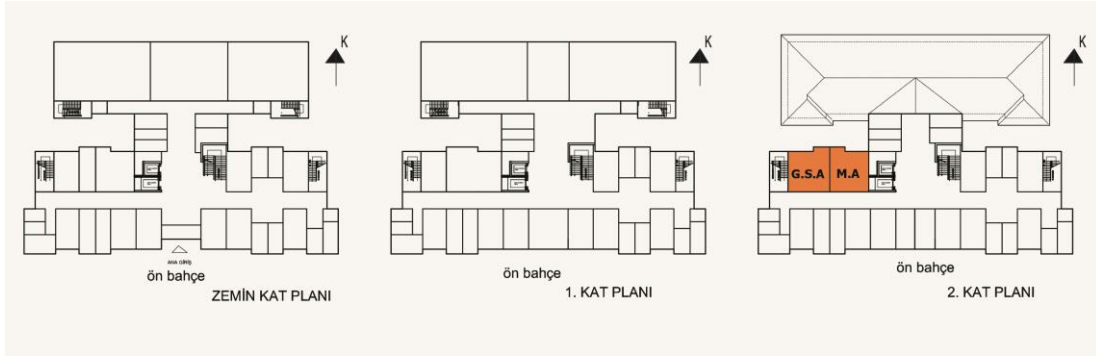
Öğrenciler ise, hareket fonksiyonu açısından kullandıkları mobilyalar incelendiğinde; sıralarına ve oturma elemanlarına sabitlenmiş durumdadırlar ve ders süresince öğretmenin izni olmadan mekan içerisinde hareket edememektedirler. Oturma elemanlarının yerleşimi ve elemanların hareket fonksiyonunun olmaması, onların istedikleri zaman yüzlerini nereye ya da neye çevirebileceklerini seçememelerine yol açmaktadır. Öğretmen masasına yüzleri dönük olarak yerleştirildiklerinden, her an öğretmenin bakışıyla denetlenmektedirler. Öğrencilerin yüzlerini öğretmen masasına dönmelerini sağlayan mobilya düzenlemesi aynı zamanda, bakışlarının tahtaya yönlendirilmesini de sağlamaktadır. Böylece ders süresince, ilgilerinin yalnızca tahtaya odaklanmaları sağlanabilecektir. Tahtalar, dersliklere giriş yapılan kapıların bulunduğu duvarın karşısında yer almaktadır. Bu sayede, öğrencilerin kapıya sırtlarını dönmeleri sağlanmıştır. Öğrenciler, dersliklerin içerisine girmek isteyen bireyleri içeri alma yetkisine sahip olmadıklarından giriş alanını görececek bir düzenlemeden yoksun bırakılmışlardır. Bu durum yine, öğretmenlerin öğrencilere göre hiyerarşik üstünlüğünü vurgulamaktadır.

Ayrıca öğrenciler için tekli oturma elemanları kullanıldığı görülmektedir (Şekil 5.24). Her öğrenci, kendisine ait oturma elemanına yanında oturan öğrenciden ve yan sıralardaki öğrencilerden belirli mesafeler bırakılmak suretiyle ayrılmaktadır. Bu yaklaşım Foucault (1992)'ya göre “bireyselleştirme” ve “iletişimden yoksun bırakma” amacı taşımaktadır. Öğrenciler, birbirinden uzak konumlanmaları ve birbirlerine sırtlarını dönmeleri sebebiyle ders süresince istenmedik iletişimlerden koparılmış olmaktadır. Bu sayede yalnızca öğretmenin izin verdiği derecede öğretmen ve diğer öğrenciler ile iletişime geçmektedirler. Böylece beden terbiye edilmesi ve uysallaştırılması hedeflenmektedir. Öğrenciler, derslikler içerisinde buldukları sıralara sabitlenerek pasif hale getirilmişlerdir. Öğrencilerin sıralardaki yerleri, ancak öğretmen izin verdiğinde değiştirilebilmektedir. Öğretmenler ise, derse katılımı fazla olan, uysal öğrencileri kendi masalarına yakın konumlandırarak kendileri ile iletişime sokmaya izin vermekte, öğrencileri sınıf içerisinde mertebelere ayırmaktadır. Bu mertebelenme sayesinde öğrenciler, kendi içlerinde sıralanarak tasnif edildiğinden, istedik davranışlara yapmaya yönelmektedir. Bu sayede öğrenciler

arasında hiyerarşik, aktif bir düzen oluşturulmaktadır. Öğrenciler, derslikler içerisinde yalnızca öğretmenleri tarafından gözetlenmekle kalmayıp birbirlerini de gözetim altında tutmakta ve iktidarın kurallarına göre dönüştürmektedirler.

- **Görsel Sanatlar ve Müzik Atölyeleri**

İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde görsel sanatlar ve müzik atölyelerinin, ikinci katta ve eğitim bloğunun batı köşesinde merdiven ile asansörler arasında yan yana konumlandırıldıkları görülmektedir (Şekil 5.25).

Şekil 5.25: Görsel sanatlar ve müzik atölyelerinin binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Görsel sanatlar ve müzik atölyelerinin iç mekanlarındaki mobilya düzenlemeleri incelendiğinde; öğrencilere ait sıraların tekli sıralar ve oturma elemanlarının hareket fonksiyonuna sahip olmayan mobilyalardan seçildiği görülmektedir (Şekil 5.26). Öğretmenlere ait mobilyalar ise, dersliklerde olduğu gibi masaları hareket fonksiyonuna sahip olmamasına rağmen oturma elemanları hareket fonksiyonlu olacak şekilde seçilmiştir. Bu sebeple atölyelerde de dersliklerde olduğu gibi pozisyon alma, bakış yönünü farklı açılara çevirebilme kabiliyeti öğretmenlerde olmakla birlikte öğretmenlerin hiyerarşik üstünlükleri vurgulanmaktadır.

Şekil 5.26: Görsel sanatlar ve müzik atölyelerindeki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

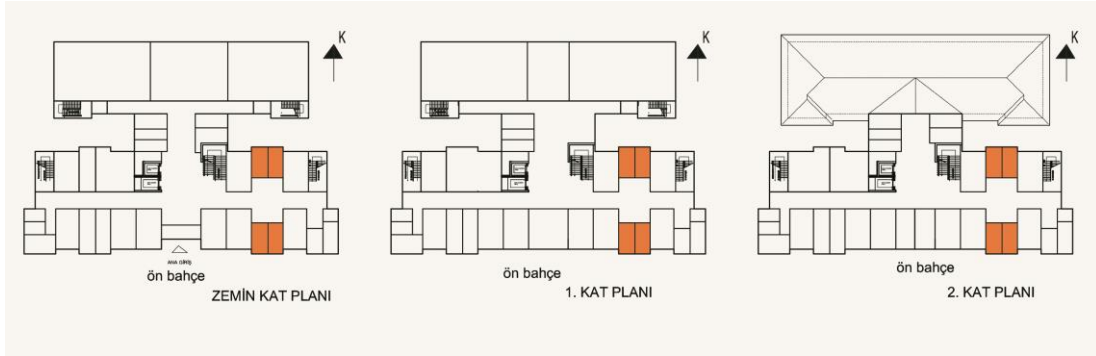
Öğretmen masaları, görsel sanatlar ve müzik atölyelerinin ikisinde de kapıyı yan açıdan görebilecek şekilde yerleştirilmiştir. Atölyelerdeki öğrenci sıralarının yerleşimi de yan açıdan kapılardan içeriye girecek bireyleri görebildiğinden, bu yerleşim açısından öğretmenler öğrenciler ile mekana dahil olan bireyleri eş zamanlı olarak görebilmektedir. Buna rağmen bireylerin, kapıdan giriş-çıkışlarına izin veren yalnızca öğretmenler olmaktadır. Öğrencilerin görüş açıları onlara hiyerarşik bir üstünlük kazandırmamaktadır.

Görsel sanatlar dersliğinde ihtiyaç duyulan lavabo alanının öğretmenin görebileceği bir yerde konumlandırılması ile burada; müzik atölyesinde olduğundan farklı bir yerleşim yapılarak öğretmen masası ile depoya açılan kapının görsel iletişimi kesilmiştir. Müzik atölyesinde depoya açılan kapıyı görebilecek şekilde yerleştirilen öğretmen masası sayesinde, öğretmen yerinden kalkmadan ders esnasında öğrencilerin depoya giriş çıkışlarını kontrol edebilirken, görsel sanatlar atölyesinde öğretmenin bu gözetimi ancak masadan ayrılarak gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Atölyelerde ayrıca dersliklerde olduğu gibi, öğretmenlerin masalarından kalkarak öğrenci sıralarının aralarında dolaşabilecekleri bir düzenlemeye gidilmiştir. Burada dersliklerden farklı olarak her öğrenciye daha rahat çalışma ortamı oluşturabilmek için, öğrencilerin bireysel oturma düzeniyle mekana yerleştirildikleri görülmektedir. Bu yerleşim şekli aynı zamanda, öğretmenlerin sıralar arasında dolaşırken öğrencileri daha kolay gözetim altında tutmalarına hizmet etmektedir. Ayrıca öğrenciler, kendilerine ait masalarda bireysel olarak çalıştıklarından birbirleriyle olan istenmedik iletişim dersliklerde olduğundan daha fazla önlenmektedir. Böylece, hiyerarşik olarak bireylerin birbirlerini gözetim altında tutabilecekleri uygun bir şema oluşturulurken, öğretmenlerin mekandaki hiyerarşik üstünlüğü ortaya konmaktadır.

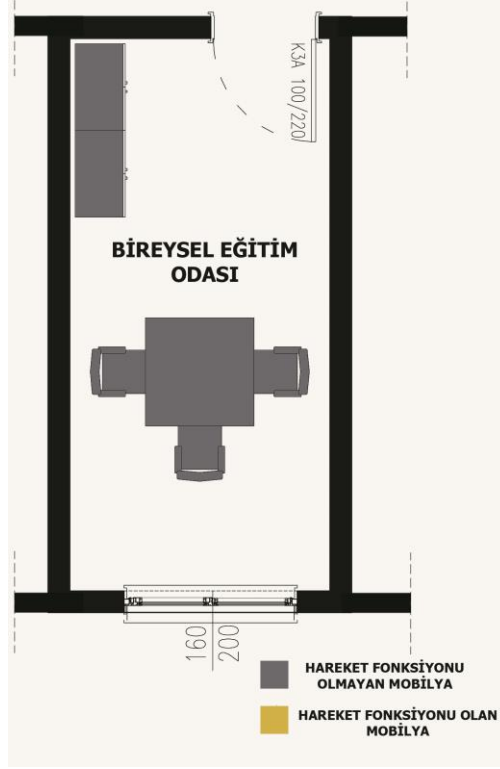
- **Bireysel Eğitim Odaları**

İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde, her katta aynı aksta yan yana ve karşılıklı olacak şekilde yerleştirilen 4'er adet olmak üzere toplamda 12 adet bireysel eğitim odası bulunmaktadır (Şekil 5.27). Bireysel eğitim odaları özel eğitim kurumlarında bulunan, özel gereksinimli öğrencilerin bireysel eğitimlerinin yapıldığı yerler olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2014).

Şekil 5.27: Bireysel eğitim odalarının binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Bireysel eğitim odaları yerleşimlerinin tip planları incelendiğinde, odalarda giriş alanının karşısında konumlanan üç oturma elemanına ait bir masa ve girişin yanında yerleştirilen dolapların olduğu görülmektedir (Şekil 5.28).

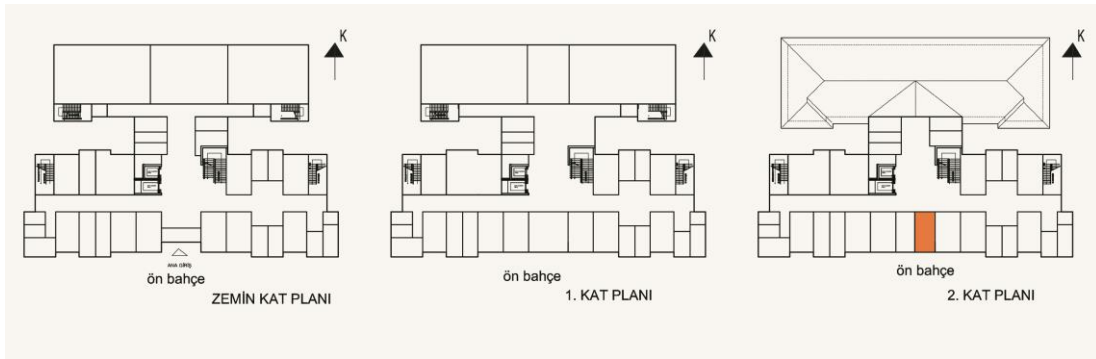
Şekil 5.28: Bireysel eğitim odalarındaki tip mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Hareket fonksiyonu açısından yerleştirilen mobilyalar hareketli değildir. Bireysel eğitim sırasında, bir öğretmen ile bir öğrencinin mekanı kullandığı bilinmektedir (MEB, 2014). Mekana girişin yapıldığı kapıyı gören oturma elemanının, öğretmen için ayrıldığı düşünülmeyle birlikte oturma elemanlarının malzeme ve bileşen olarak birbiriyle aynı oldukları görülmektedir. Bu nedenle oturma elemanlarının, mekanın içerisindeki bireylere hareket sağlayabilecek bir niteliği bulunmamaktadır. Öğrencilerin bu mekanlarda, bireysel olarak eğitim almaları hedeflenmekte olup öğretmenin oturacağı sandalyenin sağında ve solunda olmak üzere iki sandalyenin yerleştirilmesinin sebebi, oturmak için öğrencinin kendi yönünü seçebilmesini sağlamak olarak yorumlanmaktadır. Buna rağmen öğrenci, oturma pozisyonu sebebiyle hangi yönü seçerse seçsin öğretmenin gözetiminde olmaktan kaçmamaktadır. Ayrıca mobilya yerleşimlerinden, öğretmen ve öğrencinin aktivite ve eylem yerlerinin masa etrafında toplandığı, farklı etkinliklere izin verecek bir düzenlemenin olmadığı söylenebilir. Bu anlamda mekanın iç düzenlemesinde farklı eylemlere hizmet edecek bir donatının olmaması, hem öğrenci hem de öğretmenin mekan içerisinde bir yere sabitlenmesine sebep olmaktadır.

Hiyerarşik olarak ise, öğretmenin mekana dahil olabilecek kişileri görecek bir şekilde mekana yerleştirilmesi sebebiyle, öğretmen öğrencilerden daha üstün konumdadır. Bireysel eğitim süresince öğretmenin karşısında yalnızca bir öğrenci olduğu için, öğrencilerin bireyselleştirilerek dönüştürülmesi, hiyerarşik gözetimin yoğun olarak yapılabilmesini sağlayacak düzenleme sayesinde kolaylaşmaktadır.

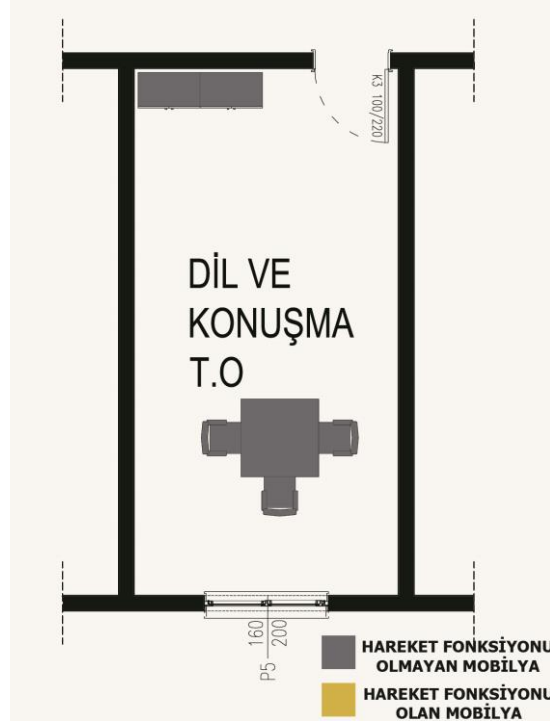
- **Dil ve Konuşma Terapisi Odası**

Dil ve konuşma terapisi odaları, yalnızca özel eğitim okullarında düzenlenen mekanlar olarak; konuşma zorluğu ve bozukluğuna sahip özel gereksinimli öğrencilerin duysal yeteneklerinin artırılması amacıyla düzenlenmektedir (MEB, 2014). İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde bu amaca yönelik düzenlenmiş olan, bir adet dil ve konuşma terapisi odasının ikinci katta ön bahçeye bakacak şekilde konumlandırıldığı görülmektedir (Şekil 5.29).

Şekil 5.29: Dil ve konuşma terapisi odasının binadaki konumunun plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Dil ve konuşma terapisi odasının iç mekanındaki mobilya düzenlemeleri incelendiğinde; bireysel eğitim odaları ile mobilya yerleşim ve düzenleme prensiplerinin aynı olduğu görülmektedir (Şekil 5.30).

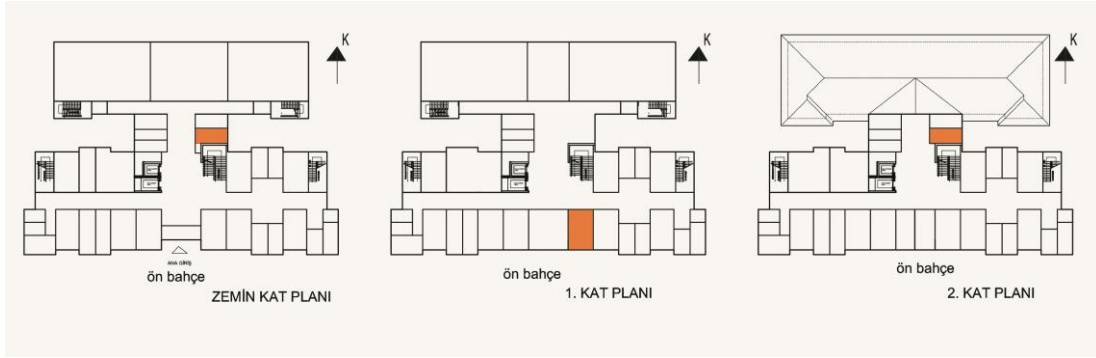
Şekil 5.30: Dil ve konuşma terapisi odasındaki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Giriş alanının karşısında konumlanan üç adet oturma elemanına ait bir masa ile girişin yanında yerleştirilen dolaplar hareket fonksiyonuna sahip değildir. Oturma elemanlarının hareket fonksiyonunun olmaması, hem öğrenci hem de öğretmeni mekan içerisinde kolaylıkla pozisyon değiştirebilir özellikten yoksun bırakmaktadır. Ayrıca mekan içerisinde, bireylerin farklı etkinlikler gerçekleştirmesine yarayacak bir düzenleme olmadığı, dolaşıma katılmayı gerektirecek bir organizasyonun bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle yine, hem öğrenci hem de öğretmen mekan içerisindeki yerlerine sabitlenmiş durumdadırlar. Kapının karşısında olacak ve içeriye dahil olacak bireyleri görece şekilde yerleştirilen oturma elemanının, yine öğretmen için ayrıldığı düşünülmektedir. Bu sayede diğer mekanlarda olduğu gibi, öğretmenin hiyerarşik üstünlüğü vurgulanmaktadır. Burada, bireysel eğitim odalarından farklı olarak öğretmen, mekanı eğitim programına göre bir ya da iki adet öğrenci ile birlikte kullanabilmektedir. Birden fazla öğrenci mekan içerisinde olduğunda, birbirlerine karşılıklı olacak şekilde oturma pozisyonu almakta ve bu sayede ders süresince birbirlerini gözetim altında tutabilmektedir. Öğrenciler böylece, öğretmenleri tarafından gözetim altında tutulmalarının yanı sıra hiyerarşik olarak birbirleriyle de ilişkiye dahil edilmektedirler. Bu sayede, hem öğretmen hem

de öğrenciler birbirlerini karşılıklı olarak gözetim altında tutabilmekte, iktidarın işleyişine hizmet eden hiyerarşik bir şemanın parçası haline gelmektedirler.

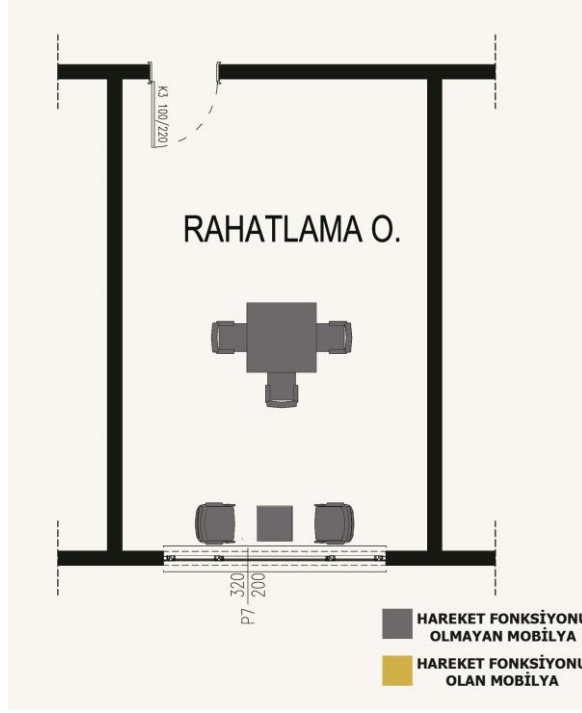
- **Rahatlama Odaları**

İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde; bir adet zemin katta, bir adet birinci katta, bir adet de ikinci katta olmak üzere toplamda üç adet rahatlama odası bulunmaktadır. Birinci katta bulunan rahatlama odası ön bahçeye bakacak şekilde konumlandırılırken, zemin kattaki ve ikinci kattaki rahatlama odasının doğuda kalan yan bahçeye yönlendirildiği görülmektedir (Şekil 5.31).

Şekil 5.31: Rahatlama odalarının binadaki konumlarının plan düzleminde gösterilmesi
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Rahatlama odalarının iç mekanlarındaki mobilya düzenlemelerinde, hareket fonksiyonuna sahip hiçbir mobilyanın olmadığı bu anlamda mobilyaların fonksiyonel açıdan kullanıcılara hiyerarşik bir üstünlük kazandırmadığı görülmektedir (Şekil 5.32).

Şekil 5.32: Rahatlama odalarındaki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

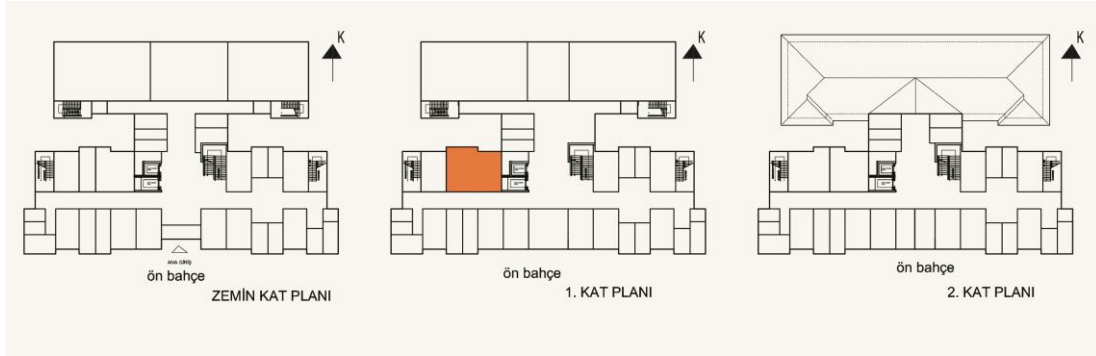
Rahatlama odalarında, bireysel eğitim odaları ve dil ve konuşma terapisi odasında olduğu gibi üç adet oturma elemanı ve bir masadan oluşan düzenleme ile diğer mekanlarda olduğu gibi benzer hiyerarşik ilişkilerin kurulması hedeflenmektedir. Yalnız rahatlama odalarında ek olarak, pencerenin önünde bir oturma alanı oluşturulmuştur. Oturma alanı, öğrencilerin etkinlikleri sırasında dışarıyı izleyerek sakinleşmelerini hedef almakla birlikte, burada yüzleri birbirlerini göreceği şekilde yerleştirilmeleri sebebiyle hem birbirlerini gözetim altında tutmaları hem de manzaraya dolaylı yönlendirilmeleri hedeflenmiştir. Bu alanda kullanılan mobilyaların hareket fonksiyonuna sahip olmaması, öğrencilerin dış mekan ile görsel iletişiminin sınırlandırılması ve kontrol altına alınması için önem kazanmaktadır. Bu sayede öğrenciler etkinlikler sırasında dış mekan ile görsel iletişim kurarlarken aynı zamanda, mekanın içerisinde bulunan öğretmen tarafından da kolaylıkla gözetim altında tutulabilmektedirler.

Ayrıca mekanın içerisinde özellikle zihinsel engelli bireylerin kriz anında kendilerine zarar vermelerini önlemek amacıyla duvarlar, kapı ve döşeme yumuşak malzeme ile kaplanmaktadır (MEB, 2014). Kriz anında, rahatlama odalarına yerleştirilen bireyler diğer bireylerden uzaklaştırılarak tecrit edilmekte ve

yalnızlaştırılmaları hedeflenmektedir. İç mekan düzenlemesinde yumuşak malzemelerin seçilmesi, kapatılan bireylerin mekanın dışarısındaki bireyler ile iletişimlerinin kesilmesi açısından işlevselleşmektedir. Böylece engelli bireyler, mekan içerisinde ötekileştirilerek normalleştirilmeyi içselleştirmektedir.

- **Uygulama Evi**

Uygulama evleri, özel eğitim okullarında öğrencilere; kişisel bakım ve temizlik becerileri, çeşitli ev araç ve gereçlerinin kullanımı, ev temizliği ve düzeni ile mutfak becerilerini başkalarına bağımlı olmadan yapabilme yeteneğini kazandıran mekanlar olarak tanımlanmaktadır (URL-9). İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde bu eğitimi sağlamak üzere oluşturulan uygulama evi mekanının; birinci katta batıda kalan yan bahçeye bakacak şekilde düzenlendiği görülmektedir (Şekil 5.33).

Şekil 5.33: Uygulama evi mekanının binadaki konumunun plan düzleminde gösterilmesi
(Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Uygulama evinin iç mekan düzenlemesi incelendiğinde; mobilyaların hareket fonksiyonunun olmadığı ve kullanıcılara mekan içerisinde pozisyon değiştirme, bakış yönünü çevirme gibi hareket esnekliği sağlamadığı görülmektedir (Şekil 5.34). Yerleştirilen mobilyalar aracılığıyla mekan, eylemlere bölünerek her bir bölümde öğrencilere kazandırılması hedeflenen davranışlara yönelik iç mekanda düzenlemeler yapılmıştır. Burada, öğrencilerin yaşadıkları evlere benzeyen bir iç mekan düzenlemesinin yapılması, öğrenciler için gerçek bir yaşam alanı oluşturulması olarak tanımlanmaktadır (URL-9). Oysa ev; sadece yapı elemanları ve fiziksel donatılarla tanımlanan bir mekan olmamakta, aynı zamanda bireylerin aidiyet

duygusunu tamamlayan, özel ve bireysel alanlarını tanımlayan fiziksel çevre özelliği de taşımaktadır (Yıldız, 2007).

Şekil 5.34: Uygulama evi mekanındaki mobilya yerleşimlerinin plan düzleminde gösterilmesi (Çanakkale M.E.M. verilerinden düzenlenmiştir).

Evler ayrıca, içinde yaşayan insanlara göre şekillenen, bireylerin kendi istekleriyle dahil olup ayrılabilirdikleri, misafirlerini ağırlayarak kullanıcılarına sosyalleşme imkanı sunan mekanlardır. Bu anlamda evler, içlerinde yaşayan insanların istedikleri doğrultuda bireysel ve sosyal ihtiyaçlara göre şekillenen mekanlar olarak tanımlanmaktadır. Oysa özel eğitim okullarındaki uygulama evlerindeki kurgu yalnızca, bireyselleştirilmiş bir düzen ihtiva etmektedir. Öğrencilerin bu mekan içerisinde, diğer bireylerle bir araya gelerek sosyalleşebilmeleri, kendi istekleri doğrultusunda mekanı biçimlendirebilmeleri ve mekandan ayrılabilirmeleri mümkün olamamaktadır. Ayrıca burada konumlanan mobilyalar, evlerdeki mobilyalar aracılığıyla gerçekleştirilen kişisel eylemlere ancak öğrenciler, öğretmenleri gözetiminde olduklarında izin verebilmektedir. Engelli bir öğrenci uygulama evinde, kendi isteğiyle yemek hazırlama, yemek yeme, çalışma, uyuma, dinlenme gibi bireylerin kendi evlerinde gerçekleştirdikleri eylemleri

gerçekleştirememektedir. Uygulama evinin içerisinde bulunan mobilyaları, kendi isteklerine göre seçmemekte, yerlerini değiştirememekte ve iç mekan düzenlemelerinde söz sahibi olamamaktadırlar. Bu nedenle uygulama evlerinde kullanılan mobilyalar, işlevlerini iktidarın belirlediği kurallar ve zaman organizasyonlarına göre yerine getiren nesnelere olarak birer dekora dönüşmektedirler. Ayrıca iktidara ait kurallara göre bireyleri normalleştirerek, dönüştürmeye aracılık etmeleri sebebiyle birer iktidar aygıtı görevi üstlenmektedirler. Bireyler, yaşadıkları evlerde mekanın içerisindeki mobilyaları kendi isteklerine göre şekillendirirken uygulama evinde mekanın iç düzen kurgusunun, bireyleri şekillendirdiği görülmektedir. Öğrenciler burada yaşam becerileri kazanırlarken, öğretmenleri tarafından sürekli gözetim altında tutulmaktadır ve sosyalleşmekten uzaktırlar. Burada ayrıca; engelli bireylerin hem uysallaştırılarak normalleştirilmesi hem de sürekli gözetim altında olmaları sayesinde kişisel alanlarında bile gözetim altında oldukları hissi yaratılması hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler, gündelik hayatlarında gerçekleştirecekleri eylemlerde kendi kendilerini gözetim altında tutmak suretiyle istedik davranışları otomatikleştirecektirler. Uygulama evinde gözetim altında gündelik işlerini yapan öğrenciler, kendi evlerinde de gözetim altında olmasalar bile bu durumu içselleştirdiklerinden sürekli olarak davranışlarına dikkat edeceklerdir. Bu nedenle özel eğitim okullarındaki uygulama evlerinde gerçekleştirilen kurgu, hem öğretmenler ile öğrenci arasında hiyerarşik bir gözetim ilişkisi kurulması hem de davranışların gündelik hayata aktarılarak iç denetimin kazandırılması ve iktidar etkisinin kalıcı olacak şekilde yayılması olarak açıklanabilir.

Sonuç olarak; incelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'ndeki ortak mekanlar olan eğitim bölümlerinin iç mekan düzenlemelerinin, hiyerarşik üstünlüğe sahip bireylere mekan içerisinde daha aktif kullanım hakkı kazandıracak şekilde örgütlendiği görülmektedir. Eğitim bölümlerinde öğretmenler, öğrencilere göre kullandıkları mobilyalara yüklenen hareket fonksiyonu ve mekanın içerisindeki dolaşıma daha fazla katılabilmeleri sebebiyle hiyerarşik olarak üstün konuma gelmektedirler. İç mekan düzenlemeleri, bu üstünlüğü ortaya koyan birer sembol olmakla birlikte hiyerarşik gözetimin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadırlar. Öğrenciler ise, oluşturulan iç düzenlemeler aracılığıyla mekanda belirli yerlere ve eylemlere sabitlenmektedirler. Bu sebeple öğretmenlerin hiyerarşik

üstünlüğünü içselleştirerek pasifleşmektedirler. Öğrencilerin itaati ve mobilyalar aracılığıyla mekan içerisinde sınırlandırılmaları, Foucault (1992)'ya göre “hizaya getirilmeleri” için önemli bir şema oluştururken, gözetim organizasyonun hiyerarşik anlamda düzenlenmesini sağlamaktadır. Bu sayede öğretmenler, öğrencileri gözetim altında tutarlarken aynı zamanda öğrenciler de birbirlerini gözetim altında tutarak istenmedik davranışların gerçekleştirilmemesi için birer göze dönüşmektedirler. Aynı zamanda, öğretmenlerin de mekan içerisindeki hareket yeteneklerinin iç mekan düzenlemeleri ile belirli sınırlar dahilinde gerçekleşebilmesi, öğretmenlerin de iktidarın etkisi altında olduklarını hatırlatmakta, öğrencilerin de öğretmenleri gözetim altında tutabilmelerine olanak vermektedir. Bu anlamda iç mekan düzenlemesi aracılığıyla, hiyerarşik ilişkilerin karşılıklı olması sağlanmakta, hiyerarşik gözetim mekanların içlerine yayılarak organize edilmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Engellilik konusu insanlık tarihi boyunca, önemli toplumsal sorunlardan biri olmuştur. İlkel dönemlerde yararsız görülen engelli bedeni, toplumsal hayattan uzaklaştırılmamış ancak toplumun içerisinde yok sayılmış, üzerinde söz söylenebilecek ve karar verilebilecek bir metaya dönüşmüştür. Ortaçağ'da büyük dinlerin ortaya çıkışıyla, engellilere yönelik bakış açısı yerini, acıma ve şefkate bırakmasına rağmen engelli bireyleri toplumsal faaliyetlere dahil etmek üzere bir gelişme yaşanmadığı bilinmektedir.

Aydınlanma sonrası, modern bilimin doğması ve endüstri devriminin etkisiyle hızlı ve pratik bir üretkenlik anlayışı gelişmiş, bu amaçla standart ve normlar oluşturularak üretim faaliyetleri düzenlenmiştir. Standart ve normların oluşumu, toplumu etkisi altına alarak toplumu oluşturan bireyleri kuşatan büyük bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Normlar sayesinde akıl ile akıldışı, normal ile anormal birbirinden tamamen ayrılmıştır. Ayrıca modern normların oluşumu ve üretkenliğin artması, bedenden istenen verimin alınmasını sağlayacak sağlıklı bedenlerin düzenlenmesini gerektirmiştir. Standart ve sağlıklı bedenlerin kurgulanması, engelli bireyleri norm dışı oldukları gerekçesiyle dışlayarak toplumsal hayattan koparacak yaklaşımları meydana getirmiştir. Yani, modern dönem, engelli bedeni de kapsayan, bedenler üzerinde farklı bir tahakküm durumu oluşturmuştur.

Normal ve anormal bedenlerin sınıflandırılması, mekanlarının ayrılması ihtiyacını ortaya çıkararak yeni mekânsal normların oluşumunu sağlamıştır. Bireylerin, bedenleri verimli kılınacak biçimde mekanlara yerleştirilmeleri, modern döneme özgü tüm yeni kurumların amacı haline gelmiştir. Her türlü fabrika, imalathane, kışla, eğitim kurumları gibi kurumlar bireyleri toplumsal normlara uygun hale gelecek şekilde disipline etmeyi hedeflemiştir. Bu disiplin edici uygulamalar, Michel Foucault(1992)' ya göre "her yere dağılan ve her yeri kuşatan iktidar etkisi" ile yapılmaktadır. Bu süreç, bireylerin okul hayatı ile başladığı için eğitim kurumları bireylerin disipline edilmesini sağlayan sürecin ilk basamağını oluşturan kurumlar olarak önem taşımaktadır.

Modern eğitim kurumlarında öğrenci kimliğine bağlanacak bireyler, kendi içlerinde sınıflandırılıp tasnif edilerek eğitim hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Ülkemizde bu sınıflandırma, normal eğitim ve özel eğitim olmak üzere iki temel tanıma dayanarak yapılmaktadır. 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2012)' de özel eğitim gerektiren birey; çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey olarak ifade edilmektedir. Özel eğitim ise, “özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitim” olarak tanımlanmaktadır.

Bireylerin, iktidarın ürettiği bilgiye göre, birbirlerinden normal ve anormal olarak ayrılması eğitim kurumlarında meşrulaştırılmakta; eğitim sistemine göre belirli niteliklere ve yeterliliklere sahip olan bireyler normal eğitim mekanlarına dahil edilirken, belirli yeterliliklere sahip olmayan engelli bireyler için özel eğitim mekanları oluşturma gereği duyulmaktadır. Özel eğitim mekanlarının düzenlenmesi ile ilgili temel ilkeler; dünyada Engelli Bireyler Eğitim Yasası (IDEA-2004) ile Türkiye' de ise Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2000) ile belirlenerek genel bir çerçeve oluşturulmakta, engelli bireylerin yaşlarıyla eğitim görüp göremeyeceğinin sınırları çizilmektedir. Yani, iktidarın kurumsal mekanizmaları tarafından üretilen yasa, yönetmelik ve kararname gibi düzenleyicileri, özel eğitim okullarının meşru dayanağını oluşturmaktadır. İktidarın tasnif edici, kıyaslayıcı ve ayırıcı etkisi eğitim mekanlarına da yayılmakta, özel eğitim kurumları, normal eğitim hizmetlerinin verildiği diğer eğitim kurumlarının “öteki”si konumuna yerleştirilmektedir.

Düzenleyici iktidarın meşrulaştırdığı özel eğitim okullarının işleyişi ise disiplinci iktidarın alanına dahil olmaktadır. Michel Foucault (1992)'ya göre; disiplinci iktidar, mekan aracılığıyla işleyen bir tahakküm biçimidir. Özel eğitim kurumlarının da tabii olduğu bireyleri kapatan, sınırlayan, mekanlara dağıtmayı hedefleyen eğitim sisteminde, disiplinin mekan içindeki dağıtımını 4 temel teknikle uygulanmaktadır:

1. Disiplin, çitlemeyi ve kendi üzerine kapalı bir alanı özelleştirmeyi gerektirmektedir. Özel eğitim mekanı, bu amaçla dış mekandan koparılmakta, ardından daha incelikli bir şekilde örgütlenecek kendi içerisinde bölünmekte ve

kapatılma işlemi derinleştirilmektedir. Mimari açıdan, mekan, ayrılma ve kuşatılma etkisi yaratan mimari sınırlar aracılığıyla önce kamusal dış mekandan ayrılarak tanımlanmakta, ardından kendi iç mekanlarına bölünmektedir.

2. Disiplini işlemek için temel yerleştirme veya çerçeveleme ilkesi uygulanmakta, bireylerin birbirleriyle iletişimden koparılarak mekanlara dağıtım işlemi gerçekleştirilmektedir. Özel eğitim okullarında, genel mekansal biçimlenme; bireyleri gözetleyen ve gözetlenen olmak üzere sınıflandıran ve Panoptikon'daki tek taraflı işleyen, görülmeden görmeyi hedefleyen gözetleme ilkesinin işletilebilmesi amacıyla örgütlenmektedir. Gözetleyen bireylerin mekan içerisinde merkezi bir yerleşime konulması ve gözetlenen bireylerin görünebilir mekanlara yerleştirilmesi, gözetleme eylemini kolaylaştırmaktadır. Bireyleri sakıncalı bir iletişimden yoksun bırakma, yararlı iletişimlere ve düzeni sağlama ve istedik davranışların içselleştirilmesi amacıyla mekanlar, mimari açıdan merkezi konumlandırma ve saydamlık (geçirgenlik) ilkeleri ile düzenlenmektedir.

3. Mekansal organizasyonun eylemlere uygun işlevsel biçimde örgütlenmesi, aynı zamanda disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinin, mekanları verimli kullanma hedefini karşılamaktadır. Bireylerin mekanlarla ve birbirleriyle verimli ilişkilere sokulması, disiplinci iktidarın sınıflandırma ve hiyerarşi ilkeleri olmaksızın uygulanamamaktadır. Kullanıcıların birbirleriyle iletişimi ve ilişkileri mekansal eylem kurgularını da oluşturmaktadır. Yani, özel eğitim okullarında mekansal işlevler, kullanıcılar arasındaki hiyerarşiye bağlı olarak tanımlanmaktadır. Modern eğitim sistemine göre belirlenen mekansal erişim hiyerarşisi ve bireylerin mekanları kullanım durumları ve düzenleri, özel eğitim okullarının mimari biçimlenmesini etkileyen en önemli ilkelerden biridir.

4. Disiplinci iktidarın özneleştirme tekniklerinden biri de hiyerarşik ilişkilerin mertebelere ayrılması işlemidir. Mertebelenme tekniği, bedensel, mekanik işlev anlayışının ötesinde, hiyerarşik ilişkilerin belirlediği eylem biçimlerine göre mekanı biçimlendiren eylemlerin belirlenmesini sağlayan iç mekan örgütlenmesi ve donatımı işlemidir. Mimari açıdan işlevsel belirginlik, hiyerarşik ilişkilerin mekan içerisinde oluşturulmasını sağlamaktadır.

Michel Foucault'nun iktidar kuramının disipline edici etkisinin, özel eğitim okulları tip projeleri üzerinden çözümlenmesi amacıyla 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nin tasarımı incelendiğinde, Michel Foucault' nun disiplinin mekanda dağıtımını sağlayan dört temel ilkenin uygulanmasına olanak sağlayacak bir anlayışın tasarıma yön verdiği görülmektedir.

1. Disiplinin özel eğitim kurumlarında meşrulaşmasını sağlayan özel eğitim sistemine ait mekansal ya da bölgesel sınırlandırma işlemi, okul tip projelerinde; bahçe duvarları, okul giriş kapıları, peyzaj ve bahçe düzenlemeleri, bekçi kulübesi gibi dış mekansal sınırlandırma elemanları ile sağlanmaktadır. Okul binası ilk önce bahçe duvarları ile kentsel mekandan ayrılarak sınırlandırılmaktadır. Bahçe duvarlarının üzerine uygulanan korkuluklar ile görsel geçirgenlik sağlanmakta, oluşturulan iç ve dış ayrımı içerideki ve dışarıdaki bireyler için vurgulanmaktadır. Bahçe duvarlarının oluşturduğu sınır etkisi, araziye giriş kapıları ile geçirgenlik kazanırken bekçi kulübesi, araziye giriş için sınır niteliği kazanmaktadır. Bekçi kulübesi aracılığıyla içeri alınan bireyler; öğrenci, öğretmen, idareci, veli vb. olarak özneleştirilmekte ve kontrol altına alınmaktadır. İçeriye dahil olan bireyler için binaya ait bahçelerdeki peyzaj düzenlemeleri, döşemelerdeki kot ve renk farklılıkları, bireyleri arazi içerisinde yönlendirmekte, mekan içerisinde gerçekleştirilecek eylemler için sınır niteliği taşımaktadır. Ayrıca kapılar, pencereler ve duvarlar gibi sınır kurucu elemanlar iktidarın disipline edici etkisini, özel eğitim okulu tip projesinin iç mekanında fizikselleştiren mimari öğeler olmaktadır. Duvarlar, mekanı hem dış mekandan hem de kendi iç mekanından ayırarak kapatmakta, ayrıca bilgi aktarıcı niteliği sayesinde iktidarın etkisini yaymak adına işlevselleşmektedir. Pencereler, bireylerin bakışını içeriye yönlendirecek şekilde dar açıklıklı ve yatay ile düşeyde bölünerek uygulanmakta, iç ve dış mekan arasındaki görsel iletişimi sınırlı hale getirmektedir. Kapılar ise genellikle opak malzemedan ve minimum boyutlarda seçilerek duvar yüzeyinde geçirgenliğin azaltılması ile kendi üzerine kapanan, sınırlı alanların oluşturulmasına aracı olmaktadır. Böylece, içerideki bireylerin denetimi kolaylaşmaktadır. Yani, özel eğitim okulu binasının iç ve dış mekan elemanları ile tanımlanarak sınırlandırıldığı ve bu elemanlar işlevleri, boyutları, saydamlık ve opaklıkları açısından incelendiğinde, binayı dış mekandan ve kendi iç mekanından ayırarak kuşatan bir etki yarattıkları ortaya çıkmaktadır.

2. 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde, Panoptik tek taraflı gözetleme ilkesi uygulanmış, gözetlenecek öznelere sürekli görünürlüğünün sağlanması amacıyla, tasarımda saydamlık ve merkezi yerleşim ilkeleri etkili olmuştur. Öğrencilere yönelen Panoptikon, öğretmen/idarecileri, bazı durumlarda da velileri gözetleyen olarak özneleştirmektedir. Böylece öğrencilerin kullandığı her mekan gözetlenen mekana, öğretmen /idareci ve velilerin kullandığı; müdür odası, müdür yardımcısı odası, öğretmenler odası, veli görüşme odası, rehberlik odası, atölyelere bağlı oluşturulan şef odası, idari büro odası, okul aile birliği odası, revir mekanları ise gözetleyen mekana dönüşmektedir. Genel olarak; eğitim bölümleri, gözetleyen mekanlarına yakın olacak bir biçimde düzenlenmiş, gözetleyen mekanları ise merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. Özellikle okulda iktidarın en önemli temsilcisi ve gözetleyicisi olan müdür odası, yatay ve düşey düzlemde merkezi bir konuma yerleştirilmiştir. Ayrıca mekanlar üzerindeki saydam açıklıklar ile gözetim şemasının güçlendirildiği görülmektedir.

Sosyal faaliyetler süresince gerçekleştirilen gözetim ise, sirkülasyon ile açık etkinlik alanlarındaki mekânsal organizasyona yansımıştır. Hem merkezi bir organizasyon ile hem de gözetlenebilirlik algısı ile gözetim mekanizması örgütlenmektedir. Müdür ve müdür yardımcılarının odalarının, sirkülasyon alanları ile sosyal etkinliklerin en fazla gerçekleştirildiği ön bahçedeki alanları görece ve hakim olacak şekilde yerleştirilmesi gözetim organizasyonunu kuvvetlendirmektedir. Mekanda gözetlenen durumunda olan öğrenciler, açık alanlardaki etkinliklere, eğitim programları gereği öğretmenleri nezaretinde katılacaklarından, öğrenciler için sosyal faaliyetlerde her an gözetlenebilecekleri bir organizasyon oluşturulmuştur. Ayrıca disiplinci iktidarın içselleştirilmesini sağlayan gözetleme tehdidi, bir gözetleme tuzağı halinde kurgulanarak tasarımı yönlendiren diğer önemli etmenlerden biridir. Öğrenciler her an her yerde öğretmen/ idareciler tarafından gözetlenemeseler bile gözetleyen mekanlarının, buldukları ortama yakın olmaları ve saydam açıklıklar sayesinde her zaman görülebileceklerini düşünmektedir.

3. Disiplinci iktidarın bireyleri hiyerarşik ilişkiler içinde özneleştirme tekniği, 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nde mikroiktidarın hareket ekonomisini sağlamak amacıyla; öğrenci, öğretmen, veli ve idareci olarak özneleştirilen kullanıcı gruplarının, mekânsal kullanım durumlarının analiz

edilmesiyle incelenebilmektedir. Çünkü mekan, kullanıcı gruplarının kullanım yetkisine ve hiyerarşik erişimine olanak sağlayabilecek biçimde örgütlenmiştir. Tüm katlarda öğretmen/idareci ile öğrencilere ait ıslak hacimler birbirinden ayrılmış, öğrencilere ait bir alan tanımlanmıştır. Öğrenciler yalnızca bu alanlarda, öğretmenler olmadan dolaşabilmektedir. Tasarımda, eğitim birimlerinde öğrenci ve idarecilerin ortak olarak erişebilecekleri mekânsal örgütlenme oluşturulmasına rağmen, öğrencilerin bu alanlara öğretmenlerin izni ve belirlenen düzen içerisinde giriş çıkış yapacakları, disiplinli iktidarın mekânsal pratiklerinin doğası gereğidir. İdare bölümleri ise öğrencilere ait değildir. İdarecilerin de kendi içlerinde mekanın kullanım yetkilerinin farklılaşması, hiyerarşik düzeni örgütlemektedir. Müdür odasını yalnızca müdür kullanabilmekte, öğrenciler kadar öğretmen ve müdür yardımcısı için mekana dahil olmak izin ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu sayede mekanın kullanım üzerinden, tüm bireyler için hiyerarşik ilişkiler ve üstünlükler şekillendirilmektedir. Sosyal mekanlara ise öğrenciler, kendi istekleri ile değil öğretmen/idarecilerin izni ile dahil olabileceklerinden sosyal alanlarda öğrencilerin aktif olmaları engellenmektedir. Öğretmen/idarecilere ise mekanlarda, öğrencilere göre daha fazla kullanım hakkı tanınmaktadır. Bu bağlamda tasarımda öğretmen ve idareciler mekanlar arasında dolaşım üstünlüğü kazandırılarak aktifleştirilmekte, öğrencilerin ise pasif ve yönlendirilmiş olarak dolaşım ağına katılabilmeleri sağlanmaktadır.

4. İncelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tıp Projesi'nde eğitim birimlerinin; iç mekan düzenlemelerinin hiyerarşik üstünlüğe sahip bireylere yani öğretmenlere mekan içerisinde aktif kullanım hakkı kazandıracak şekilde örgütlendiği görülmektedir. Eğitim bölümlerinde öğretmenler, kullandıkları mobilyalara yüklenen hareket fonksiyonu ve mekanın içerisindeki dolaşıma öğrencilere göre daha fazla katılabilmeleri nedeniyle hiyerarşik olarak üstün konuma gelmektedirler. Öğrencilerin iç mekan tefrişi aracılığıyla, mekanda belirli yerlere ve eylemlere sabitlenmesi ve öğretmenlerin hiyerarşik üstünlüğünü içselleştirerek pasifleşmeleri sağlanmaktadır. Aynı zamanda eğitim birimlerindeki iç mekan organizasyonu, öğrencilerin birbirini görebilecekleri şekilde mekana yerleştirilmeleri ile birbirlerini gözetim altında tutmalarına olanak sağlamaktadır. Bu sayede iç mekan düzenlemesi aracılığıyla, hiyerarşik ilişkiler karşılıklı hale getirilmekte; hiyerarşik gözetim, mekanların içlerine yayılarak organize edilmektedir.

Bu çalışma kapsamında sınır kurucu elemanları, mekânsal konumlandırma ve saydamlık ilkeleri, mekanı kullanım şemaları ve iç mekan donatı elemanlarının düzeni açısından incelenen 12 Derslikli Özel Eğitim Mesleki Eğitim Okulu Tip Projesi'nin disiplinci iktidarın mekansal tekniklerinin özel eğitim kurumlarındaki işleyişini sağlayacak biçimde tasarlandığı görülmektedir. Lefebvre (2014)' e göre mekan, içerisinde bulunan kullanıcıların ilişkileri ile üretilmektedir. Her bir kullanıcı mekan üretiminde farklı rollere sahip olduğundan mekanın üretimi, içerisinde gerçekleştirilen eylemler ile olmaktadır. Kullanıcı eylemlerine göre biçimlenen ve kullanıcı eylemlerini koşullandıran mimari tasarımda işlevin, varoluşsal beden/mekan ilişkisindeki bedenin mekan içindeki eylemlerine göre biçimlenen mekanik işlev anlayışı ile ele alınamayacağı açıktır. Bu nedenle, başta eğitim kurumları olmak üzere, kamusal alanı ve gündelik hayatımızı biçimlendiren modern kurumların mimarisi, farklı bakış açılarıyla sorgulanmalıdır.

Günümüzde gözetleme mekanizmaları, bilişim teknolojilerinin ilerlemesi sonucunda yoğunlaşmakta ve sistematikleşmektedir. Bilgisayar veri bankaları, video kameralar, görüntü ve ses takip sistemleri, sıcaklık/ ışık/ hareket/ ses sensörleri, elektronik izleme cihazları, uydu sistemleri vb. gibi yeni teknolojiler ile süperpanoptikon adı verilen elektronik gözetim biçimine dönüşmekte, iktidarın gözü toplumsal hayatın her köşesine çoğalarak dağılmakta, bireylere iktidarın etkisinden kaçabilecek bir alan bırakmamaktadır. Artık sadece gözetleyen iktidar yoktur, gözetim faaliyetini kendi amaçları doğrultusunda kullanan birçok güç odağı bulunmaktadır. Bireylere ait bilgilerin daha kolay, daha otomatik ve daha uzaktan toplanabilmesi sayesinde iktidar- bilgi ilişkisi daha kolay üretilebilmekte, denetleyici iktidarın biyopolitikalarının yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Gözetim bilgisinin kullanıldığı alanlar birbiri içine geçmiş bütünleşik sistemler olmakla birlikte, gözetimden elde edilen bilgiler standartların üretimini otomatikleştirmektedir. Standartlara uygun ve verimli bedenlerin üretimini amaçlayan eğitim kurumları, disipline edici etkinin aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Modern dönemde eğitim kurumlarının hepsi, bireyleri belli kategoriler içerisinde tanımlamak, sınırlandırmak ve gözetim altında tutmak için kurgulanmaktadır. Eğitim kurumlarının içerisinde ise özel eğitim kurumları, toplumsal normlara uygun olmayan engelli bireylere yönelik kurumlar olmaları

sebebiyle, iktidarın disipline edici mekânsal tekniklerinin daha etkin olarak uygulandığı kurumlar olarak özelleşmektedir. Özel eğitim kurumlarında diğer eğitim kurumlarında bulunmayan; bireysel eğitim odaları, konuşma ve dil terapisi odaları, rahatlama odaları, uygulama evleri gibi mekanlar üzerinden bireyselleştirme ve normalleştirme teknolojileri ile bireyler üzerinde iktidara yönelik disipline edici etki daha rahat uygulanmaktadır. Özel eğitim kurumları, farklılaşmalara tahammülü olmayan ve giderek daha fazla homojenleşme eğilimi gösteren bir toplumun üretimini hızlandırmak için engelli bedenlerin dolaylı olarak toplumsal hayattan elenmelerine katkı sağlamaktadır. Özellikle özel eğitim mesleki eğitim okulları gibi, engellilere meslek ve yaşam becerileri kazandırmayı amaçlayan kurumlar sayesinde verimli bedenlerin üretimi gerçekleştirilmekte, işgücüne katkı sağlayamayan ve toplumsal hayatın gerekli normlarını yerine getiremeyen bireylerin toplumsal hayattan uzaklaştırılmaları gerçekleştirilmektedir. Üstelik engelli bireylerin, engelleri nedeniyle mekanlara kapatılarak gözetim altında tutulmaları gerekli kılınarak meşrulaştırılmaktadır. Böylece engelli bireyler, toplumsal hayatta nesneleştirilerek iktidarın üretilmesine katkı sağlarken, iktidar mekanizmaları tarafından anormal kılınmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamındaki analizlerin sonucunda özel eğitim kurumlarının (en azından eğitim sürecinde) engelli bireylerin toplumdan uzaklaştırılarak disipline edilmesini sağlayan kapatma kurumları olarak işlev gördükleri ortaya çıkmaktadır. Foucault (1992), iktidarın bireyleri tanımladığını, sınırlandırdığını ve kapatarak belli kategoriler içerisinde sabit ve özerk bir öznellik düşüncesi oluşturduğunu ifade etmektedir. Foucault(2000a)' ya göre iktidar mekanizmalarının bireyleri “anormal kılan” etkisini değiştirmek, ancak bireyleri etiketleyen söylemlerin dışına çıkmakla mümkündür. Toplumsal kimlik kategorilerinin kurucusu olan söylemlerin dışına çıkabilmek ise iktidara ait mevcut düzenin ve söylemlerin anlaşılması ile başlamaktadır. Dünyada ve ülkemizde engellilere yönelik eğitim sisteminin sorunsallaştırılması ve engellilere yönelik söylemin arkeolojik ya da soykütüksel çözümlemesinin yapılması gerekmektedir.

İktidarın toplumsal bedeni kuşatma biçimlerinin analiz edilmesi sayesinde, engelli bireyler için söylemlerin dışına çıkabilen yeni oluşumlar için bir kapı aralanabilecektir. Mevcut söylemler aracılığıyla yapılacak her türlü mekânsal

düzenleme önerileri, tasarımda ideal beden tasavvurunun iktidarını besleyerek engelli bireylerin ötekileşmesine hizmet etmektedir. Çünkü iktidar ve söylem iç içe geçmiştir. Mevcut düzen içerisinde yapılacak her türlü direniş, bedene yönelik yeni teknolojilerin üretilmesine yol açmakta ve iktidarı yeniden üretmektedir. Özel eğitim mekanlarının birer iktidar mekanizması olarak çözümlenmesi, yeni çalışmalarda engelli bireylere yönelik mekanların farklı bir bakış açısıyla analiz edilebilmesi için zemin hazırlama amacını taşımaktadır. Bu sayede daha sonra yapılacak çalışmalarda, engelli bireylere yönelik mekanların düzenlenmesinde yeni çerçeveler oluşturulabilmesi temenni edilmektedir.

7. KAYNAKLAR

Akçamete, G. (2009). *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. ve Kaner S. (1999). Cumhuriyetin 75. yılında çocuğa yönelik özel eğitim çalışmaları. (ed: B. Onur), 2. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 395-405.

Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar*. İstanbul: Hece.

Altınışik, Ş. (2013). Özel Eğitim ve Kaynaştırma Eğitiminde Sınıfsal Bakış. Yüksel Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Bölümü, Ankara.

Antebi, B. S. (2005). Special Education, The History, Law and Inclusion in The Art Room. MA Thesis, The University of Texas Faculty of Graduate School, USA.

Ataman, A. (1997). *Özel Eğitim, Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Baudrillard, J. (2011). *Nesneler Sistemi*. (Çev: O. Adanır ve A. Karamollaoğlu), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Belir, Ö. (2006). Engelliler için yapılan eğitim binalarındaki işlevsel özellikler ve plan analizleri [online]. (14 Haziran 2019), <https://docplayer.biz.tr/8901725-Engelliler-icin-yapilan-egitim-binalarindaki-islevsel-ozellikler-ve-plananalizleri.html>

Belir, Ö. (2009). Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu [online]. (14 Haziran 2019), <http://v3.arkitera.com/UserFiles/File/download/MimariErisilebilirlikKilavuzu.pdf>

Bentham, J., Pease-Watkin C. ve Werre, S. (2016). *Panoptikon: Gözün İktidarı*. (Çev: B. Çoban. ve Z. Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.

Ching, F. D. K. (2002). *Mimarlık Biçim, Mekan ve Düzen*. (Çev: S. Lökçe), İstanbul: YEM Yayın.

Ching, F. D. K. (2006). *İç Mekan Tasarımı*. (Çev: B. Elçioğlu), İstanbul: YEM Yayın.

Culatta, R. A. and Tompkins, J. R. (1999). *Fundamentals of Special Education: What Every Teachers Needs to Know*. New Jersey: Pearson.

Çağlar, D. (1982). *Ortopedik Özürlü Çocuklar ve Eğitimleri*, Ankara: Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1-115.

Çetinkaya, Ç. (2010). 19. ve 20. Yüzyıllarda Avrupa'da Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitim Tarihi. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 52-62.

Enç, M., Çağlar, D. ve Özsoy, Y. (1987). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 156.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev: M. A. Kılıçbay), İstanbul: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev: V. Urhan), İstanbul: Birey Yayıncılık.

Foucault, M. (2000a). *Özne ve İktidar*. Seçme Yazılar 2, (Çev: O. Akınhay ve I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2000b). *Büyük Kapatılma*. Seçme Yazılar 3, (Çev: F. Keskin ve I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu*. (Çev: İ. Malak), Ankara: Epos Yayınları.

Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*, Seçme Yazılar 4, (Çev: I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Seçme Yazılar 1, (Çev: F. Keskin, O. Akınhay ve I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Frampton, M. E. (1963). *Körlerin Eğitim Öğretimi*. (Çev: E. Sağlamer ve G. Yazgan) , İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Goldsmith, S. (1976). *Designing For The Disabled*. London: Riba Publications.

Habraken, N. J. (1998). *The Structure of Ordinary, Form and Control in the Built Environment*. New York: MIT Press.

Kaya, İ. (2002). Zihinsel Engelliler İçin Eğitim Yaklaşımları ve Mimarlık: Engelliler İçin Eğitim Kurumları, *Ege Mimarlık*, 44, 44-46.

Kirk, S., Gallagher, J. ve Coleman, M. R. (2017). *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi*. (Çev: S. Rakap), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev: I. Egüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marcuse, P. (1997). Walls of Fear and Walls of Support. (ed: N. Ellin), *In Architecture of Fear*, New York: Princeton Architectural Press, 101-115.

Masiero, R. (2006). *Mimaride Estetik*. (Çev: F. Genç), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 65.

MEB. (2006). *Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

MEB. (2014). *Özel eğitim kurumlarında fiziksel özellikler ve personel*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Meiss, P. (1991). *Elements of Architecture: From Form to Place*. Switzerland: EPFL Press.

Norberg-Schulz, C. (1984). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Italy: Rizzoli.

Olsen, R. V. (2005). Summary Guidelines For School Design To Include Children With Disabilities [online]. (14 Haziran 2019), http://www.edlawcenter.org/assets/files/pdfs/publications/LRFP_Disabilities.pdf

Öymen Gür, Ş. ve Zorlu, T. (2002). *Çocuk Mekanları*. İstanbul: YEM Yayınları.

Özgür, İ. (2015). *Özel Eğitim: Engelli Çocuklar ve Eğitimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the Built Environment*. Tuscon: The University of Arizona Press.

Simmel, G. (1997). *The Metropolis and Mental Life*. New York: Routledge.

Şentürer, A. (1995). *Mimaride Estetik Olgusu*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 30.

Urhan, V. (2000). *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*, İstanbul: Paradigma.

Urhan, V. (2010). *Michel Foucault*. vol 24, İstanbul: Say Yayınları.

Ünlü, A. (1996). *Çevresel tasarımda ilk kavramlar*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Tschumi, B. (1996). *Architecture and Disjunction*. London: Mit Press.

Vuran, S. (2016). *Özel Eğitim*. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.

Yıldız, Ş. (2007). Ev'e Doğru Müzakere [online]. (15 Haziran 2019), <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=51&RecID=1249>

İNTERNET KAYNAKLARI

URL 1: <http://www.mimarizm.com/haberler/gorus/vitruvius-adami-modulor-a-karsi-115853> [online]. (15 Haziran 2019).

URL 2: Building the Legacy: IDEA 2004 (İndividuals With Disabilities Education Act) [online]. (15 Haziran 2019), <https://sites.ed.gov/idea/building-the-legacy-idea-2004/>

URL 3: Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *T.C. Resmi Gazete*, 23011, 06.06.1997, [online]. (17 Haziran 2019), http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf

URL 4: Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 23937, 18.01.2000, [online]. (17 Haziran 2019), http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23937_1.pdf

URL 5: 2196 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 18192, 15.10.1983, [online]. (17 Haziran 2019), <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf>

URL 6: <https://www.access-board.gov/guidelines-and-standards/buildings-and-sites/about-the-ada-standards/background/adaag> [online]. (17 Haziran 2019).

URL 7 : <http://panopticismlcc.blogspot.com/2014/01/the-contradictions-of-jeremy-benthams.html> [online]. (17 Haziran 2019).

URL 8: Özel Öğretim Kurumları Standartlar Yönergesi [online]. (17 Haziran 2019), https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_01/18102309_OZEL_OGRETIM_KURUMLARI_STANDARTLAR_YONERGESI.pdf

URL 9: <https://orgm.meb.gov.tr/www/uygulama-evleri-beceri-ogretimi-ogretmen-kilavuzu-hazirlandi/icerik/1096> [online]. (17 Haziran 2019).